Svetlana Alliluyeva'nın Mektupları

SVETLANA ALLİLUYEVA'NIN MEKTUPLARI

MEKTUPLAR DİZİSİ 12

DUŞUN

DUŞUN

DÜŞÜN YAYINEVİ

Mektuplar Dizisi : 12

SVETLANA ALLİLUYEVA'nın Mektupları

Çeviren :
Kudret Emiroğlu

Kapak : Erkal Yavi

Dizgi - Baskı : Gümüş Basımevi/Tel. : 512 81 93
İstanbul — 1988

YAZARIN NOTU

Bu mektuplar 1963 yazında Moskova dışında bir köyde Zhukovka'da yazılmıştır. Yazılmaları otuz beş gün sürmüştür. Mektup biçiminin özgürlüğü benim tam anlamıyla içten olmamı sağlamıştır. Bir anlamda olaylara tanıklık ediyorum, öyle olduğuma inanıyorum.

Yazdığım kitabın yayımlanabileceğini o zaman düşünmemiştim.

Şimdi yayımlanmaları olanağı doğdu, fakat dört yıl geçmiş olmasına ve Rusya'dan çok uzak olmama karşın onları oldukları gibi bıraktım. El yazmalarını hazırlarken yapılan gerekli düzeltmeler, bir özelliği bulunmayan çıkartmalar ve dipnotlarının konulması dışında kitap Moskova'da arkadaşların okuduğu biçimiyle kaldı. Okuyucuların, bu mektupları kendilerine yazılmış saymasını isterim.

Locust Vadisi New York — SVETLANA ALLİLUYEVA
Mayıs, 1967

GİRİŞ

16 Temmuz 1963

Burası sakin. Moskova, boğucu duygu, hırs ve siyaset lavlarıyla insandan bir volkan gibi ateş püskürerek, gürültülü toplantıları ve eğlenceleriyle yirmi milden az bir uzaklıkta. İşte Dünya Kadınlar Kongresi, Dünya Film Festivali, Çin'le görüşmeler, sabah, öğle, akşam tüm dünyadan haberler. Macaristan'dan bazı ziyaretçiler gelmiş. Dünyanın her yerinden sinema sanatçıları şehri dolanıyor. Afrikalı kadınlar GUM'dan (1) anı eşyalar alıyorlar. Kızıl Meydan her ırktan erkek ve kadınlarla dolu. Her biri kendi benzersiz kaderini, kendi kişiliğini ve ruhunu getirmiş.

Moskova için için kaynıyor, hava arıyor. Her zaman yeni şeyler, heyecanlar aramaktadır, bunlara susamışlar. Herkes olayları ilk duyan kişi olmak ister. Bugün yaşamın ritmi bu.

Bura sakin.

Akşam güneşi çayırları ve ormanları altınla ışıklandırıyor. Bu ormanlar Odintsovo, Barvikha ve Romaşkovo arasında küçük bir vaha; yolların, daçaların (*) artık yapılmadığı, ormanların temizlendiği, çimenlerin biçildiği, çalı çırpının temizlendiği bir vaha. İnsanlar Moskova'dan buraya dinlenmeye geliyorlar. Radyoda ve televizyonda günün yorgunluğu ardından en iyi rahatlama yolunun sırt çantası ve elde sopayla

(1) GUM — Genel Devlet Çarşısı, Moskova'daki, Kızıl Meydan'da bulunan en büyük mağaza.

(*) Daça — Rusça, sayfiye evi, yazlık ev

Odintsovo'dan Usovo veya İlyinskoye'ye dolaşmak, harika ormanların, koyakların, huş ağaçları altından derelerin içinde patikalarda yürümek olduğunu söyleyip duruyorlar. Moskova'dan gelen ziyaretçinin kendini rahatlamış, güçlenmiş, yeniden doğmuş hissetmesi ve tüm dertlerinden kurtulması için ormanda dolaşarak ve onun havasını alarak iki üç saat gezmesi yetiyor. Elektrikli trenin rafına solmuş yabani çiçekler demeti koyuyor ve gene Moskova'nın yağışlı sokaklarına dönüyor. Bundan sonra uzun bir zaman tanıdığı herkese pazar gününü ormanda gezerek geçirmeyi öğütleyecektir. Eninde sonunda onlar da benim yaşadığım evin önünden, çitin önündeki patikadan geçeceklerdir.

Bu ormanlarda ve dünyanın bu köşesinde tam otuzyedi yılımı yaşadım. Yaşamımın ve bu evlerin değişmiş olması ne fark eder? Ormanlar gene aynı. Usovo gene aynı yerde, Kolçuga köyü ve üstündeki tepe, her yerden görebildiğiniz tepe, gene aynı yerde. Köyler de aynı. Köylüler gene sularını kuyudan alıyorlar ve yemeklerini gaz sobalarında yapıyorlar. İnekler hâlâ köyün kulübelerinde böğürüyor ve tavuklar gıdaklıyor. Gerçi televizyon antenleri gri, yıkılacakmış gibi duran çatılardan yükseliyor, kızlar naylon bluzlar ve Macar sandalları giyiyorlar. Burada bile birçok şey değişiyor ama çayırlar ve huş ağaçları trenden indiğinizdeki aynı tatlı kokuyu yayıyorlar, altın çamlar gene aynı ve Petrovskoye'ye ve Znamenskoye'ye aynı kır yolları gidiyor. Bu benim evim.

Ben buraya aitim, şehre veya yirmi beş yıl önce yaşayıp duramadığım Kremlin'e değil. Ve öldüğümde burada Romaşkovo toprağında, küçük tepedeki istasyon mezarlığında gömüleyim. Burada bir uzam duygusu var, tarlalar ve gökyüzü var. Tepede şirin eski bir kilise var. Evet, artık kullanılmıyor ve yıkılıyor ve çevresinde

koca ağaçlar büyümüş, ama yoğun yeşilin içinde harika bir şekilde yükseliyor ve dünyadaki sonsuz iyilik adına hizmet etmeye devam ediyor. Beni oraya gömsünler. Hiçbir şey için şehirde olmak istemiyorum. Orada boğulurum.

Sana bunu söylüyorum dostum, bilesin diye. Benim hakkımda her şeyi bilmek istiyorsun. O zaman bunu da bilmelisin.

Benim hakkımda, yaşamım hakkında ve çevremde görüp öğrendiklerim hakkında her şeyi bilmek istediğini söylüyorsun. Elbette büyük bir kısmı ilginçtir. Ama neler olduğu şimdi sanıldığı kadar önemli değil. Ben düşünürken bana katılmak ister misin?

Sana her şeyi yazacağım. Seni görmememin tek iyi yönü, sana mektuplar yazabilmem. Beş hafta seni görmeyeceğim, her şeyi anlayan ve bilmek isteyen dostum.

Bu uzun bir mektup olacak. Bunda her şeyi bulacaksın; portreler, taslaklar, yaşam öyküleri, aşk, doğa, küçük büyük iyi bilinen olaylar, onlar hakkında benim düşüncelerim, arkadaşların ve tanıdıklarımın yargıları ve düşünceleri. Değişken, düzensiz, beklenmedik biçimde birdenbire dökülen bir öykü olacak bu, çünkü benim yaşamım böyleydi.

Lütfen yaşamımı özel bir şey olarak kabul ettiğimi sanma. Tersine, sürdüğüm yaşam olağanüstü sıkıcı, benim kuşağımdan biri için çok tekdüzeydi. Belki de daha başlamadı. Belki yazıp bitirdiğimde dayanılmaz bir yük sonunda omuzlarımdan kalkacak ve benim gerçek yaşamım başlayacak. İçten içe bunu istiyorum. Yüreğimde beslediğim umut bu. Bu ağırlıktan çok yorgun düştüm. Belki sonunda onu atmayı becereceğim.

Benim kuşağımdan olanların çoğunluğu, özellikle beş altı yaş büyük olanlar çok daha dolu yaşadılar. Sınıflarından korkusuzca ve merakla savaşa gidenler on-

lar. Çok azı kaldı. Kalanlar zamanımızın çiçekleridirler. Onlar yarının Dekabristleridir (*) hepimize nasıl yaşamamız gerektiğini onlar öğretecek. Söylemeleri gereken söyleyecekler, bundan eminim. Rusya bir öğüde aç ve yeni söz ve eylemleri özlüyor.

Onlara asla yetişemeyeceğim. Benim, öne çıkarılacak, yararlı eylemlerim yok; hiçbir zaman sahne ortasındaki aktör olmadım. Tüm yaşamım sahne geisinde geçti. Ama, orası da ilginç değil mi diye soruyorsun.

Sahnenin arkası karanlıktır. Seyircileri alkışlarken görebilirsin, zevkle ağızları açıktır, konuşmaları izlerler ve renkli ışıklarla, görünümle gözleri kamaşmıştır. Aktörleri de görebilirsin, çar, Tanrı, hizmetkâr ve öteki rolleri oynarlar. Rol mü yapıyorlar yoksa birbirleriyle doğal olarak mı konuşuyorlar görebilirsin. Fare, zamk ve eski sahne kokusu vardır. Ama seyretmek için çok ilginç bir yerdir. Makyajcıların, suflörlerin ve kostümcülerin yeri orasıdır. Yaşamlarını hiçbir şeye değişmezler. Yaşamın büyük bir tiyatro olduğunu ve herkesin rolünü oynadığını onlardan iyi kimse bilemez. Oyun devam eder, duygular coşar, kahramanlar kılıçlarını savurur, şairler şiir okur, çarlara taç giydirilir, göz açıp kapayıncaya kadar sahnedeki şatolar yıkılır ve yeniden kurulur, Yaroslavna (1) sur dibinde İgor'a ağlar, melekler ve kötü ruhlar uçar, kralın ruhu görünür, Hamlet derin düşünceye dalar ve insanlar sessizdir. (2)

(*) Dekabrist — Çarlık Rusyasında 1825 Aralığında meşrutiyetin kurulması ve çarın değişmesi için eylemde bulunan devrimci siyasete verilen ad.

(1) Yaroslavna — İgor Ev Sahibinin Şarkısı adlı Rus masalında Prens İgor'un karısı. İgor tutsak düşünce Yaroslavna sur dibinde ağlar.

(2) 'İnsanlar sessizdir' — Puşkin'in trajedisi Boris Godunov'da halktan Dimitri'yi çar olarak ilan etmeleri istenir, son sahnede Puşkin'in söylediğine göre 'insanlar sessizdir'.

1

Öyküm uzun, bu mektuplar da uzun olacak. Sıra izlemeyeceğim ve ta başa gideceğim. Sakın bunu bir roman, özyaşam öyküsü veya anı veya bu türden birbirini izleyen bir öykü olarak düşünme.

Bu sabah harika, bir orman sabahı. Kuşlar ötüyor, güneş ışığı ormanın yarı karanlık yeşilinden süzülüyor. Bugün sondan söz edeceğim, 1953, martın ilk günleri, babamın evindeydim, onun ölümünü izliyordum. Bu gerçekten şimdi söylenildiği gibi bir dönemin sonu ve yenisinin başlangıcı mıydı? Buna ben karar veremem, beklememiz ve görmemiz gerekecek. Benim konum bir dönem değil, insanlar.

Korkunç günlerdi. Olağan, sağlam ve tanıdık yerin ayaklarımın altından kaydığı duygusu 2 Martta Akademide Fransızca dersinden çağrılıp Malenkov'un (1) Blizhni'ye gelmemi istediği söylendiğinde başladı. (Blizhni Rusça 'yakın' demektir, babamın Kuntsevo'daki, Moskova'nın hemen dışındaki daçası için kullanılır, onu daha uzak olan ötekilerden ayırırdı.) Babamdan

(1) Georgi Maksimilinoviç Malenkov, 1902 : 1939'dan sonra Merkez Komite ve 1946'dan sonra Politbüro üyesi oldu. Stalin'in ölümünden sonra birkaç gün Stalin'in görevini yürüttü, 14 Mart 1953'te istifa etti. 1953 - 1955'te Bakanlar Konseyi Sekreteri oldu. 1957'de Parti aleyhine çalışmalarından dolayı azledildi.

başka birinin beni daçaya çağırması daha önce olmamış bir şeydi. Garip bir huzursuzlukla gittim.

Kapıda Kruşçev (1) ve Bulganin arabamı dışarıda durdurmam için işaret edince her şeyin bittiğini düşündüm. Otomobilden inince koluma girdiler. İkisi de gözyaşları içindeydi. 'İçeri girelim' dediler, 'Beria (2) ve Malenkov sana her şeyi söyleyecekler'.

Ön holde bile hiçbir şey her zamanki gibi değildi. Geleneksel sessizliğin yerine herkes telaşla koşuşturuyordu. Biri bana babamın gece kriz geçirmiş olduğunu ve bilincinin yerinde olmadığını söylediğinde bir parça rahatladım bile. Onun çoktan ölmüş olduğunu düşünmüştüm. Sabahın üçünde, şu anda bulunduğum odada, tam burada, sedirin yanındaki halının üstünde yatarken bulmuşlardı onu. Onu öbür odaya, her zaman yattığı sedire kaldırmaya karar vermişlerdi. Şimdi oradaydı. Doktorlar da oradaydı. Biri bana 'içeri girebilirsin' dedi.

Kafam karmakarışık dinledim. Artık ayrıntıların hiçbir anlamı yoktu. Yalnız bir tek şeyi anlıyordum: ölüyordu. Henüz doktorlarla konuşmamıştım ama bundan bir saniye kuşkulanmadım. Bütün bu ev ve çev-

---

(1) Nikita Sergeyeviç. Kruşçev, 1894 - 1971 : 1953 - 1964'te Merkez Komite Birinci Sekreteri ve 1958 - 64'te Bakanlar Konseyi Sekreteri.
Nikolay Aleksandroviç Bulganin, 1895 - 1975: 1947 - 49, 1953 - 55'te Savunma Bakanı. 1955 - 58'de Bakanlar Konseyi Sekreteri 'Parti aleyhtarı' grupla işbirliği açığa çıkana kadar.

(2) Lavrenti Pavloviç Beria, 1899 - 1953: 1921 - 31'de Transkafkasya'da Çeka ve GPU'da önemli görevler yürüttü, 1932 - 38' de Komünist Parti Transkafkasya komitesi birinci sekreterliği yaptı 1938 - 45'te içişleri komiseri, 1941 - 53'te güvenlikle sorumlu bakan oldu. Haziranda tutuklandı ve 1953 Aralığında 'emperyalist ajan' olarak kurşuna dizildi.

remdeki her şey kendi gözlerimin önünde çoktan ölmeye başlamıştı. Orada olduğum üç gün ben yalnızca bunu gördüm. Başka bir çıkış olamayacağı açıktı.

Babamın yattığı büyük odada toplanmış bir insan kalabalığı vardı. Doktorları tanımıyordum, onu ilk kez görüyorlardı. Yıllarca babamın doktorluğunu yapmış olan Akademiden V. N. Vinogradov (1) şimdi hapisteydi. Doktorlar boynundan ve başının arkasından kan alırken, kardiogramlar çekerken, ciğerlerinin rontgenini alırken büyük bir telaş içindeydiler. Bir hemşire iğne yapıyor, bir doktor olan biteni not defterine kaydediyordu. Yapılması gereken her şey yapılıyordu.

Herkes artık kurtarılması olanaklı olmayan bir yaşamı kurtarmak için koşuşturuyordu. Bundan sonra ne yapılması gerektiğine karar verebilmek için bir köşede Tıp Bilimi Akademisinin özel bir toplantısı yapılıyordu. Yandaki odada bir başka grup doktor görüşme halindeydi. Tıp araştırma enstitülerinden birinden yapay solunum aracı getirilmişti. Onunla birlikte bazı genç doktorlar da gelmişti, çünkü makinenin nasıl kullanılacağına ilişkin başka kimsenin en ufak bir fikri yoktu. Koca heyula orda boş boş duruyor ve genç doktorlar şaşkın şaşkın çevrelerine bakınıp olan biteni anlamaya çalışıyorlardı. Birden ötedeki genç kadın doktoru tanıdığımı farkettim ve daha önce nerede görmüştüm diye merak ettim. Başımızla selamlaştık ancak bir şey demedik. Herkes fare gibi sessiz yürüyordu. Herkes odada büyük,

---

(1) Vladimir Nikitiç Vinogradov, 1882 - 1964 : 1952 Kasımında tutuklanan dokuz Kremlin doktorundan biri. Sovyet liderlerini öldürmek üzere İngiliz ve Amerikan gizli servisleriyle birlikte çalışmaktan suçlanmışlardı. 1953'te dokuzunun ve daha önce tutuklandıkları duyurulmayan altı doktorun suçsuzluğu açıklandı.

uğursuz bir şeylerin olduğunu hissediyor ve buna göre davranıyorlardı.

Neredeyse iğrenç, tiksindirici bir biçimde davranan tek kişi vardı: Beria. Altüst olmuştu. En iyi zamanlarında bile yeterince iğrenç olan yüzü şimdi tutku, hırs, zalimlik, kurnazlık, iktidar, daha fazla iktidar için arzuyla çarpılmıştı. Bu kriz anında doğru dengeyi bulabilmek, kurnaz olabilmek ve çok da kurnaz olmamak için uğraşıyordu. Bu da her halinden anlaşılıyordu. Yatağın yanına gitti ve uzun uzun ölmekte olan adamın yüzüne baktı. Zaman zaman babam gözlerini açıyordu fakat bilinci yerinde değildi veya yarı bilincini yitirmişti. Beria bu bulutlu gözlere gözünü dikiyor, şimdi bile babamı, en sadık ve bağlı olanın kendisi olduğunu iknaya çalışıyordu. Her zaman bütün gücüyle böyle görünmek istemişti. Ne yazık ki çok uzun zaman da bunu başarmıştı.

Son dakikalarda, son yaklaşırken, Beria birden beni farketti ve 'Svetlana'yı çıkarın' diye emretti. Yanında duranlar baktılar fakat kimse kıpırdamadı. Sonra herkesten önce hole doğru fırladı. Herkesin ölü yatağının çevresinde toplandığı odanın sessizliği onun zafer havasını saklayamadığı kalın sesiyle bozuldu: 'Khrustalyov! Arabam!' (1)

Beria becerikli nedimlerin modern, muhteşem örneklerinden biriydi, doğulu hainliğin, yağcılığın ve ikiyüzlülüğün somutlaşmış haliydi ve normalde kandırılması çok zor olan babam gibi bir adamı bile şaşırtmayı becermişti. Bu canavarın yapmış olduğu birçok şey şimdi babamın adı üstünde bir lekedir ve birçok şeyden birlikte suçludurlar. Ama Beria'nın, babamı birçok

(1) Vasili Khrustalyov : Stalin'in korumasının başkanı.

şeye sokmak için kurnazlığını kullandığından ve sonra da bıyık altından güldüğünden en ufak kuşkum yok. Bütün öteki önderler de bunu biliyordu.

Şimdi içindeki bütün çirkinlik açığa çıktı — artık onu gizleyemedi. Onu gören tek kişi de ben değildim. Fakat hepsi ondan yılmıştı. Biliyorlardı ki babam öldüğü anda bütün Rusya'da ondan daha güçlüsü olamazdı.

Babam orada bilinçsiz yatıyordu. Kriz kuvvetliydi. Konuşma gücünü yitirmişti ve sağ tarafı felçliydi. Birkaç kez gözlerini açtı ama bakışı bulutlanmıştı ve kimseyi tanıyıp tanıyamadığı bilinemedi. Gözlerini açtığında herkes ona eğiliyor, bir sözcük veya gözlerinde bir istek yakalamaya çalışıyorlardı. Ben, yanında oturuyordum. Bana baktı ama beni göremediğine emindim. Yüzünü ve elini öptüm. Artık benim için yapacak başka bir şey yoktu.

Garip bir şey, fakat ruhu uçmuş bir gövde olarak yattığı hastalık günlerinde ve sonra Sütunlar Holüne götürüldüğü günlerde babamı daha önce hiç olmadığı kadar bir şefkatle sevdim (1). Benden, bizden, çocuklarından ve akrabalarından çok uzak kalmıştı. Son yıllarında büyütülmüş çocuk fotoğrafları, kayak yapan bir çocuk, çiçekli kiraz ağacında bir çocuk, daçasındaki odalara asılmıştı, fakat sekiz torunundan beşini görmek için bir kez bile zaman bulamamıştı. Onu hiç görmeyen torunları gene de onu severlerdi — hâlâ severler. O günlerde, sonunda ölü yatağında huzur bulduğunda ve yüzü güzelleşip aydınlandığında yüreğimin acı ve sevgiyle burkulduğunu hissettim.

Ne daha önce, ne de o günlerden sonra öyle güçlü, çelişen duygulara kapılmadım. Sütunlar Holünde don-

---

(1) Sütunlar Holü : Önde gelen Sovyet görevlilerinin kaldığı Birlikler Evi'nde hol.

muş ve konuşamadan günlerce durduğumda (sözcük anlamıyla duruyordum, çünkü beni oturtmaya çalışsalar hatta sandalye verseler bile oturamıyor, hiçbir şey yapamıyordum, ancak onun varlığı karşısında ayakta durabiliyordum) bir tür kurtuluş sürecinin yaşanmakta olduğunun farkına vardım. Ne tür bir kurtuluş olduğu veya nasıl gelişeceği hakkında hiçbir fikrim yoktu, ama benim ve herkesin zihninde ve yüreğinde ağırlık yapan bir yükten kurtulacağını anladım. Duygulu ve hüzün dolu eski bir Gürcü halk şarkısı çalıyorlardı. Üzüntü ve sükûn içindeki güzel yüzüne baktım, cenaze müziğini dinledim ve acıyla parçalandığımı hissettim. Ne kadar kötü bir kız olduğumu düşündüm, bir kızdan çok bir yabancı olmuştum, bu yalnız ruha, hasta yaşlı adama, Olimposunda yalnızlık hissettiğinde hiç yardımım olmamıştı. Gene de o, her şeye karşın benim babamdı, beni sevmek için elinden gelenin en iyisini yapmıştı ve kötü şeyler kadar ona çok güzel şeyler de borçluydum. Bütün bu günlerde ağlayamadım ve yiyemedim. Acı ve bir tür sükûn beni taşa çevirmişti.

Babam zor ve korkunç bir şekilde öldü. Birini ölürken ilk kez ve bu kadar yakından görüyordum. Tanrı yalnız adil olanlara iyi bir ölüm verir.

Kanama zamanla beynin öteki kısımlarına yayılmıştı. Yüreği sağlıklı ve güçlü olduğu için nefes alması parça parça etkileniyor ve boğulmaya yol açıyordu. Soluğu gittikçe zayıfladı. Son on iki saatte oksijen eksikliği çekti. Yüzü değişti ve karardı. Dudakları morardı ve yüzü tanınmaz hale geldi. Son saatleri yavaş yavaş boğulmaktan başka bir şey değildi. Ölüm acısı korkunçtu. Biz seyrederken sözcüğün tam anlamıyla nefesi kesildi. Son an geldi dediğimizde birden gözlerini açtı ve odadaki herkese bir göz attı. Korkunç bir bakıştı, çıl-

gın, belki kızgındı, ölüm korkusuyla doluydu ve tanımadığı doktorların yüzleri ona eğildi. Bir saniyede gözleriyle herkesi taradı. Sonra anlaşılamaz ve huşu veren bir şey oldu ki bugüne kadar unutamam ve anlayamam. Birden sol elini yukarıda bir şeye işaret ediyormuş ve hepimize lanet yağdırıyormuş gibi kaldırdı. Hareket öyle kavranılamaz ve korkutucu idi ki kimse kime veya neye işaret ettiğini söyleyemedi. Sonraki anda, son bir çabadan sonra, ruh gövdeden sökülüp ayrıldı.

Ben de boğulduğumu sandım ve yanımdaki genç kadın doktorun elini kavradım. O da acıyla inlemeye başladı ve sıkıca birbirimize sarıldık.

Ruh uçmuştu. Gövde hâlâ değişiyordu. Yüzü soldu ve normal görünüşünü aldı. Birkaç saniyede sakinleşti ve güzelleşti. Birkaç dakika hepimiz donduk ve sessiz kaldık. Ne kadar zaman geçtiğini bilemiyorum ama çağlar gibi geldi.

Sonra hükümet üyeleri kapıya koşturdu. Moskova'ya, Merkez Komite binasına gitmek zorundaydılar, herkes oturmuş haber bekliyordu. Herkesin gizlice beklediği bilgiyle gittiler. Haksızlık etmemeli, onlar da benim gibi çelişen duygularla, acı ve pişmanlıkla yıkılmışlardı.

Tamamıyla soysuzlaşmış Beria dışında hepsi bu günleri büyük bir etkilenimle geçirdiler, bir yandan da geleceğin getireceklerinin korkusu içinde işleri halletmeye çalışıyorlardı. Birçokları içten gözyaşı döktüler. Voroşilov, Kaganoviç, Malenkov, Bulganin ve Kruşçev'i gözyaşları içinde gördüm (1). Gerçek şu ki ona ortak

(1) Kliment Yefremoviç Voroşilov, 1881 — 1921'den beri Merkez Komite ve 1926'dan beri Politbüro üyesi. 1925'te Savaş ve Deênizcilik Komiseri, 1940'ta Savunma Komiseri. Prezidyum başkanı, 1953 - 60 Sovyetler Birliği Başkanı.

bir amaçla bağlı olmanın yanında insanları götüren ve direnmesi olanaksız olan olağanüstü kişiliğinin de büyüsüne kapılmışlardı. Birçok kişi bunu kendi deneyleriyle bilir, kimileri itiraf etmişlerdir, kimileri de inkâr.

Sonunda herkes gitmişti. Gövde ölü yatağında yatıyordu ve geleneğe göre daha birkaç saat yatacaktı. Bulganin ve Mikoyan (1) arkasında duruyorlardı. Ben de kaldım ve karşı duvarda bir sedire oturdum. Doktorlar evlerine gitti ve ışıkların yarısı kapatıldı. Benden başka kalan tek kişi yıllarca Kremlin hastanesi çevresinde gördüğüm yaşlı hemşireydi. Sessizce odanın ortasındaki büyük yemek masasını topluyordu.

Yemeğin yendiği ve küçük Politbüro kurulunun toplantılarını yaptığı oda burasıydı. Devlet işleri bu masada akşam yemeklerinde tartışılır ve çözülürdü. Babama 'akşam yemeğine' gelmek her zaman şu veya bu sorunu çözmeye gelmek demekti. Yerde kocaman bir kilim vardı. Duvarlar boyunca sedirler ve sandalyeler ve bir köşede ocak bulunuyordu. Babam kışın ateşi hep sevmiştir. Köşelerden birinde pikap dururdu. Babamın güzel Rus, Gürcü, Ukrayna folk şarkıları koleksiyonu vardı ve başka tür müziğin varlığını kabul etmezdi. Son yıllarını, yaklaşık yirmi yılını bu odada geçirmişti ve şimdi oda sahibine elveda diyordu.

Lazar Moiseyeviç Kaganoviç, 1893 — : 1924'ten sonra Merkez Komite üyesi, 1930'dan sonra Politbüro üyesi oldu. 1935-44'te Uluştırma komiseri. İlk bakanlar kurulu sekreteri, 1947 - 57. 1957'de 'parti aleyhtarı' çalışmalarından dolayı azledildi.

(1) Anastas İvanoviç Mikoyan, 1895 — : 1923'ten sonra Merkez Komite üyesi, 1925'ten sonra Politbüro üyesi oldu. 1926 iç ticaret, 1930 gıda endüstrisi sorumlusu. Kruşçev döneminin ilk bakanlar kurulu başkanı. Yüksek Sovyet Prezidyumu Sekreteri olarak emekli oldu, 1965.

Babamın hizmetçileri ve koruyucuları elveda demeye geldiler. Büyük bir acı ve duygusallık içindeydiler. Aşçılar, şoförler ve bekçiler, bahçıvanlar ve sofraya hizmet eden kadınlar hepsi sessizce içeri girdiler. Sessizce yatağa gidip ağladılar. Çocukların yaptığı gibi gözyaşlarını elleriyle, yenleriyle ve mendilleriyle sildiler. Birçoğu hıçkırıyordu. Kendisi de ağlayan hemşire onlara kediotu damlaları verdi. Oldukça duygusuz bir biçimde otururak veya dikilerek onlara baktım, gözlerim kupkuruydu. Çıkamadım. Seyrettim, seyrettim, kendimi ordan alamıyordum.

Valentina İstomina veya 'Valeçka', on sekiz yıl babamın evine bakmış olan kadın elveda demeye geldi. Dizleri üstüne düştü, başını babamın göğsüne koydu ve en yüksek sesiyle köylerde kadınların yaptığı gibi ağıtlar düzdü. Uzun süre devam etti ve kimse onu durdurmaya çalışmadı.

Babamın hizmetçisi olan bütün bu erkekler ve kadınlar onu seviyorlardı. Küçük şeylerde onu memnun etmek zor değildi. Aksine kendisine hizmet edenlere karşı içten, mütevazı ve açıktı. Yüksek görevliler, koruyucularının kumandanları ve generaller dışında kimseyi azarlamazdı. Hizmetçiler ne ezildiklerinden, ne kabalıktan şikâyet edemezler. Sık sık ondan yardım isterlerdi ve gerçekten hiç kimse terslenmezdi. Son yıllarında Valeçka ve bütün ötekiler onu daha fazla tanımışlar ve onu benden çok görmüşlerdi, ben artık onu kendime yakın hissetmiyordum ve başka bir yerde yaşıyordum. Valeçka hizmet ettiği yemekler boyunca dünyanın her yerinden insanlar görmüştü. Elbette kendi dar açısıyla oldukça ilginç şeyler görmüştü ve şimdi ne zaman onu görsem bunları bana çok canlı ve eğlendirici bir biçimde anlatıyor. Babam için çalışan herkes gibi o da ölene kadar dünyada daha iyi bir insanın yaşamamış olduğu-

na inanacak. Hiçbir şey onların inançlarını değiştiremez.

O gece geç vakit veya gün açarken, otopsi için gövdeyi almaya geldiler. Bir sinirle bütün gövdem titremeye başladı. Ağlayamadım. Yalnızca her yerim titredi. Gövde sedyeye yatırılmıştı. Babamı ilk kez çıplak görüyordum. Güzel bir insandı. Yaşlı veya hasta olmuş gibi görünmüyordu. Yüreğe dürtülen bıçağın sancısı gibi 'et tırnak olma'nın ne demek olduğunu anladım. Bana yaşam veren gövdenin artık yaşamadığını ve soluk almadığını ancak benim daha yaşayacağımı anladım.

Ana babanızdan birinin ölümüne tanık olmadıkça bunun ne demek olduğunu anlayamazsınız. Ölümü anlamak için onu kendi gözlerinizle görmeniz gerekir. 'Ruh gövdeden ayrılırken' ve yalnız ölümlü olan kalırken seyretmeniz gerekir. O zaman bunu böyle hissettiğim kadarıyla anlamamıştım. Bu bilgi yüreğimden geçti ve iz bıraktı.

Gövde götürülmüştü. Beyaz bir araba kapıya geldi ve herkes dışarı çıktı. Verandada veya yolda bulunanlar şapkalarını çıkardılar. Ben halâ titriyordum. Ben kapıda dikilirken biri omuzlarıma palto koydu. Bulganin bana sarıldı. Kapılar vurulup kapandı ve araba yürüdü. Yüzümü Bulganin'in göğsüne gömdüm ve sonunda ağlamaya başladım. O da ağladı ve saçlarımı okşadı. Ötekiler bir zaman daha kapıda oyalandılar ve çekilmeye başladılar.

Eve mutfaktan yemek getirmek için kullanılan uzun bir koridorla bağlı olan hizmetçilerin kısmına gittim. Geride kalan herkes, hemşireler, koruyucular, hizmetçiler orada toplanmıştı. Hizmetçilerin yemek odasında oturduk, bu, radyosu ve servis masası olan büyük bir odaydı. Her şeyin nasıl olduğunu tekrar tekrar anlat-

tılar. Biri yemek yemem için ısrar etti. 'Uzun bir gün geçireceksin' dediler. 'Hiç uyumadın ve birazdan Sütunlar Holüne gideceksin. Gücünü toplasan iyi olur.' Bir şeyler yedim ve biraz koltukta oturdum. Sabahın beşiydi. Mutfağa gittim. Giderken yüksek sesle hıçkıran birini duydum. Banyoda kardiyogramları toplayan hemşire ölecekmiş gibi ağlıyordu. Biri bana 'şuna bak, kendisini içeri kitledi ve saatlerdir ağlıyor' dedi.

Yemek odasında otururken hepimiz bilinçsiz bir şekilde aynı şeyi bekliyorduk. Sabah altıda bildiğimiz gibi radyo haberleri verecekti. Fakat herkesin bunu duymaya gereksinimi vardı. Yoksa inanamayacak gibiydik. Sonunda altı oldu. Ses geldi, Levitan'ın (1) alçak sesi veya sesi Levitan gibi çıkan, çok önemli haberleri veren birinin sesi. Sonunda, nihayet, olanları anladık. Erkek, kadın, herkes tekrar ağlamaya başladı. Kendimi tutamadım ve ağladım ve kendimi daha iyi hissettim, çünkü yalnız değildim, çünkü bütün bu insanlar ne kadar büyük bir şey olduğunu biliyorlardı ve benimle birlikte ağlıyorlardı.

Hepsi içtendi. Hiç kimse sadakat veya acı gösterisi yapmıyordu. Hepsi birbirini yıllardır tanıyordu. Hepsi beni de tanıyordu. Hepsi benim kötü bir kız olduğumu, babamın da kötü bir baba olduğunu fakat babamın da benim onu sevdiğim gibi beni sevdiğini biliyorlardı.

Bu odada hiç kimse ona Tanrı veya süpermen, dâhi veya şeytan diye bakmıyordu. Onlar onu sıradan insan nitelikleri ile seviyor ve ona saygı duyuyorlardı, bunlar en iyi hizmetçilerin yargılayabileceği niteliklerdi.

---

(1) Yury Levitan: Tanınmış Sovyet haber spikeri.

2

Bugün size bunları niçin yazdım? Neden bununla başlamak istedim?

On yıl oldu, telaşlı, süpersonik çağımız için oldukça uzun bir zaman. O zamandan beri Kuntsevo'daki kasvetli daçaya bir daha gitmedim, artık Kremlin'e de gitmiyorum. Beni buralara çekecek bir şey yok. Babam mülkiyete aldırmazdı. Katı bir yaşam sürdü ve ona ait şeyler onun hakkında çok az fikir verir. Arkada bıraktıkları; evi, odaları, apartmanı onun nasıl bir insan olduğuna değgin bir ipucu vermez.

Anımsamaktan hoşlandığım yerler annemle birlikte yaşadığım yerlerdir. Kremlin'de 1932'ye kadar oturduğumuz apartman ve Zubalovo, Usovo yakınındaki daçamız. İkisinde de annemin varlığını hissedersiniz. Bundan daha sonra söz edeceğim.

On yıl geçti. Yaşamım çok az değişti. Hep olduğu gibi babamın gölgesinde yaşıyorum. Daha önceki gibi çocuklarım ve ben görece güvenli bir yaşam sürüyoruz. Eskisi gibi kimilerinin dikkati, kimilerinin nefreti ve hemen herkesin merakı, hak etsek de etmesek de bir dizi sadakat ve sevgi ifadelerine bir şey diyememek insanı bozuyor ve üzüyor, bütün bunlar sürüyor ve babamın sağlığındaki gibi bana yük olup beni kuşatıyor. Bu kuşatmayı kıramıyorum.

O gitti ama onun gölgesi hâlâ hepimizin üstünde. Hâlâ bize emrediyor ve biz çoğunlukla boyun eğiyoruz.

Bu arada çevremizde yaşam heyecan içinde. Ne Stalin adının, ne de onunla ilgili iyi kötü birçok şeyin bir anlam ifade etmediği yepyeni bir kuşak yetişiyor. Bu kuşak bizim hiç bilmediğimiz yeni bir yaşam kuracak. Nasıl bir şey olduğunu göreceğiz. İnsanlar mutlu olmak istiyor. Parlak renkler, şenlik fişekleri, ses, heyecan istiyorlar. Kültür ve bilgi de istiyorlar. Avrupa'nın uzun zamandır yaşadığı yaşamın, sonunda Rusya'ya gelmesini istiyorlar. Bütün dilleri konuşmak ve dünyadaki her ülkeyi görmek istiyorlar. Bütün bunlara açlar ve bekleyemiyorlar. Konfor, güzel elbiseler, temiz eşya istiyorlar. Dış ülkelerdeki şeyleri heyecanla uyguluyorlar, elbise, saç biçimi, düşünceler, sanat, felsefede yeni akımlar ve kendi kazanımlarımızı, bizim Rus geleneklerimizi merhametsizce dıştalıyorlar. Onları kim suçlayabilir? Bu kadar yıl tutumlu, sade, katı bir yaşam sürdürdükten ve dünyanın geri kalan bölümünden duvarla ayrıldıktan sonra oldukça doğal.

Onları suçlamak bana düşmez. Örnek olarak ben soyut sanatı sevmem fakat yarı eğitilmiş gençlerin veya aptaldan başka bir şey olmayan birçok insanın ondan niye hoşlandığını anlayabiliyorum. Onlarla tartışmak benim işim değil. Onların bugünler ve gelecek hakkında benden çok daha yoğun duyguları var. Neden onları hoşlandıkları gibi düşünmekten alıkoymalı?

Bütün bu zararsız meraklarda hiçbir tehlike yok. Tehlike, cahil ve dar kafalı yaklaşımdadır, eski, yeni, yerli, yabancı hiçbir şeye aldırmamaktadır. Tehlike cehalette, zamanımızda her şeyin çoktan elde edildiğini varsayan kendini beğenmiş yaklaşımda, pik demir, yumurta ve süt üretimi artırıldığında karanlıkta kalmış insanlığın düşlediği cennetin gerçekleşeceğine inanmaktadır.

Konudan uzaklaştıysam bağışlayın. Son on yılda

yaşamımın değişmediğini düşünüyordum. Bütün bu zamanımı geçmişte neler olduğunu baştan düşünmekle ve bunlardan bir anlam çıkarmaya uğraşmakla geçirdim. Böyle bir şey size aklınızı yitirtebilir. Zavallı Hamlet'in yaptığı ve yaptığı için kendisini küçük gördüğü şey bu değil miydi?

Acayip, akıl almaz çifte yaşamım eskisi gibi gidiyor. Hâlâ, on yıl önceki gibi bir dış yaşamım bir de bundan başka bir şey olan iç yaşamım var. Dış yaşamı güvenli ve önceki gibi iktidar elitinin kıyısında, aynı maddi ayrıcalıklardan yararlanarak yaşıyorum. Öte yandan iç yaşamım, bütün insanlara mutlak bir yabancılaşmadır, onların gelenek ve ilgilerinden, anlayış ve davranışlarından uzak ve bu yabancılaşmayı her zamankinden daha güçlü hissediyorum. Önce ve şimdi yaşamımın nasıl biçimlendiğini anlattığımda her şeyin böyle olması gerektiğini göreceksiniz.

Bilmediğim veya kendi gözlerimle görmediğim şeyler yazabilecek insanlardan değilim. Profesyonel yazar değilim. Babamın, son yüzyılın yirmi yılını, bu yüzyılın da yarısını kapsayan yaşamını yazmaya hiç kalkışmadım. Yalnızca kendi gördüklerimi ve deneyimlerimi yargılayabilirim, kendi anlayışım içindekilere ulaşabilirim. Babamla yaşadığım yirmi yedi yılı yazabilirim, onun evine gelenleri, ona yakın olanları, çevremizde olan ve yaşamımızı biçimleyen her şeyi, çeşitli kişileri ve onu biçimlemekte birbirleriyle çelişen çabalarını yazabilirim veya başka şeyleri de yazabilirim. Bütün bunlar babamın yaşamının küçük bir kısmını, üçte birini hatta daha küçük bir kısmını, yaşamı içinde mikroskobik bir bölümü oluşturur. Ama yaşama hep mikroskopla bakılması gerekir. Genel yargılara varmaya çok fazla alıştık. İşte, bütün yüzeysel hoşgörüsüzlüğümüzün ve dogmatizmimizin kökü bu değil mi?

Bir Sovyet yazın eleştirmeninin dediği gibi, benim ailem de toplumsal kesitin tipik bir parçasıydı.

Yirminci yüzyıl ve Devrim her şeyi alt üst etti. Zenginlik ve fakirlik, yoksul ve aristokrat yer değiştirdiler. Bütün karışıklığa ve yer değiştirmeye, zenginliğin yok edilmesine ve yeniden dağıtılmasına karşın Rusya hâlâ Rusya'ydı. Hâlâ yaşamını sürdürmesi gereken, kendisini kurup ilerlemesi, yeni şeyleri özümlemesi ve dünyanın geri kalan bölümüne yetişmesi, onu yakalaması hatta geçmesi gereken bir ülkeydi.

Belki bu kadar karışıklığın ortasında aile tarihçilerinin yazdıklarında, başkalarının bilmediği, ama bize yakın kişilerin yaşamlarında ilgi çekici şeyler bulunabilir. Her şeyle ilgilendiğini söylüyorsun. Bunlar sana ilgi çekici gelebilir, ama herkes için ilgi çekici olabileceğinden emin değilim.

Kuntsevo'dan uzak olmayan bir yerde babamın son yirmi yılını geçirdiği, annemin ölümünden sonra yaşadığı karanlık, boş bir ev vardır. Babamla ilgili bilmecenin onun sahip olduğu şeylerle çözümlenemeyeceğini, çünkü onlara hiç önem vermediğini söylemiştim. Yanılmış olabilir miyim? Çünkü bu ev onun son yirmi yıldaki yaşamı gibi. Ama benimle hiç ilgisi yok. Ben onu hiç sevmedim.

Miron Merzhanov, güneyde babama birkaç daça yapan adam, bu evi 1934'te inşa etti. Bir bahçe içinde, ormanlar ve çiçekler arasında, harika, havadar, modern, tek katlı bir daçaydı. Çatısı koşmayı ve oynamayı çok sevdiğim geniş bir güneş güvertesiydi. Bütün ailenin yeni evi görmeye gelişini ve ne kadar gürültülü ve neşeli olduğunu anımsıyorum. Annemin kardeşi Anna ve onun kocası Stanislav (Stahk) Redens de oraya gelmişlerdi. Annemin erkek kardeşi Pavel Dayı (Pavluşa) ve karısı

Evgenia da. Aleksandr Dayı (Alyoşa) ve Maria Svanidze Teyze ile kardeşlerim Yakov (Yaşa) ve Vasili (Vasya) da ordaydılar. Her şey daha önce olduğu gibi gidiyordu. Ev mutluydu ve annemin zamanındaki gibi insanla doluydu. Herkes çocuklarını getirmişti. Çocuklar koşturup bağırdılar ve babam bundan çok hoşlandı. Annemin anası babası da gelmişlerdi. Annem öldükten sonra ailesinin babamı reddettiği doğru değildir. Tersine, onu mutlu edebilmek için hepsi elinden geleni yaptı. Ona anlayışla davrandılar o da onlara karşı içten ve kibardı.

Fakat Beria'nın kelebek gözlüğü bir yerlerde, köşelerde ışıldıyordu, gerçi henüz iddiasızdı ve göze çarpmıyordu. Zaman zaman Gürcistan'dan babama saygılarını sunmak ve yeni daçayı görmek için geliyordu. Bize yakın olan herkes ondan nefret etti, Gürcistan Çeka'sında (1) yaptıklarını çok iyi bilen Redensler ve Svanidzeler baştaydı. Ailedeki herkes ondan tiksiniyor ve bir önseziyle korkuyordu. Özellikle annem, babamın kendisinin bana anlattığına göre, 'olay yaratıyor'du ve daha 1929'da 'bu adama evimize adım atma izni verilmemeli' demişti.

Babam bana bunları daha sonra, büyüdüğümde anlattı: 'Annene, «onun nesi var?» diye sordum. «Bana kanıtlar göster, ikna olmuyorum, hiçbir neden göremiyorum,» dedim. Ama o sadece, «Hangi kanıtlara ihtiyacın var! Onun bir alçak olduğunu görüyorum. Onu burada istemiyorum,» diye bağırdı. Ona cehennem

(1) Çeka : Karşı Devrimcilik ve Sabotajcılarla savaşmak üzere kurulmuş örgütün başharfleri. 1917 Aralığında kuruldu. Sonra GPU, OGPU, NKVD, MVD, MGB ve sonunda KGB adını aldı. Bu örgütlerin görevi iç emniyetti. Çeka'da çalışanlar Çekacı olarak bilinirlerdi.

olmasını söyledim. O benim arkadaşım. İyi bir Çekacı. Gürcistan'da Mingrel ayaklanmasının bastırılmasında bize yardımcı oldu (1). Ona güveniyorum. Kanıtlar, kanıtlara gereksinmem var!'

Zavallı, akıllı annem. Kanıtlar sonradan geldi.

1934'e dönersek, Kuntsevo'da daçada çok ziyaretçimiz vardı. Mutluyduk.

Şimdi ev bilinemeyebilir. Babam onu tekrar tekrar yaptırdı. Herhalde iç huzurunu yakalayamadığı için, çünkü aynı şey bütün evlerin başına geldi. Güneye dinlenme kaçamaklarından birine giderdi ve ertesi yaz tekrar gittiğinde bütün ev baştan değiştirilmiş olurdu. Ya ona göre çok az güneş ışığı vardı veya gölgede bir teras gerekiyordu. Bir katsa ikinci kat gerekiyordu, yok iki katlıysa birinin yıkılması gerekliydi.

Kuntsevo'daki daçada da böyle oldu. Şimdi iki katlıdır. İkinci katta kimse yaşamadı, babam yapayalnızdı. Acaba benim, kardeşimin veya torunlarının orada yaşamasını istemiş midir? Bilmiyorum. Öyleyse de hiç sözünü etmedi. İkinci katı 1948'de yaptırdı. Ertesi yıl Çin' den gelen bir kurula büyük odada bir kabul verdi. İkinci kat bir daha kullanılmadı.

Babam alt katta yaşardı. Gerçekte bir odada yaşardı ve onu her şey için kullanabilir biçimde yaptırmıştı. Geceleri yatak yapılan sedirde uyurdu, onun yanındaki masada telefonları vardı. Büyük yemek masası dokümanlarla, gazeteler ve kitaplarla dolmuştu. Yalnız olduğunda bir ucunu yemek için kullanırdı. Çanak çömlek için bir dolap vardı ve bir gözünde de ilaçlar dururdu.

---

(1) Mingrel ayaklanması : Mingrelya, Batı Gürcistan'da Mingrellerin yaşadığı tarihi bir bölgedir. 1952'de yerel Komünist Parti örgütünün de katıldığı milliyetçi bir ayaklanma oldu.

Babam ilaçlarını kendisi alırdı, çünkü tek güvendiği doktor Vinogradov'du, onu da yılda bir veya iki kez çağırırdı. Büyük, yumuşak halı ve ocak babamın istediği bütün lükstü. Merzhanov'un ayrı ofisler olarak tasarladığı öteki odalar, yatak odası ve yemek odası aynı bu oda gibiydi. Ara sıra babam onlardan birine taşınır ve onu da kendi biçimine göre düzenlerdi.

Savaştan sonra, babamın son yıllarında, bütün Politbüro neredeyse her akşam yemeğe gelirdi. Babamın ziyaretçileri kabul ettiği ana odada yerlerdi. Bu odaya çok nadir girerdim ve orada gördüğüm tek yabancı 1946'da Josip Broz Tito'ydu. Ama bütün yabancı komünist parti liderleri, İngiliz, Amerikan, Fransız ve İtalyan, orada bulunmuş olmalıdır. 1953 Martında babam bu odada yatıyordu. Odadaki sedir onun ölüm yatağıydı.

Bir kez Merzhanov bütün odaları 'iyileştirdi' ancak peşinden odalar sedir, masa ve kilimiyle eskisi gibi kişiliksizleştiler. Yatak odası boş bir koridora dönüşmüştü. Kitaplık ve gardrobu vardı. Ana odada babamı rahatsız ettiği için piyano da oradaydı. Piyano ne zaman, niçin ortaya çıktı bilmiyorum, hiç kullanıldığını sanmıyorum.

Evde harika bahçeyi ve her yandaki terasları severdi. Son yıllarında özellikle güneşin batışını seyredebildiği batı yönündeki terastan hoşlanırdı. Teras bahçeye bakardı. Savaştan sonra inşa edilen küçük camlı bir veranda çiçeklenmiş kiraz ağaçlarıyla dolu bahçeyi görürdü.

Daçayı çevreleyen çiçekler, bahçe ve ormanlar babamın hobisi ve dinlencesi idi. Asla gerçek bahçıvanlar gibi toprağı eşmemiş veya eline kürek almamıştır. Fakat bir şeylerin ekilmesini ve yetiştirilmesini severdi. Tomurcukların çok olmasından hoşlanırdı. Olmuş kırmızı kirazları, elma ve domatesleri görmekten hoşlanır ve

bahçıvanın da aynı şekilde hoşlanmasını beklerdi. Kırk yılda bir makas alıp birkaç dalı budamıştır fakat en fazla bahçıvanlığı bu kadardı. Bahçe ve ormanlara dağılmış, budanan ve park gibi korunan küçük çardaklar vardı. Bazılarının üstü kapalı, bazısı açıktı. Bazılarında ahşap bir döşeme, bir masa, bir şezlong, hasır bir koltuktan başka bir şey yoktu. Babam sessiz, rahat bir yer arayıp da bulamıyormuş gibi saatlerce bahçede dolanırdı. Yazları günü dışarda geçirir ve resmi yazılarını, gazetesini ve çayını parka getirtirdi. Bu onun anlayışına ve isteklerine göre bir lükstü. Bu onun yaşamdan zevk aldığını, sağlıklı olduğunu, doğa ve toprak sevgisinin sürdüğünü gösterirdi. Bu onun genel sezgilerini de gösterirdi, çünkü son yıllarında sağlıklılığının sürmesini ve uzun yaşamayı istiyordu.

Ben Kuntsevo'dayken, ölümünden iki ay önce, tatsız bir sürprizle karşılaşmıştım. Bütün duvarlarda büyütülmüş çocuk fotoğrafları vardı, kayak kayan bir çocuk, keçi sütü içen bir kız, kiraz ağaçlarının altında çocuklar vb. Büyük odada Yar-Kravçenko'nun çizgilerinden reprodüksiyonlar, orjinalleri de değil, neredeyse bir galeri kurulmuştu. Gorki (*), Şolohov (**) ve anımsayamadığım başka yazarların resimleri olmalıydılar. Gene Repin'in (1) ünlü 'Zaporozhe Kazaklarının Sultana Yanıtı' tablosunun reprodüksiyonu büyük odada çerçevelenip asılmıştı. Babam bu resmi çok severdi ve müstehcen yanıtı, yakında bulunanlara tekrar et-

(*) Maksim Gorki (Aleksiy Maksimoviç Peşkof), 1868 - 1936 : Yazar, bir süre Sovyetler Birliği'nin dışına çıktı, 1931'de döndü. Ölümü esrarını her zaman korudu.

(**) Mihail Aleksandroviç Şolohov, 1905-1984 : 1965'te Nobel kazanan Sovyet yazarı.

(1) İlya Yefimoviç Repin, 1844 - 1929 : Rus gerçekçi ressam.

mekten zevk alırdı. Duvarda, yüksekte, Lenin'in en iyilerinden olmayan bir portresi asılıydı.

Benim için hepsi garip ve şaşırtıcıydı, çünkü babam hiçbir zaman resimlere ve fotoğraflara aldırmamıştı. Tek ayrıcalığı Moskova'daki apartmandı. Annemin ölümünden sonra büyük fotoğrafları babamın ofisine ve yemek odasına asılmıştı. Ama babam orada yaşamıyordu ve bunların bir anlamı da yoktu. Stalin'in Kremlin'de yaşadığı düşüncesi yanlıştır. Bunu kimin uydurduğunu bilemiyorum. Yalnızca babamın daire ve işinin Kremlin'de, Merkez Komite Prezidyumunun ve Bakanlar Kurulunun bulunduğu binada olduğu doğrudur.

Babam öldükten sonra Kuntsevo'da garip şeyler oldu. Hemen ertesi gün, daha cenaze töreninden önce, Beria tüm ev halkını, hizmetçileri ve koruyucuları topladı ve babamın eşyalarının götürüleceğini söyledi, kimse nereye götürüleceklerini bilmiyordu ve kendileri evi terketmek zorundaydılar.

Beria'yla kimse tartışmadı. Ne olup bittiği hakkında en küçük bir fikirleri olmayan erkekler ve kadınlar şoke olmuş durumda babamın eşyalarını topladılar, gözyaşları içinde kitaplarını, eşyalarını, çanak çömleğini kamyonlara yüklediler. Hepsi bilinmeyen bir yere, gizli polisin elindeki birçok depolardan birine taşındı (1). On, on beş yıldır sadık bir biçimde babam için çalışan hizmetçiler kovuldular. Her biri uzaklaştırıldı. Koruyuculardan birçok subay başka şehirlere gönderildi. İkisi kendisini vurdu. Hiç kimse ne olduğunu, neden suçlu olduklarını veya neden azarlandıklarını bilmiyordu. An-

(1) Gizli depo : Son karar verilene kadar tutukluların eşyaları depolara konulurdu.

cak, ne yazık ki babamın onayıyla kurulan düzene göre, bütün ev halkı Devlet Güvenlik Bakanlığı'nda görevli sayılıyordu ve yukarıdan gelen bir emre sorgusuz uymak zorundaydılar. O zaman bunları bilmiyordum ve çok sonra öğrenecektim.

1955'te, Beria 'düşünce', daçayı restore ettiler. Babamın eşyaları geri getirildi. Eski hizmetçi ve kumandanlar çağrılarak her şeyin eski yerine konulmasına ve evin eski durumuna getirilmesine yardım ettiler. Leninskiye Gorki'deki (1) Lenin'in evi gibi bir müze açmaya hazırlanıyorlardı. Ama hemen sonra yirminci Parti Kongresi (2) geldi. Bundan sonra elbette müze düşüncesi kalmadı. Babamın koruyucularının yaşadığı hizmet binaları şimdi hastane veya sanatoryum. Evin kendisi ise garip, kapalı, ölü. Ara sıra bu evle ilgili kâbuslar görürüm, her zaman boş görünmüş olan itici odaları düşleyip korkudan ter içinde uyanırım.

Poklonnaya Gora'dan gelen yol şimdi Kutuzov bulvarındaki yeni binalarda oturanların gezinti yeri yaptıkları iki yanı ağaçlıklı bir yol. Üniversiteye giden yoldan evi saran ormanların nasıl sık ve vahşi bir görünüm aldığını görebilirsiniz. Kasvetli ev acı bir anıt oldu. Şimdi oraya hangi nedenle gidebilirim! Belki her şeyden sonra, 'kişiyi putlaştırma dönemi' dediğimiz döneme uygun bir anıt oldu. Babam bu evi severdi. Onun zevkini yansıtır ve o orayı severdi. Belki başka her yerde çok rahatsız olan ruhu hâlâ o çatının altında bir sığınak arıyor. Onun yerleşebileceği, yerleşmesinin çok doğal olduğu bir yer.

---

(1) Leninskiye Gorki: Lenin'in öldüğü Moskova dışındaki kır evi.
(2) Yirminci Kongre: Şubat 1956'daki Yirminci Parti Kongresi. Kruşçev Stalin'le ilgili 'gizli konuşma'sını yapmıştı.

Ama bir zamanlar bir başka evimiz de vardı. Bir zamanlar oldukça değişik bir evde, güneşli ve neşeli, çocuk sesleriyle dolu, mutlu ve açık yürekli insanların yaşadığı bir evde yaşadığımızı düşünün. Bu ev annemin yarattığı ve çekip çevirdiği bir evdi, onun varlığıyla doluydu. Bu evde babam ne bir Tanrı, ne de 'kült'tü, sadece ailenin babasıydı. Devrimden önceki sahibinin adıyla Zubalovo diye bilinen bu ev şimdi bulunduğum yerden yalnız bir mil kadar uzak, Usovo'dan uzak değil, Moskova'nın merkezine de yirmi milden az.

Ailem o evi 1919'dan, annemin öldüğü 1932 yılına kadar kullandı. Ondan sonra babam ne orada, ne de şehirdeki eski apartmanlarında kalmaya dayanamadı. Kremlin'de biz çocukların yaşadığı başka bir apartman aldı. Kendisi için Kutsevo'da yeni bir daça yaptırdı. Bizler, çocuklar, büyükler ve ailenin kalanları, en azından bazıları tutuklanıp sürülene kadar, yazları gene Zubalovo'da geçirdik. Ama annemsiz hiçbir şey aynı değildi. Yaşam tanınamayacak kadar değişmişti.

Size annemin yarattığı ve denetlediği yaşamı anlatayım. O bulutsuz yıllar peri masalı gibiydi. Onları, buradan uzakta olmayan yerde, yakında yaşadım. Şimdi Zhukovka'dan kendimi neden alamadığımı, bu ormanda oturup bunu yazdığımı anlıyor musunuz?

3

Çocukluğumun geçtiği ev bir zamanlar Batumlu petrol kodamanlarından birine aitti, genç Zubalov'a. Zubalov ve babası, şimdi kulüp olan, Barvikha'daki göle yukardan bakan Alman gotik stili evin sahibi Maindorf'un yakınıydılar. Bütün arazi Maindorf'undu. Usovo yakınındaki ünlü tavuk çiftliği, 'Gorki İki'ye yakın değirmen de onundu. Usovo tren istasyonu, postanesi, değirmene giden şimdi harap olmuş ve ot bürümüş yol, Odintsovo'ya kadar bütün harika ormanlar, bir zamanlar Alman bir ormancının, binicilerin at koşturduğu yollar boyu diktiği çamlar, hepsi Maindorf'a aitti. Zubalovlar, Usova istasyonu yakınındaki malikanenin içinde tuğla duvarla çevrili üçgen çatılı, ikiz evlerin sahibiydiler.

Zubalovların Baku ve Batum'da da petrol rafinerileri vardı. 1900'lerin başlarında grevleri yönlendiren ve rafinerilerde işçi eğitim gruplarını yöneten babam ve Mikoyan için yabancı değillerdi. 1919'da, Devrim'den sonra, Moskova dışında birçok terkedilmiş daça ve emlakın kullanımı söz konusu olunca ikisi de Zubalov adını anımsadılar. Mikoyan ve ailesi, Voroşilov, Şaposnikov (1) ve başka eski Bolşevik aileler Zubalovo İki deni-

(1) Boris Mikhailoviç Şaposnikov, 1882 - 1945 Mareşal, Kızıl Ordu Kurmay Başkanı, 1930'larda Savunma komiseri. 1941 - 42'de genel kurmay başkanı, 1943'te Voroşilov Askeri Akademi başkanlığına atandı.

len yere yerleştiler, babamla annem de yanındaki, daha küçük Zubalovo Dört'ü aldı.

Mikoyanların evi bugün de hâlâ sürgün edilen sahiplerinin bıraktığı gibidir. Verandada eski sahibinin çok sevdiği mermer köpek heykeli durmaktadır. İçerde İtalya'dan getirtilen mermer heykeller vardır. Duvarlar goblen halısı ile kaplıdır, alt katta pencereler renkli camdır' Bahçe, park, tenis kortu, limonluk, tavlalar ve serler aynı eski durumlarındadırlar. Eski ve iyi arkadaşlarımızı, gidip etkileyici evlerinde görmekten her zaman hoşlanmışımdır. Oymalı büfesi, eski biçimli avizesi, şömine rafındaki antika saatiyle yemek odasını çok severim. Anastas Mikoyan'ın on torununu çimende oynarken ve sonra büyüklerinin yemek yedikleri ağaçların altında aynı masada piknik yaparken seyretmekten hoşlanırım. Annemin de ziyaretlerine gidip Mikoyan'ın son karısıyla oturduğu yere gitmeyi severim.

Bizim yerimiz, bir yandan, sürekli değişimler geçirdi. Öncelikle babam evi çevreleyen ormanları temizletti ve ağaçların yarısını kestirdi. Açıklıklar yaptırdı ve ev daha aydınlık, sıcak, daha az nemli oldu. Ormanları temizletir ve baktırır, baharda ölü yaprakları toplatırdı. Evin önünde biz çocukların mantar topladığı, pırıldayan beyaz huş ağaçlarının koruluğu vardı. Yanında bir arı kovanı ve arıların bal yapabilmesi için yazları kara buğday ekilen iki tarla vardı. Uzun, kuru çam ormanı boyunca açık arazi şeritleri bırakılmıştı. Bu arazi de büyük bir titizlikle korunurdu. Orda yabani çilekler ve böğürtlenler büyürdü ve havada oraya ait güzel bir koku vardı.

Çok sonra, büyüdüğümde, babamın doğaya olan özel ilgisini anladım ve çok pratik, temelde basit köylü ilgisi olduğunu kavradım. Doğayı yalnızca seyretmeye daya-

namazdı, onu işlemeliydi ve sürekli değiştirmeliydi. Geniş arazilere meyve ağaçları diktirmişti ve bol çilek, ahududu, frenk üzümü yetiştirmişti. Evden uzak bir yerde küçük bir arazide tavuklar için tel gerilmiş, hindiler, sülünler ve beç tavukları için düzgün çalılarla yer hazırlanmıştı. Ördekler küçük bir suda yüzüyordu. Bütün bunlar bir gecede fışkırmadı, yavaş yavaş gelişti; biz çocuklar gerçekten küçük bir malikanenin çiftlik düzeni içinde büyüdük; ot kurutmak, mantar ve böğürtlen toplamak, her yıl kendi balımızı elde etmek, kendi turşu ve reçellerimizi yapmak, tavuklarımızı yetiştirmek vb.

Babam gerçekte bu işlerle annemden daha fazla ilgiliydi. Annem yalnızca her bahar evin önündeki kocaman leylakların açacağından emin olmak isterdi. Balkonun altına bir sıra ful dikmişti ve benim de kendi küçük bahçemde bakıcımın bana gösterdiği gibi latin çiçekleri ve kadifeler dikip dikmediğimi gözetirdi.

Annem başka bir şeyle ilgiliydi, bizim eğitimimiz ve yetiştirilmemiz. Öldüğünde daha altı buçuk yaşında olmama karşın hem Rusça hem Almanca okuyup yazıyordum. Çiziyor, çamur modeller yapıyor, makas ve zamkla çalışıyordum. Nota okuyabiliyor ve piyanoda bir parça çalınırken notalarını yazabiliyordum. Kardeşim ve ben şanslıydık, çünkü annemiz bize olağanüstü öğretmenler bulmuştu. (Dadımdan daha sonra söz edeceğim.) Zaten zor bir çocuk olan kardeşim Vasili için bu özellikle önemliydi. Vasili'nin harika bir özel öğretmeni vardı, Aleksander Muravyov; sürekli ırmağa ve ormanlara büyüleyici geziler tasarlardı: balık avlamak, geceyi kurduğumuz bir kulübede kamp yaparak geçirmek ve balık pişirmek, fındık, mantar toplamak ve daha birçok geziler. Elbette bütün bunların bir amacı vardı ve okuma, çizme, öteki derslerle kaynaştırılmıştı, tavşan, kirpi

ve ufak yılanlar yetiştirilmesi ve başka yararlı etkinliklerle iç içeydi.

Kışları ve yazları Natalia Konstantinovna adlı başka bir öğretmen —artık onlara mürebbiye denmiyordu— Aleksander Muravyov'la değişimli çalışırdı ve kendi günlerinde bize çamur modeller yapmayı, tahtadan oyuncaklar yapmayı, boyamayı ve çizmeyi ve daha başka şeyleri öğretirdi. Bize Almanca da öğretirdi ve dersleri, eğlence ve oyun doluydu, unutulmazdı. Gerçek yeteneği olan bir öğretmendi.

Bütün bu eğitim mekanizması kendisi hemen hiç evde bulunmasa da annem tarafından işletilir, kurulur ve yönlendirilirdi. O zamanlar çocukları için zaman harcamak bir kadına, özellikle parti üyesi bir kadına göre değildi. Annem önce bir derginin yazı kadrosunda çalıştı, sonra Endüstriel Akademiye kaydoldu. Sürekli bir yerlerde toplantılara katılıyor ve bütün serbest zamanını da babamla geçiriyordu. Bütün yaşamı babamdı. Biz çocuklar onun bizim gelişimimizi kontrol etmesiyle yetinmek zorundaydık. Katıydı ve yüksek ilkeleri vardı. Beni öptüğünü veya kucakladığını hiç anımsamıyorum. Beni şımartmaktan korkuyordu, çünkü ona göre babam beni yeteri kadar okşuyor ve şımartıyordu. Elbette bütün oyunlarımızı, eğlencemizi, bütün mutlu çocukluğumuzu ona borçlu olduğumuzu bilmiyorduk. Bunu ancak çok sonra, artık o bulunmadığında anladık.

Ne muhteşem çocuk partilerimiz olurdu! Bütün Kremlin çocukları, yirmisi, otuzu çağrılırdı. O zamanlar Kremlin'de yaşayan oldukça fazla insan vardı ve hepsi rahat, dürüst bir yaşam sürüyorlardı Aleksander Muravyov ve Natalia Konstantinovna gözetiminde haftalarca provasını yaptığımız küçük oyunlarımızı ve eğlencelerimizi sergilerdik.

Annemin aramızda bulunduğu son yaş günümü anımsıyorum. 1932 Şubatıydı ve ben altı yaşındaydım. Kremlin çocukla doluydu. Rusça ve Almanca şiirler söyledik, öncü işçiler ve siyasal dolandırıcılarla ilgili beyitler okuduk. Renkli kâğıt ve kaba pamuk dokumadan kendi yaptığımız folklor giysileriyle Ukrayna gopak oyunları oynadık. Artyom Sergeyev, kardeşim Vasili'nin bir arkadaşı, şimdi tanınmış bir general, ayı postuyla dört yana saldırdı ve homurdandı, biri de Krylov'dan (1) masal okudu. Seyirciler neşeyle bağrıştılar. Duvarlar kendi yaptığımız desenler ve duvar gazeteleriyle döşenmişti. Sonra bütün davetliler, çocuklar ve büyükler, çay, kek ve şeker için yemek odasına geçtik. Babam da oradaydı. O elbette yalnızca seyrediyordu fakat hoşuna gitmişti. Oynayan çocukların sesi zaman zaman onu eğlendirirdi.

Hepsi sonsuza kadar hafızama kazınmıştır. Zubalovo ormanlarında ne oyun alanlarımız vardı! Tahtaravallimiz, salıncaklarımız ve ağaçtan evimiz vardı, ev üç çamın arasına asılırdı ve yalnız ip merdivenle çıkılabilirdi. Bizimle daima başka çocuklar kalırdı. Artyom Sergeyev veya Tolya Ronin (*) hemen daima Vasili'nin odasını paylaşırlardı, ben de sık sık Olya Stroyev'le (**) kalırdım. Olya annemin eski arkadaşlarından birinin kızıydı. Ona Svetlana Buharin, Kozya derdik, annesi Esfir Gurviç de yazları genellikle bizimle geçirirdi.

Ev daima doluydu. Herkesin taptığı Nikolai Buharin (2) yazları sık sık bize gelirdi. Bütün evi çok

---

(1) İvan Andreyeviç Krilov, 1769 - 1884 : Rus yazar ve fablcı.

(*) Savaşta ölen bir subay.

(**) Tanınmış Sovyet jenetikçi.

(2) Nikolay İvanoviç Buharin, 1888 - 1938 : Önde gelen Komünist Parti kuramcısı. 1920'lerde Troçki'ye sonra Zinoviev ve

sevdiği hayvanlarla doldururdu. Kirpiler balkonda birbirini kovalar, zararsız yılanlar kavanozlarda güneşlenir, uysal bir tilki parkta koşturur ve sakat bir şahin kafesinden bakardı. Uzun gömleği, keten pantolonu ve sandallarıyla Buharin'i biraz bulanık anımsıyorum. Çocuklarla oynar ve bisiklete binmeyi, hava tüfeği kullanmayı öğrettiği dadıma takılırdı. Onunla birlikte herkes iyi zaman geçirirdi. Ölümünden yıllarca sonra, artık boşalmış ve terkedilmiş olan Kremlin'de 'Buharin'in tilkisi' dolanır ve Tainitski Bahçesindeki insanlardan kaçardı.

Sergo Ordzhonikidze (1) ve karısı Zina — o babama, karısı da anneme çok yakındı — Zubalovo'da bizimle uzun süre kalırlardı. Oraya gelip bizimle kalan herkesin adını vermeye çalışmayacağım. Birçoklarını anımsamıyorum, çünkü küçüktüm. Anımsayan başka insanlara da sormak istemiyorum. Yalnızca kendi bildiklerimi, anımsadıklarımı ve gördüklerimi yazacağım.

Yetişkinler de kendi yaş günlerinde ve tatillerinde kendi partilerini düzenlerlerdi. Renkli bir kişiliği olan

---

Kameneve'e karşı Stalin'i destekledi. NEP'in devamını savundu ve 1928 - 29'da Stalin'e karşı sağ - muhalefetin Rykov ve Tomski'yle önderlerinden oldu. 1936'ya kadar Merkez Komite üyesi kaldı ve 1937'de Troçkistlikle mahkum olarak idam edildi.

(1) Grigori Konstantinoviç Ordzhonikidze, 1886 - 1936 1903'te Bolşevik oldu ve Gürcistan devrim hareketinde etkindi. 1920'de Kafkaslarda Komünist Parti yöneticiliği, 1921 - 26'da Transkafkasya'da yöneticilik yaptı. 1930'da Politbüro üyesi ve Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi sekreteri oldu. 1932'de Ağır Sanayi komiseri oldu. Troçki'ye karşı Stalin'in yanını tuttu fakat temizlik hareketinin sınırlı kalmasını istedi. İntihar etti. 1956'da Yirminci Kongrede ölümü Kruşçev tarafından gündeme getirildi.

Semyon Budyonni (1) akordionunu getirir ve Rus, Ukrayna şarkıları çalardı. Özellikle Budyonni ve Voroşilov'un güzel sesleri vardı. Babam da şarkı söylerdi. İyi bir kulağı ve temiz, tiz bir sesi vardı (halbuki konuşurken sesi monoton, alçak ve pesti). Annemin şarkı söyleyip söylemediğini bilmiyorum fakat çok nadir olarak, binde bir, şahane Gürcü lezghinkası oynadığı söylenirdi. Yoksa Gürcülerle ilgili herhangi bir şeye özel bir önem vermezdik. Babam bütünüyle Rus olmuştu.

O günlerde ulusal sorun denilen konuyla ilgilenilmezdi, her kültürden insanlarda ortak olan nitelikler önemliydi. Kardeşim Vasili, örnek olarak, bir gün bana şöyle demişti: 'Biliyor musun, babam eskiden Gürcüymüş.' Altı yaşındaydım, hiçbir şey anlamamıştım, o da açıklamıştı: 'Uzun Çerkez elbiseleri giyip gezerler ve kamalarıyla herkesi keserlermiş.' Gürcü kökenimiz hakkında bütün bildiğimiz o zaman o kadardı. Gürcistan'dan arkadaşları gelip Gürcü adetleriyle meyve ve şarap getirdiklerinde babam her zaman çok kızardı. Babam yasakladığı için bunlar hep geri gönderilirdi ve annem, 'şu Rus kadın' suçlamadan kurtulamazdı. Annem gerçekte Kafkaslarda doğmuş ve büyümüştü. Gürcistan'ı çok sever ve iyi bilirdi. Fakat o da halkın sırtından gerçekleştirilen bu 'cömertliği' hiç özendirmezdi.

Kremlin'de apartmanımız Letonya, Riga'dan Carolina Till adlı bir Alman tarafından yönetilirdi, o da annemin buluşlarından biriydi. Etkileyici, temiz, eksiksiz yaşlı bir hanımdı ve saçını taraklarla tepede topuz yaparak eski biçimde toplardı. Annem epeyce orta halli olan bütçemizi ona teslim ederdi o da onunla evi yönetir ve yemekleri halletmeye çalışırdı. Elbette ben anımsadığım

(1) Semyon Mikhailoviç Budyonni, 1833 — : İç savaşta ilk suvari kumandanı ve 1935'te mareşal.

dönemden, 1929'lardan 1933'e kadar olan dönemden söz ediyorum. Bu dönemde annem evde, en yüksek parti önderlerinin gelirinin bile ancak yettiği, en temel gereksinmeleri karşılayan bir düzeni kurmayı başarmıştı. Evi yiyecek karneleriyle yönetiyordu ve ne bizim, ne de başkalarının hizmetçisi yoktu. 1933'e kadar evimiz tam normal bir biçimde annem veya kâhya tarafından yönetilmişti, Çekacılar veya koruyucular ortada yoktu. Tek koruyucu babamın arabasındaki kişiydi ve evle bir ilişkisi yoktu. Eve yaklaştırılmazdı.

O zaman bütün Sovyet liderleri böyle yaşarlardı. Hiç kimse lükse veya mülkiyete önem vermezdi, yalnız çocuklarına iyi bir eğitim vermeye çalışırlardı. Eski, devrim öncesi okuldan çocuklarına Almanca öğretmek için mürebbiyeler tutarlardı. Bütün hanımların işleri vardı ve boş zamanlarında okuyabildikleri kadar okurlardı. Spor yeni yeni bir yaşam biçimi olmuştu. Hepsi tenis oynardı, daçalarda tenis kortları ve kriket sahaları vardı. Kadınlar makyaj veya elbiselere aldırmazlardı ama gene hoş görünürlerdi.

Yazın annemle Soçi'ye (1) giderlerdi, bunu düzenli yapmaya başlamışlardı. Beni ilk götürüşleri 1930 veya 31'di. Matsesta yakınında küçük bir daçada kalmıştık, babam romatizması için kaplıcaya giriyordu. Ancak annemin ölümünden sonra ona özel daçalar inşasına başlanıldı. Annem kamu kaynaklarından sınırsız harcamayla ödenen bütün bu lüksü görmedi. Bunlar annemin ölümünden sonra, ev devlet hesabına yürütülen askeri düzen içindeki gizli polis işe el attığında oldu. Annemin yaşamı boyunca normal, sıradan bir yaşamımız oldu.

---

(1) Soçi : Kafkaslarda, Abhazya'da tatil yeri.

Bu uzakta kalmış yıllarda annemle babam arkadaşlarıyla, Abel Yenukidze (1) annemin vaftiz babası ve ikisinin de yakın arkadaşıyla, Mikoyan, Voroşilov veya Molotov'la (2) çoluk çocuk güneye giderlerdi. Mutlu yaz pikniklerinin resimleri bende halen var. Hepsi arabaya doluşurlardı, her şey neşeli ve basitti. Ara sıra babam çifteyle şahin avına giderdi. Veya geceleri arabayla tavşan avına çıkardı. Bovling, bilardo, gorodki (3) keskin göz isteyen her şeyde iyiydi. Hiç yüzmezdi, yüzmeyi bilmezdi. Güneşte oturmayı da sevmezdi. Sevdiği şey ormanın gölgeliklerinde yürümekti. Ama bu da onu çabucak bıktırır, sallanan sandalyesinde kitabıyla veya dokümanları, gazeteleriyle oturmayı yeğlerdi. Ve ne zaman olsa ziyaretçilerle masaya oturabilirdi. Saatlerce yemeden içmeden tabakların başında oturup tartışmak, eleştirilerde bulunmak, kararlara varmak onda bir Kafkas adetiydi.

Annem buna alışkındı, yaşının ve cinsiyetinin olağan dinlenme biçimleriyle bir ilgisi yoktu. Bu anlamda mükemmel bir eşti. Bir kez Moskova'da ben bebekken ve annem daha bana süt verirken babam Soçi'de biraz hastalanmıştı. Bu olayda bile en ufak bir tereddüt duymadan beni dadıma ve keçim Nyuska'ya bırakıp babama gitti. Yeri, çocuğundan çok onun yanıydı.

Kısaca, arkadaşlarla, akrabalarla, çocuklar ve tatilleriyle başka insanlar gibi bir evimiz vardı. Şehirdeki

---

(1) Abel Sofronoviç Yenukidze, 1877 - 1937 : 1890'larda Kafkas birleşik devrimci hareketi üyesi, Komünist Parti Merkez Komite üyesi oldu, 1930 temizliklerinde kayboldu.

(1) Vyaçeslav Mihailoviç Molotov, 1890 — : 1939 - 49 ve 1953 - 56'da Dışişleri Bakanı, 1957'de parti aleyhtarı çalışmalarından dolayı azledildi.

(3) Gorodki : dokuz kuka oyunu benzeri bir oyun.

apartmanımızda bu böyleydi, yazın Zubalovo'da böyleydi. Babam Zubalovo'yu kasvetli, işlemeli, eşya dolu, ağaçlar sarmış karanlık kır evinden güneşli, çiçekleri, sebze bahçeleri ve her türlü yararlı eklemeleriyle verimli bir malikaneye çevirmişti. Ev yeniden yapılmıştı ve gotik pencere tepelikleri kaldırılmıştı. Odalar yeniden biçimlendirilmiş, küflü eski eşyalar götürülmüştü. Kalan şeyler, bazı sandalyeler ve bir masa, yukarda annemin küçük odasındaki yaldızlı çerçeveli, yaldızlı oyma ayaklı büyük aynaydı.

Annemle babam üst katta, çocuklar, dedem ve ninem ve bizimle kalmak üzere evde kim bulunursa alt katta yatardık. Yazları yaşamımız alt kattaki terasta ve ikinci kattaki babamın balkonunda geçerdi. Dadım beni sürekli oraya yollardı, 'Git, babana bu frenk üzümlerini götür' veya 'Babana menekşe götür', 'Babana vadiden zambak topla'. Koşturup giderdim ve babamdan sıcak tütün kokan bir öpücükle, annemden zarif bir öğüt armağan alırdım.

Annem gençliğine karşın, 1931'de otuz yaşındaydı, bütün ev halkından saygı görürdü. Herkes tarafından çok sevilirdi. Zeki, güzel, olağanüstü kibar ve her ilişkide düşünceliydi. Aynı zamanda bir suçun affedilmemesi gerektiğine inandığında katı, inatçı ve yılmaz biri olurdu. Bu kadar değişken kişilerden oluşan aileye ancak o, birlik hatta uyum getirebilirdi. Evin gerçek reisi oydu.

Annem büyük kardeşim Yakov'a, babamın ilk karısından Yekaterina Svanidze'den olma oğluna karşı çok şefkatli ve sevecendi. Yakov da ondan yalnızca yedi yaş küçük olmasına karşın annemi sever ve sayardı. Annem onun zor yaşantısını kolaylaştırabilmek için her şeyi yapardı. İlk evliliğinde ona yardım et-

miş ve Yakov'a hiç haketmemesine karşın hep kaba ve soğuk davranmış olan babama karşı onun yanında yer almıştı. Annem Svanidzelerle babamın genç yaşta ölmüş karısının kızkardeşleri Saşiko (Aleksandra) ve Mariko (Maria) ve erkek kardeşi Aleksander Svanidze ile karısı Maria'yla hep yakın arkadaşlık ilişkileri içindeydi. Annemin babası ve annesi, kardeşleri, dayılarım Fyodor Dayı (Fedya) ve Pavel, teyzem Anna ve Anna'nın kocası Stanislav Redens, hepsi büyük bir aile gibi sürekli bizde kalırlardı. Kavga, dırıltı, hoşgörüsüzlük ve anlayışsızlık yoktu. Babam her yandan yaşamın ne olduğunu bilen ve çok değişik alanlarda çalışan insanlarca sarılmıştı. Her biri eve kendi yeni düşüncelerini ve deneyimlerini getirirdi. O yıllarda babam yaşamdan kopmamıştı. Bu daha sonra, bütün içten, dürüst, kibar ve onunla eşit olan aile üyelerinden tecrit edildiğinde oldu.

Aleksander Svanidze Sovyet maliyesinde önemli biriydi. Dışarda, Londra, Cenevre, Berlin'de yıllarca kalmıştı. İyi eğitim görmüş, Avrupa kültürünün içinden yetişmiş eski bir Marksistti. Pavel Dayı iç savaşta dikkate değer deneyimler kazanmış bir askerdi. Genel Kurmay ve Askeri Akademide bulunmuştu. Redens Dzerzhinski'nin yoldaşıydı ve eski ve deneyimli bir Çekacıydı (1). Karısı olan opera şarkıcısı halam Maria, keskin dilli yengem Evgenia ve teyzem Anna, hatta dedem ve anneannem eski Bolşeviklerdi, hepsi babama haberler getirirdi hatta ara sıra babam onlara 'dedikodu' sorardı. Hepsi

(1) Feliks Edmundoviç Dzerhinski, 1877 - 1926 : Polonya kökenli Sovyet önderi, 1917 Ağustosunda Bolşevik Merkez Komitesine seçildi, Ekim Devriminin hazırlanışında görev aldı. 1917 Aralığında Lenin tarafından Çeka'nın (1922'den sonra OGPU) ilk başkanlığına atandı, 1926'da ölene kadar orda görev yaptı.

sağlam insanlardı ve bozgunculuk için bir nedenleri yoktu. Annemin çevresindeki bu kişiler, o ölür ölmez yok oldular. Başlangıçta öyle çabuk değil, fakat sonunda ve 1937'de bütünüyle.

Her birinin ayrı ayrı tanıtılması gerekiyor. Olağanüstü, yetenekli ve etkileyici kişilikleri vardı. Hepsinin yaşamı trajik bir biçimde erkenden sona erdi. Birinin bile yetenekli ve ilginç yaşamını sonuna kadar yaşama şansı olmadı. Çocukluğum dediğim o güneşli yerde benim için taşıdıkları anlama, sevgiye ve derin şükrana bağlı olarak, onların anısına duyulan saygıyla, onları size anlatmalıyım. Eğer onları görseniz ve tanısaydınız hepsini severdiniz.

Dahası, bizim zamanımızda en benzeşmez insanların kaderleri bile iç içe geçmiş ve bir yumak olmuştu. İnsanların yaşamı şaşırtıcı, beklenmedik biçimler alır, talihleri yükselir ve düşer. Acayip yükseklikliere süzüldükten sonra, aniden, çekül gibi düşerler. Ne siyaset, ne de devrim insanların yaşamlarına ve talihlerine merhamet göstermez. Benim aile tarihçilerine değer verip, inanmam da burdan geliyor. Hep tarihin yaptığı kişileri barındırırlar. Zaten, hangi öykü gerçek bir kişinin öyküsü kadar özgün olabilir?

4

Annemi ve onun kısa yaşamını ancak onun ebeveynini bildiğinizde anlayabilirsiniz. Onların da ilginç yaşamları olmuştu ve birçok bakımdan zamanlarına göre tipikti. Annemin ataları ve çocukluğunun geçtiği çevre kişiliğini çok etkilemiştir.

Dede Sergei Alliluyev'in anıları 1946'da çıktı fakat çok fazla düzenlenmiş ve kesilmişti. (Orijinal el yazmaları halen kitabı basan Marks - Engels Enstitüsündedir.) 1954'te kitabın bazı kısımları yeniden yayımlandı fakat bu kez eskisinden daha çok kesilmişti. Bu baskı ilgi çekmekten çok uzak.

Dedem Voronezh bölgesinde bir köylü ailesindendi. Büyükannesi Rus değildi, çingeneydi. Alliluyevlerin güneyli, ne de olsa egzotik olan çehreleri, kara gözleri, parıldayan dişleri, esmer derileri ve narin yapıları çingene kanından olmalı. Annemde ve kardeşi Pavel'de bu izler çok belirgindi; Pavel'e baktığınızda gerçek bir Hindu gibi genç Nehru'yu andırırdı. Gene, büyükbabamın özgürlüğe olan kanmaz susuzluğu ve bir yerden bir yere dolaşma duygusu bu çingene kanından olmalı. Çok genç yaşta metal işçiliğine başladı. Elleri çok becerikliydi ve her türlü mekanik işten anlardı. Tamirci ustası oldu ve Transkafkasya'da bir demiryolu atölyesinde çalışmaya başladı. Gürcistan'a, onun doğal güzelliğine ve güneyli bereketine yaşam boyu sürecek biçimde bağlandı. Güneyin cömert doğasını severdi ve Gürcü, Ermeni, Azeri ka-

rakterine özellikle düşkündü. Tiflis (1), Baku ve Batum'da yaşadı. İşçi eğitim çevrelerinde Mikhail Kalinin (2) İvan Fioletov (3) gibi Sosyal Demokratlarla karşılaştı. 1898'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne girdi.

Anıları o dönem Gürcistan'ının ilginç tanımlanmasını içerir, köktenci Rus aydınlarının Gürcistan ulusal kurtuluş hareketi üstündeki etkisini ve Transkafkasya'da devrimci harekette şaşırtıcı biçimde ulusal bir çekişmenin olmadığını açıklar, ne yazık ki bu anlayış daha sonra yok olmuştur. Dedem asla bir kuramcı veya partide önemli biri olmamıştır. Onlar olmadan bir parti grubunun ötekiyle iletişim kuramayacağı, devrimci temelin oluşamayacağı, devrimin kendisinin de becerilemeyeceği, o sıra neferlerinden biriydi.

Daha sonra, 1900'lerin başlarından itibaren ailesiyle St. Petersburg'a yerleşti ve Elektrik Kurumunun yetenekli bir işçisiydi. Aynı zamanda kendisini adamış bir işçiydi. Birinci sınıf usta ve mesleğini mükemmel bilen biri olarak saygı görürdü. Dedemin St. Petersburg'da dört odalı bir dairesi vardı. Büyük değildi fakat bugün bir Sovyet profesörünün düşleyeceği kadar büyüktü. Çocukları St. Petersburg'da yüksekokula gittiler ve gerçek Rus aydınları olarak yetiştiler. 1917'de devrim geldiğinde durumları buydu. Daha sonra daha fazlasını anlatırım.

---

(1) Şimdi Gürcistan Sovyet Cumhuriyetinin başkenti olan şehrin yeni adı Tbilisi'dir, Tiflis eski adıydı.

(2) Mihail İvanoviç Kalinin, 1875 - 1946: Sovyetler Birliği'nin başkanı, zor durumlarda yardımcılığıyla bilinir ve 'baba' diye anılırdı.

(3) İvan Timofeyeviç Fioletov, 1844 - 1918 : 1900'lerden itibaren Komünist Parti üyesi, eski devrimci. 1918'de Baku'da İngilizler tarafından vuruldu.

Dedem devrimden sonra da elektrik alanında çalışmaya devam etti. Şatura Güç İstasyonunu kurdu ve uzun zaman orda çalıştı (1). Hatta, bir zaman Leningrad Elektrik Kurumunun sekreterliğini yaptı. Eski bir Bolşevik olduğu için devrimin eski kadrosuyla yakındı. Şaşırtıcı derecede duygusal, kibar, içten bir adamdı, herkesle iyi geçinirdi fakat aynı zamanda içten güçlü, onurlu ve sarsılmaz biriydi. Son günlerine kadar —1945'te yetmiş dokuz yaşında öldü— güçlü kişiliğini korudu, eski zamanların devrimci ve ülkücü anlayışını, dürüstlüğünü, olağanüstü doğruluğunu sürdürdü. Kibardı fakat yüksek ilkelerini kabul etmeyen bir kimseye de asla ödün vermezdi.

Uzun boylu, son yıllarında zayıf, uzun kol ve bacaklarıyla, sade ve bir parça Petersburglu görünüşüyle, sivri sakalı ve gri bıyığıyla dedem biraz Kalinin'e benzerdi. Küçük çocuklar arada bir onu «Kalinin Dede» diye selamlarlardı. Yaşlandığında bile kara gözleri yaşam dolu parıltısını korudu ve hâlâ şen, herkesi güldüren kahkahalar patlatırdı.

Dedem Zubalovo'da bizimle yaşardı ve bütün torunları ona tapardı. Odasında marangoz tezgâhı vardı ve çocukları büyüleyen mucizevi demirler, teller, her türlü aletle doluydu. Eşyalarını altüst etmemiz ve istediğimizi almamız için bize izin verirdi. Dedem her zaman bir şeyler yapar; lehimler, parlatır, ev eşyaları tamirini tasarlardı. Hatta elektrik tellerini o döşerdi. Herkes bu tür konularda ondan öğüt ve yardım alırdı. Biz çocuklarla uzun yürüyüşlere çıkmayı çok severdi. Pavel Dayının Zubalovo İki'de oturan çocukları, Anna Teyze-

---

(1) Şatura: İnşası 1920'lerin elektrifikasyon programında önemli yer tutan Moskova - Leningrad arasında önemli güç istasyonu.

nin oğlu da bizimle gelirdi, çünkü dedem hepimize iyi zaman geçirtmekten hoşlanırdı. Hep birlikte ormana gider, mantar ve fındık toplardık. Yorulduğumda dedemin beni omuzlarına aldığını anımsıyorum. Ve patikanın üstünde uçup, en yukardaki dallara uzandığımı, yemişler topladığımı anımsıyorum.

Annemin ölümü dedemi sarstı. Değişti, sessizleşti ve içine kapandı. Her zaman alçak gönüllü, çekingen olmuş ve dikkat çekmekten nefret etmişti. Bu çekingenlik, duygusallık ve yumuşaklık onun doğal nitelikleriydi. Fakat bunları belki de devrim amacıyla bağlandığı muhteşem Rus aydınlarından öğrenmişti.

Ama 1932'den sonra bütünüyle içine kapandı. Günlerce odasında kalır, bir şeyler yapar, tornada ağaçları şekillendirirdi. Ve torunlarına karşı da her zamankinden daha yumuşak oldu. Zamanını kızı Anna ve bizim aramızda böldü, gene de çoğunlukla Zubalovo'da bizimle kalırdı. Sonra hastalandı. Önce manen çöktüğünü, sonra bedenin hasta olduğunu sanıyorum, çünkü hep demirden bir yapısı vardı. 1938'de ikinci bir darbe yedi, oğlu Pavel öldü. Bu arada, 1937'de, damadı Stanislav Redens tutuklanmıştı. Savaştan sonra 1948'de kızı Anna da hapishaneye gönderildi. Tanrıya şükür dedem bunu görecek kadar yaşamadı, 1945'te çok geç anlaşılabilen mide kanserinden öldü. Ama gerçekte onun hastalığı bedensel değildi, ruhunun içten hasta olmasıydı. Gene de duygusallığı ve saflığıyla, acılarından dolayı rica ve istekleriyle kimseye yük olmadı.

Anılarını yazmaya savaştan önce başladı. Yazmayı hep sevmişti. Daha ben küçük bir kızken bana çok sevdiği güney güzelliklerini ayrıntılarıyla anlattığı uzun mektuplar gönderirdi. Gorki gibi gösterişli bir anlatımı vardı, Gorki'yi çok beğenirdi ve onun her insanın yaşamını yazması gerektiği düşüncesine katılırdı. Oldukça

çok ve istekle yazdı. Ne yazık ki kitabının basıldığını göremedi, oysa eski arkadaşı Kalinin kitabını yayınevine hararetle öğütlemiş ve 'en eski Bolşeviklerden ve devrimci doğmuş birinin' eseri olarak salık vermişti.

Son yıl hastalığı korkunç biçimde ilerledi, korkulacak kadar zayıfladı. Ölümünden az bir süre önce onu görmeye hastaneye gittim ve şoke oldum. Artık konuşamıyordu. Yalnızca eliyle gözlerini kapadı ve sessizce ağladı, çünkü insanların elveda demeye geldiklerini anlıyordu. Daha sonra tabutunda kutsal bir Hindu gibi yatıyordu; zayıf, erimiş, güzel yüzü, narin, kartal burnu, bembeyaz sakal ve bıyığıyla. Birçok eski Bolşevik Devrim Müzesindeki açık tabutunu görmeye ve elveda demeye geldiler. Ve mezarlıkta eski devrimci Litvin - Sedoi o zaman tam anlayamadığım fakat hâlâ aklımdan çıkmayan ve şimdi çok iyi anladığım bir konuşma yaptı: 'Biz, yaşlı ülkücü Marksist kuşak...'

Dedemle anneannemin evliliği oldukça romantik. Anneannem henüz on dördündeyken bütün elbiselerini bir bohça yapıp pencereden fırlatmış, kendisi de aşağı kayıp dedemle kaçmış. Dedem Tiflis'de genç bir işçiymiş. Ama Gürcistan'da, anneannemin doğduğu ve büyüdüğü yerde gençlik ve sevgi çok erken gelir, öyküde olağanüstü bir şey yokmuş.

Öykünün olağanüstü yanı, anneannemin, fakir yirmi yaşında bir usta için, görece rahat bir evi, sevdiği büyüklerini ve erkek ve kız kardeşleriyle büyük bir aileyi bırakmış olması. Yaşamı boyunca evinin önünde, atlı araba içindeki aile fotoğrafını saklamıştı, büyükleri, ev, en sevdiği atı, yerde uzanan bir köpek, atı gemlerinden tutan arabacı ve arabada oturup kameraya bakan bütün aile.

Anneannemiz, Olga Fedorenko, Gürcistan'da doğmuş ve büyümüş. Yaşamı boyunca bu ülkeyi ve halkını

kendi halkı gibi sevmişti. Kendisi bir melezdi. Babası Evgeny Fedorenko'nun Ukraynalı adı varsa da onun annesi Gürcüydü ve o Gürcistan'da doğmuş ve büyümüştü ve Gürcüce konuşurmuş. Ama Magdalena Eichholz'la, Alman göçmenlerin kızıyla evlenmiş. Katherina II zamanından beri Gürcistan'da kendi yerleşim yerlerinde yaşayan Almanlar vardır. Magdalena Eichholz taverna sahibiymiş. Mükemmel bir ev hanımıymış; harika kekler pişirirmiş ve dokuz çocuk doğurmuş, anneannemiz Olga en küçüğüydü. Dokuzunu da Protestan kilisesinde yetiştirmiş. Fedorenkolar Almanca ve Gürcüce konuşurlar. Anneannem yalnızca Rusçayı öğrendi ve hep Gürcü aksanıyla konuştu. Konuşmasına 'vaimes', 'şvilos' ve 'genatsvale - chirimes' gibi eklemeler yapardı, elbette 'jesus Maria' ve 'Mein Gott'u söylemeye gerek yok.

Her zaman dindardı, büyükbabamla yaşadığı devrimci yaşam, dinsel inancından her türlü dogmatizmi ve darlığı temizlemişti. Protestan, Gregoryen, Ermeni veya Ortodoks kiliseleri arasında hiçbir fark görmezdi ve bu tür ayrımları zaman kaybı sayardı. Bizler büyüyüp de onunla alay etmeye başladığımızda, 'Tanrı nerede?', 'Ruh varsa nerde?' diye sorular sorduğumuzda bize kızar ve 'Büyüyünceye kadar bekleyin, nerde olduğunu görürsünüz. Şimdi durun. Benim düşüncemi değiştiremezsiniz.' derdi. Haklıydı. Otuz beş yaşına geldiğimde anneannemin hepimizden daha zeki olduğunu anladım.

Çok çalışkan Alman bir anne tarafından yetiştirilen anneannemin kendisi de olağanüstü çalışkandı. Dedemin de, onun da altın elleri vardı fakat anneanneminkiler bir kadının da yeteneklerine sahipti. Harika bir aşçıydı, terziydi ve zaman zaman hapse giren, her

zaman bir şehirden ötekine giden bir Bolşeviğin karısı olarak elindeki kıt kaynakları çok iyi kullanabilen bir idareciydi. Daha sonra, evimizin devlet parasını boşa akıtan kamu görevlilerince idare edilmesinden nasıl nefret ettiğini görmezlikten gelemezdiniz. Evi yönetenler anlamadıklarından veya belki çok iyi anladıklarından onu bağışlamadılar. Düşünceli, dilini her zaman tutan dedeme benzemediğinden 'şapşallar' dediği görevlilere saldırır, birden çığlık çığlığa bağırırdı — bütün devlet aşçıları, hizmetçileri ve kumandanlar ona 'kaprisli cırlak' gözüyle bakarlardı. Biz çocuklar da annemin ölümünden sonra Zubalovo'da yaşarken onun hakkında bu tür konuşmaları duyardık. Çok sonra evimiz bu kadar yanlış yönetilirken anneannemizin susup oturamayacak kadar heyecanlı olduğunu anladık.

Anneannem Gürcistan'da yetişmişti ve orayı severdi. Yaşama karşı tavrı sıcak kanlı ve güneyliydi. Bu, sonsuz hüzün ve neşe gözyaşları, feryatlar, uzun sevgi açıklamaları, şefkat ve hoşnutsuzluk demekti. Daha sakin olan annem, dedem gibi, anneannemin bağırmalarından, evin ve çocukların annem tarafından yönlendiriliş biçiminin sürekli eleştirisinden bıkmıştı. Anneannemin bizimle yaşamasından ve ev işlerine karışmasından hoşlanmıyordu. Aynı zamanda anneannemin yürek korkuları ve endişelerinin çok haklı olması ve annemin de korkup görmezlikten gelmeye çalışması da söz konusu olamaz mı?

Ama baştan başlayayım. Her şeye karşın dedemler birçok bakımdan iyi bir çiftti. İkisi de dört yıl okula gitmişlerdi. Tiflis, Batum ve Baku'da yaşadılar ve o günlerde anneannem harika, dayanıklı, güvenli bir eşti. Dedemle aynı amaçlara bağlanmıştı ve o da devrimden önce partiye katıldı. Daha sonra 'Sergei yaşamımı mahvetti'

ve 'acıdan başka bir şey vermedi' diye şikâyete başlamıştı.

Dört çocukları da, Anna, Fyodor, Pavel ve Nadezhda (Nadya) Kafkaslarda doğmuşlardı ve görünüşleri, aldıkları her şeyle güneyliydiler. Fyodor'dan başka bütün çocukları güzel ve yakışıklıydılar. Fyodor bunu akıllılığıyla kapatıyordu. Öyle yetenekliydi ki halktan biri olmasına karşın St. Petersburg'da Bahriye Okulu Muhafız Alayına alınmıştı. Hepsi dostluk dolu, sıcak kanlı ve kibardı. Gene de en güçlüsü, sağlamı ve en sarsılmazı annemdi, özel bir sabrı ve metaneti vardı. Ötekiler daha yumuşaktılar. Pavel ve Anna iyiliğin kendisiydiler, öyle ki annem hep dedemle anneannemin 'çocukları şımarttığını' söyler, şikâyet ederdi. Onlar da karşılık olarak kendisinin 'çok katı' olduğunu ve dadıların çocukları 'şaşırttığını' söyler ve onların 'özgür' büyümelerine izin vermediğini ileri sürerlerdi. Fakat bunlar sevgi dolu tartışmalardı. Dört Alliluyev kardeş de birbirlerine çok yakın ve çok düşkündüler.

Dedem ve anneannem bütün çocuklarını olanaklı olduğu kadar okutmak istediler ve St. Petersburg'a yerleşir yerleşmez çocuklar liseye gönderildi. Bu yılların fotoğraflarından biri anneannemin ne kadar güzel olduğunu gösterir. Yalnızca büyük gri gözleriyle oval yüzü değil, düzgün yüz çizgileri; küçük güzel ağzı; dik, vakur, şaşırtıcı duruşu, 'şahane' dedikleri tavrı, bütün bunlar ona olağanüstü bir soyluluk katıyor. Nasıl olmuşsa geniş gözleri daha büyük ve küçük endamı daha iri çıkmış. Çok kısaydı, açık teni, açık renk saçıyla narin yapılı ve tez canlıydı. Çok alımlı olduğu ve hayranlarıyla başa çıkmanın olanaksızlığı anlatılırdı.

Gerçeği söylemek gerekirse çok kolay aşık olurdu. Zaman zaman sevdaya düşerdi — bir Polonyalı, Macar,

Bulgar, hatta bir Türk— güney erkeklerini çok severdi ve ara sıra 'Rus erkekleri kaba' diye kızar, söylenirdi. O zaman çocukları lisede öğrenciydi. Bu maceraları sabır ve neşeyle karşılarlardı. Her seferinde olay sona erer ve aile her zamanki yaşamına dönerdi.

Son yıllarında dedem ve anneannem, annemin ölümünden her biri kendine göre öyle çok acı duydular ki, ayrı dairelerde yaşamaya başladılar. Yazları Zubalcvo'daki evimizde akşam yemeklerinde karşılaştıklarında hiç yoktan tartışmaya başlarlardı. Dedem onun ev işleriyle ilgili ayrıntılarda hatalar bulmasından rahatsız olurdu. Zamanla bundan vazgeçti. Anılarıyla doluydu ve bu rahatsız edici şikâyetler, ohlar, ahlar, Kafkas tipi küçük şeylerden feryat etmeler onu sinirlendirirdi.

İkisi de, sonuç olarak, yaşlılığı, hastalığı ve ölümü kendi yollarında, yalnız karşıladılar. İkisi de kendisine, kendi karakterine ve yoluna bağlı kaldı. İkisinin de kendi bakış açısı ve onuru vardı. Umarsız yaşlı insanların yaptığı gibi birbirlerine yapışmayı reddettiler. Özgür olmayı sevdiler. İkisi de acı çekmelerine ve yalnızlığa karşın yaşamlarının son yıllarında özgürlükten vazgeçmek istemediler. 'Özgürlük, özgürlük, özgürlüğe aşığım' diye haykırmayı severdi anneannem. Gizlice ama gerçekte oldukça açıktan demek istediği dedemin onun özgürlüğünü elinden aldığı ve yaşamını 'mahvettiği'ydi.

Ev işlerinin, dört çocuk yetiştirmenin ve bütün elbiseleri dikmenin yanında anneannem kursa gitti ve mükemmel bir ebe oldu. Yaşamı ve çocukları çok severdi. Ebeliğin harika bir iş olduğunu düşünüyordu. İşini çok severdi.

Birinci Dünya Savaşı çıkınca bir hastanede yaralı askerler için çalışmaya başladı. Yaşamı boyunca iyile-

şip evine giden askerlerin mektuplarını hazine gibi sakladı. Onları bana sevgiyle duygulanarak göstermişti. Savaş boyunca da evde çalıştı, askerlere çamaşır dikti. Bu işi de, her şey gibi, uzmanca yaptı.

'Altın eller'ine ve çalışkanlıklarına karşın dedem ve anneannem tamamıyla pratiklikten uzaktılar. Son yıllarında Anna Serveyevna ve daha sonra bizimle Zubalovo'da yaşarken ve bütün eski Bolşevikler gibi bazı küçük ayrıcalıklara sahipken, ikisi de dünya malını küçük görmeyi sürdürdüler. Devrimden önceki eski elbiseleriyle gezerler, yirmi yıl aynı paltoyu giyerlerdi; anneannem üç eski elbisesinden yeni bir elbise yapardı. İkiyüzlülüklerinden veya çilekeşliği sevmelerinden değil, açıkça maddi şeylere ilgi duymuyorlardı ve yeni toplumumuzdaki yüksek konumlarından da habersizdiler. O sırada partideki önemli adamların akrabaları konumlarını uzak yakın akrabaları için lüks elde etmekte kullanıyorlardı.

Böyle bir şey dedem ve anneannem için hiç söz konusu olmadı. Annem de gereksinimlerinde çok mütevaziydı. Yaşamının sonuna doğru, ancak o zaman, Berlin'de Sovyet misyonunda çalışan Pavel ona birkaç güzel elbise vermişti. Onlarla çok güzel görünüyordu. Çoğunlukla her yere evde yapılmış elbiselerle giderdi ve binde bir terziden 'güzel' bir elbise ısmarlardı.

Açgözlü olmamak hatta böyle bir şey olduğunu bile bilmemek bazı insanları rahatsız ediyordu. 'Şu sefil yaşlılara bak' derlerdi, 'damatları onlara giyinecek bir şeyler alamıyor mu?' Bu sırada damatları yazları ketenden askeri bir elbise kışın da pamuklusunu giyer ve on beş yıllık bir paltoyu üstüne geçirirdi. Bir de kısa, garip görünüşlü dışı sincap, içi ren geyiği kürkünden bir paltosu vardı. Bunu da devrimden hemen sonra giymeye

başlamıştı. Son günlerine kadar kürk bir başlıkla birlikte onu giymeye devam etti.

Babam Alliluyevleri uzun zamandan beri, 1890'ların sonlarından beri tanırdı. İkisini de sever ve sayardı ve onlar da ona karşı öyleydiler. Anılarında dedem yeraltı işçi hücreleriyle ilgili ilk karşılaşmalarına kadar hepsini anlattı, onun yazmış olduğu şeyleri tekrarlamayacağım.

Babamın gençken annemi boğulmaktan kurtardığına ilişkin bir aile öyküsü vardır. Bu Baku'da annem iki yaşındayken oluyor. Sahilde oynuyormuş ve düşmüş. Babama peşinden dalıp onu çıkarması söylenmiş. Yıllar sonra annem babamla gene karşılaşmış. Bu kez on altı yaşında okullu bir kızmış, babam da ailenin eski bir dostu, Sibirya'dan sürgünden dönmüş otuz sekiz yaşında bir devrimci. Belki de anneme kendisini kurtarmış olması anlamlı gelmiştir, çünkü annem romantikti, duygusallık ve düşlerle doluydu.

Ne anımsıyorum? Yalnızca dedemle anneannemin sürekli bizimle Zubalovo'da kaldıklarını ve odalarının evin iki zıt ucunda olduğunu. Birlikte akşam yemeği yerlerdi ve dedem babama 'sen' diye seslenirken anneannem 'siz' derdi. Babam son derece saygılıydı ve ikisine de baba-adlarıyla hitap ederdi. Annem öldükten sonra da aynı biçimde devam etti. Dedemle anneannem onun ölümüne dayanamadılar. Yalnız babamın onun ölümünden ne kadar acı çektiğini anladılar. Ve bana öyle geldi ki, şimdi geçmişe baktığımda da öyle düşünüyorum, davranışlarında hiçbir şey değişmedi. Üçünün de yaşadığı acıdan kimse söz etmezdi fakat acı her zaman görülmez bir biçimde ortadaydı. Belki de daha sonra ev halkı dağılıp eski üyeler daha seyrek gelmeye başladıklarında babamın dedemlerden daha da kaçınır olması-

nın nedeni budur. Savaşa kadar, Zubalovo'ya nadir ziyaretlerle onlarla görüşmeyi sürdürdü. Bu genellikle yazın oluyordu. Ormanda, açık havada piknik masası çevresinde buluşur ve yemek yerlerdi. Fakat babam bu ziyaretleri çok acı ve geçmişi anımsatan duygularla dolu bulmuş olmalı; ayrılırken çoğunlukla asık yüzlü ve mutsuzdu. Arada bir hiçbir geçerli neden olmadan biriyle tartışır veya çocuklardan birine sinirlenirdi.

Dedem Kremlin'de dairemize gelirdi ve babamı beklerken benim odamda otururdu. Yemek yedide veya sekizde, babamın Merkez Komite veya Bakanlar Kurulu, o zamanki adıyla Halk Komiserleri Konseyinden gelmesiyle yenirdi. Hiç yalnız olmazdı. En iyi durumda dedem onunla birlikte sessizlik içinde masaya otururdu. Ara sıra babam anıları için ona takılırdı. Fakat gerçekte yaşlı adama saygı gösterirdi ve kaba şakalardan kaçınırdı. Arada bir babam çok kalabalıkla geldi mi, dedem iç geçirir ve 'Sanırım eve gitsem iyi olur. Başka zaman gelirim' derdi. Ama bu ona acı verirdi ve bir dahaki gelişine kadar altı ay veya bir yıl geçerdi.

Kızı Anna'nın kaderi, parçalanmış yaşamı, oğullarının durumu onu derinden üzmesine karşın dedem, damadı Redens'e ne olduğunu bir kez bile babama sormamıştı. Sessizce acı çeker ve kendi kendine fısıldardı. Bir şey soramayacak, isteyemeyecek veya yalvaramayacak kadar onurluydu. Onur ve vakar sahibi olmayanlar bunların ne işe yaradığını bilmezler. Neyi! Babam gibi biriyle olmak ve bir şey istememek? Gerçekten, böyle bir şey yapmamıştı.

Bu yönden anneannem daha basit ve doğaldı. Her zaman pratik sorunlarla ilgili bir dizi şikâyeti ve isteği vardı. Eskiden bütün aileyi tanıyan ve sayan Lenin'e

giderdi, sonra babama döndü. Savaş Komünizmi (1) ve yokluklar çok geride kalmışsa da anneannemin her zaman en basit şeylere gereksinimi olurdu, çünkü yeni yaşam biçimine uyum gösterememişti. Annem büyükleri adına babama başvurmamakta titizlik gösterirdi. Ve anneannem, başedilmesi olanaksız olduğu için, doğrudan isteklerini babama yöneltirdi. 'Ah, Josef, düşünsene, hiçbir yerde sirke bulamıyorum!' Babam kahkahaya boğulur, annem de öfkeden köpürürdü. Bir saniyede babam her şeyi yoluna koyardı.

Annem ölünce artık anneannem bizde kendisini evinde hissedemedi. Ya Zubalovo'da ya da Kremlin'de kendine ait tertemiz bir dairede yaşadı. Yaşamı boyunca bir şehirden ötekine taşıdığı bir dolu fotoğrafla ve öteki eşyasıyla yalnız kaldı. Havı dökülmüş Kafkas halıları vardı, Kafkaslardan beri her yerde hazır ve nazır geniş sedir kilimle ve yastıklarla kaplanmıştı, yukarısında duvarda da bir kilim asılırdı. Eski kutular ve St. Petersburg'dan kalma ucuz biblolar vardı. Her şey düzenli, temiz, yerindeydi. Oraya gitmeyi severdim, sessiz, rahat ve sıcaktı. Fakat sonsuz bir hüzün vardı. Üzüntüden başka konuşacak nesi vardı?

Sınırsız bir sağlığı ve canlılığı vardı. Yetmişinde bile harika görünüyordu. Narindi ve başını her zaman dik tutardı, bu onu daha uzun gösterirdi. Üstünde hep eskilerden yaptığı temiz, yeni bir elbise olurdu. Saçı hep yapılıydı ve sol bileğinde amber boncuklar takılıydı. Tek sözcükle hep her zamanki gibi güzeldi. Hiç kırışığı ve yaşına ait bir iz yoktu. Son yıllarında ruhsal huzursuz-

(1) Savaş Komünizmi: 1918'den 1921'e kadar Sovyet siyasasına verilen ad. Uluslaştırma ve kamulaştırmalar, köylülerden zorunlu gıda alımı, zorunlu çalışma dönemi.

luğundan dolayı kalbi zayıfladı. Kızı Anna'nın neden hapiste olduğunu hiç anlayamadı ve bu hep onu rahatsız etti. Bana babama yazılmış mektuplar verir, sonra geri alırdı. Bir yararı olmayacağını bilirdi. Ailenin başına gelen felaketlerle ilgili başka türlüsü olamayacakmış gibi kaderci olmuştu.

1951 baharında yetmiş altı yaşında hiç beklenmedik bir biçimde kalp krizinden öldü.

Yaşlılık ve yalnızlıklarında o ve dedem hiçbir sorunlarıyla kimseye yük olmadılar. Yabancılara karşı hoşsohbet ve tedbirliydiler, bu nedenle ne yaşadıklarını kimse bilemedi. İspanyolların onlar gibi yaşlılar için bir sözleri var: Ağaçlar ayakta ölür.

Şimdi oğlum büyüdü ve iki üç yıl içinde babaanne olacağım, daha önce anlamadığıma üzülüyorum. Torunlar atalarını veya çocuklar ana babalarını anlarlar mı? Anneannemin huysuz yaşlı bir kadın olduğunu düşünür ve dedemi daha çok severdik. Ama farklı biçimleriyle onlar saflığın ve gerçeğin havarileriydiler. Bizler, onların kız ve erkek torunları onlardan daha iyi olduğumuzu iddia edebilir miyiz?

5

Evet, o yaşlı ağaçlar ayakta öldüler. Çocuklarının hepsinin trajik bir sonu oldu. Yaşam hepsinin yollarını ayırdı. O zaman herkesin kaderi böyle miydi? Yoksa tarihin yükünü kaldıramayacak kadar zayıf mıydılar, tarih çok daha güçlü gövdeleri kırmış, yüzyıllarca yaşamış ağaçları köklerinden sökmüştü. Fakat hiçbiri çağından ve zamanından kaçmadı. Tersine hepsi mücadelenin tam ortasındaydılar. Her birinin özel yaşamı çevrelerindeki olaylar tarafından yutulmuştu.

Annemin sevgili kardeşi Pavel, ailede en fazla anneme benzeyen ve ona en yakın olandı, yalnız annemden biraz daha yumuşak ve esnekti, profesyonel asker oldu.

'Oldu' diyorum çünkü asker olmayı kendisi seçmedi. Devrim ve İç Savaş başladı, o da savaşmaya gitti. Her bölgede çatışmaya katıldı, Arhangel'de, Türkistan'da, Orta Asya'da Basmacılar denilen karşı devrimcilere karşı, İngilizlere ve Beyazlara karşı. İç Savaş bitince Lenin ona Urvantsev'in Uzak Kuzey kömür ve demir cevheri araştırmasında çalışmasını emretti. (1) İşlevi sadece yardımcılıktı, bilim adamı değil bir askerdi. Fakat

(1) Nikolay Nikolayeviç Urvantsev, 1893 — 1919'dan sonra Taimyr yarımadasını keşfeden kutup kâşifi ve jeolog. 1932 - 38'de Leningrad Kutup Enstitüsünün Müdürü.

vahşi ve ıssız bölgede birinin bilim adamlarını koruması gerekiyordu. Araştırmalarda tam da Urvantsev'in tahmin ettiği gibi Norilka Irmağında büyük kömür ve demir cevherleri bulundu. Bugün Norilsk şehri orda. Çok katlı apartmanlar, tiyatrolar, açık yüzme havuzları ve kocaman mağazalar var. Ama o günlerde araştırmacılar çadırlarda kalıyor, ren geyiklerine biniyorlardı tam Jack London'un romanlarındaki gibiydi. Pavel'in çocuklarında ren geyiğinin, köpeklerin, içi dışı kürk giysilerin, beyaz çölün kocaman düzlüğünün fotoğrafları var. Urvantsev hâlâ sağ ve Leningrad'da. Belki de büyük başarısını yazmıştır veya yazmayı tasarlıyordur.

Pavel dayı yirmilerin sonunda o zamanın Nazi-öncesi Almanya'sına askeri temsilci olarak gönderildi. Resmen bizim ticari misyonumuza bağlıydı. Ailesiyle birlikte 1933'e kadar orada yaşadı.

Annem onu çok özlemiş olmalı. Yaşamının en zor dönemiydi. Ara sıra anneme bir elbise veya parfüm, bütün kadınların sevdiği cinsten bir şey yollardı, gerçi o zaman insanların sade bir yaşamı vardı ve konforu düşünmüyorlardı. Fakat babam 'yabancı lüksü' diyerek katı bir görüşü savunuyor ve parfüm kokusuna bile hoşgörü göstermiyordu. Ona göre kadının tek kokusu onun kendi tazeliği ve temizliğiydi. Onun için de annem parfümü kullansa da hediyelerin zevkini el altından çıkarmak zorundaydı. Gerçekte annemi parfümsüz anımsamıyorum. Her zaman çok hoş bir kokusu vardı. Ara sıra ben uykuya dalarken başımı okşayıp iyi geceler demeye odama gelirdi. Öyle yatarken saatler boyunca yastığımda egzotik parfümünü duyardım.

Bir kere annem o zamanlar Karlsbad olarak bilinen Karlovy Vary'e gitti. Sonra kısa bir süre de kardeşiyle Berlin'de kaldı. Bana ve Vasili'ye harika şeyler ge-

tirdi; süveterler, çamaşırlar, o yıllarda adı bile duyulmamış çeşitli güzel şeyler. Bizi 'Burjuva Avrupa'nın zehirli etkisine kapılmaktan' korumak için annemin onları Leningrad'dan getirdiği söylenmişti. Uzun bir zaman buna inandık. Son günlerinde babam gerçek bir hoşnutsuzlukla bana bakar ve 'Şu üstündeki yabancı bir şey mi?' diye sorardı. Hayır, Sovyetler Birliği'nde yapılmış dediğimde yüzü ışıldardı. Ben büyüdükten sonra da uzun zaman böyle sürdü. Allah korusun, kazayla parfüm sürmüş olsam, küçümsemeyle kaşlarını çatar, 'Şunu sürmekle ne yapıyorsun?' diye homurdanırdı.

Annemi katı ilkeciliğe özendirmeye gerek yoktu, zevki zaten yeteri kadar sadeydi. Üstelik o günlerde katı yaşam biçimi liderlerin özellikle de parti liderlerinin öne çıkardığı bir tavırdı. Yüreğinin inceliğiyle dayım zaman zaman kardeşini biraz şımartmak isterdi.

Şanssızlık eseri annem öldüğünde dayım Pavel Almanya'daydı. Korkunç darbeyi kabul etmekten başka yapabileceği hiçbir şey yoktu.

Sonra Moskova'ya taşındı. Onu hep üniformalı anımsıyorum. Kuruluşuna yardım ettiği Halk Savunma Sekreterliği Tank Bölüğünün generaline eşit rütbesi vardı (1). Dedem gibi ince uzun, uzun bacaklıydı, kahverengi gözleri melankolikti ve şaşırtıcı bir inceliği ve yumuşaklığı vardı. Vasili'yi ve beni çok sever, özellikle annemin ölümünden sonra ikimizden birini kucağına alır, öper, tatlı sözler fısıldardı.

Daha sonra, 1938'de ölümünden önce, Kremlin'de dairemize gelip Vasili'nin odasında dedem ve Aleksander Svanidze'in yaptığı gibi babamın geleceği saate kadar

(1) Halk Savunma Sekreterliği: Sonradan Savunma Bakanlığı.

beklemeye başlamıştı. Bu ona zor geliyor olmalı ki iç çeker ve açıkça sinirli olurdu. Yeni yıl ve yaş günü kutlamalarında karısı ve çocuklarıyla babamın Blizhni'deki daçasına nasıl geldiğini de anımsıyorum. Babam Pavel ve çocuklardan çok hoşlanırdı. Akşam yemeği aile üyelerinin yakın olduğu başka aileler gibi neşeli geçerdi.

1938'de, Aleksander Svanidze, karısı ve teyzem Anna'nın kocası Stanislav Redens tutuklandıktan sonra dayım Pavel tekrar tekrar babama gelip dev dalga tarafından yutulan ordudaki arkadaşları için konuştu. Bir yararı olmadı. 1938 sonbaharında Pavel dayı tatile Soçi'ye gitti, zayıf kalbine iyi gelmedi. Geri döndüğünde bütün arkadaşlarının yok olduğunu gördü. O kadar çok tutuklama olmuştu ki süpürgeyle süpürülmüş gibiydi. Pavel dairesinde kalp krizinden öldü.

Beria, o zamana kadar Moskova'da çoktan güçlenmişti, Pavel'in ölümüyle ilgili bir sürü öykü uydurdu ve ölümü babama yıkmaya çalıştı. En anormali Pavel'in karısı tarafından zehirlendiğiydi. Beria'nın daha ne kurnazlıklar yaptığını Allah bilir. Basit gerçek, her yeri saran korkunun, her insanın yüreği için dayanılmaz olduğuydu. Pavel, annem ve dedem gibi duyarlı ve vakurdu. Sonunda onu öldürene kadar acıyı içinde saklamıştı.

Beria'ya bu kadarı yetmezdi. Tam on yıl sonra, 1948'de Pavel'in dul eşi casusluktan ve kocasını zehirlemekten suçlanarak hapse atıldı. Ona ve Anna Redens'e —Redens'in kendisi on yıl önce vurulmuştu— onar yıl hücre hapsi verdiler. 1954'e kadar ikisi de çıkamadı.

Annem Pavel'e büyük kardeşinden daha yakındı fakat iki kız kardeş de birbirlerine yakındılar. Kisilikleri farklıydı fakat çelişki içinde değildiler. Anna Redens iyiliğin kendisiydi, her şeyi ve herkesi affeden yanılmaz

Hıristiyan ruhunun kişileşmiş haliydi. Bütün yaşamını başka insanlara adayan, onlara yardımcı olan, yılmadan onların sorunlarıyla uğraşan, başkalarını önce, kendisini en son düşünen başka birini daha bilmiyorum. Onun Hıristiyan tahammülü babamı hep çileden çıkarırdı, babam onun için 'ilkesiz aptal' derdi ve 'bu tür iyilik her türlü kötülükten daha kötüdür' diye eklerdi. Annem 'Anna kendi çocuklarını ve benimkileri şımartıyor' diye şikâyet ederdi, teyzem hepimizi çok severdi ve bize iyi davranır, çocukların küçük kurnazlıklarını hoşgörürdü. Bu bilinçle yaptığı veya üstünde düşündüğü bir şey değildi, yalnızca kendisi öyleydi. Başka türlüsü elinden gelmezdi.

Anna bir zamanlar çok güzeldi, saz gibi inceydi, yüz hatları kalemle çizilmiş gibiydi, annemden bile düzgündü, bütün Alliluyev kızları ve erkekleri gibi sıcak kahverengi gözleri ve inci dişleri vardı. Genç evlenmiş ve şişmanlamıştı. Yaşamı boyunca güzel olmuş birçok insan gibi görünüşüne hiç aldırmazdı. Temiz ve sade annemin tersine, o daima çapaçul giyinirdi. Saçı halka tarakla arkada toplanmıştı ve nasıl göründüğüne hiç dikkat etmezdi. Yalnızca iyilik yapmaya inanırdı. Bütün yaşam görüşü birine iyilik yapma şansına sahip olup olamamaktı. Biçime ve dış görünüşe biran bile aldırmamıştı.

Kız kardeşinin düzensizliği, evinin karışıklığı, titizlikten uzak oluşu anneme batardı, bu konuda birbirlerinin zıttıydılar. Ama annem kardeşini severdi ve ona yakındı. İkisinin de bakışı aynıydı, derin insancıllık ve başkalarına inanç.

Redens evinin yönetimi tamamıyla yaşlı, harika dadıları Tatyana'ya bırakılmıştı. Tatyana'yla benim dadım birbirlerine çok yakındılar. Tatyana olduğu için tey-

zem yemeği, çocuklarını merak etmezdi. Anna teyzem Polonyalı Bolşevik ve Dzerzhinski'nin eski arkadaşı olan kocası Stanislav'a içten bağlıydı. Ona göre kocası dünyada yaşamış olan en iyi ve önde gelen erkekti. Onu yakışıklılığı, canlı yüzü, etkileyici gülüşüyle anımsıyorum. Hep canlı ve çocuklara karşı yumuşaktı. İki oğulları vardı, ikisi de yarı yarıya güneyli ve Polonyalı bir yakışıklılıktaydı. İkisi de anneleri gibi etkileyici ve müşfik, babaları gibi iyi görünümlü ve kibar oldular.

Redens'in sert biri olduğu, caka yaptığı ve karşı çıkılmasına dayanamadığını söylüyorlar. Fakat anımsamadığım şeyler ve kendi gözlerimle görmediklerim hakkında yargı belirtmeye kalkışmayacağım.

İç Savaştan sonra Ukrayna'nın önde gelen Çekacılarındandı. Ailesiyle Harkov'da oturuyorlardı. Sonra Gürcistan Çekasına nakledildi. Gürcistan Çekasında söz sahibi olmak isteyen Beria ile ilk kez orada karşılaştılar. İlk andan itibaren birbirlerinden hoşlaşmadılar. Redens her şeyden önce Dzerzhinski'nin izleyicisiydi. Ama Beria Gürcistan'ı kendi özel mülkü olarak görüyordu ve iktidara yönelmek için ilk adım olarak kabul ediyordu. Redens çok geçmeden Gürcistan'ı terketmek zorunda kaldı ve Beria Gürcistan Komünist Partisinin sekreteri oldu.

Ailemizle şeytani bir ilişkisi olan, ailenin üyelerinin yarısını silip süpüren Beria'ya daha sonra gene geleceğim. Olga Şatunoskaya, Kafkaslardan eski bir Bolşevik ve Beria'yı çok önceden anlayan ve rolünü kavrayan biri bana sonradan o günleri anlattı. Ama gerçekte bütün eski partililer Transkafkasya'da Beria'nın ne olduğunu o zamandan biliyorlardı. Babamın açıklanamayan desteğiyle Beria kurnazca güç kazandı, Transkafkasya ve

İç Savaşı bilen Kirov (1), Ordhonikidze ve bütün ötekiler onun yükselişini engelleyemediler. Elbette bu ikisi Beria'nın güç kazanır kazanmaz yok ettiği kişilerdi.

1930'ların başlarında Redens Moskova'da Çekada çalışıyordu. Redens'in yüksek mevkiinden dolayı —1936' daki ilk Yüksek Sovyette üyeydi— Anna teyzenin çalışması ve para kazanması gerekmiyordu. Ama teyzem içten gelen bir biçimde iyilik severdi. Bütün zamanını ve gücünü başkaları için harcıyor, başkalarına yardım ediyor, çocuklarını kanatları altına alıyordu. Öteki yüksek rütbeli Çekacıların yabancı elbiselerle gezen karılarının tersine o hiç açgözlü değildi. 'Kocam beni böyle seviyor' sözlerine omuz silkerdi. Kocasının hep ona sadık olmadığını söylerler. Kimbilir, belki de değildi, adam aziz değildi. Ama bu teyzemi hiç etkilemezdi. Kıskançlık onda hiç bulunmayan bir duyguydu. Gülüp, 'Hadi, bırak, ben kocamı seviyorum, o da beni seviyor. Başka biri varsa veya yoksa ne olur?' derdi. Ve bu rol değildi. Ona ve onun duygularına, herkese inandığı gibi inanırdı.

Beria'nın Moskova'da NKVD Başkanlığına atanmasının kendisinin sonu demek olduğunu Redens de biliyordu. Redens Kazakistan NKVD'sine atanmıştı ve ailesiyle birlikte Alma - Ata'daydı. Moskova'ya geri çağrıldığında daha gideli çok olmamıştı. Tasalı bir yürekle geldi ve bir daha görülmedi.

Sona doğru, Pavel dayı gibi, başkaları için araya girmek üzere babama geldi. Daha sonra Anna teyzem

---

(1) Sergei Mironoviç Kirov, 1886 - 1934 1917'den sonra Kafkaslarda Sovyetlerin kurulmasına çalıştı. 1921'den sonra Azerbaycan Komünist Parti başkanı. 1930'da Politbüro üyesi. Stalin'i destekledi fakat 1944'te 17. Parti Kongresinde muhalefetle suçlandı. Genç parti üyesi Nikolayev tarafından öldürülmesi muhaliflere karşı terörün başlangıcı oldu.

onunla babamın tartıştıklarını, babamın hiç kimse için kararlarında en küçük bir değişiklik yapmaya yanaşmadığını anlattı. Bir kez uzun zamandan beri tanıdığı bir kimseyi yüreğinden attı mı, bir kez birini düşmanları arasında bir yere koydu mu, onunla bu kimse hakkında konuşmak artık olanaksızdı. Düşman sanılan birini tekrar arkadaş saflarına alması olanaksızdı. Onu ikna etmek için harcanan çaba sadece sinirlenmesine yol açıyordu. Hiç kimse, ne Redens, ne Pavel dayı, ne de Aleksander Svanidze, bu tür bir şeyi değiştiremediler. Elde ettikleri tek şey babamın yanında güçlerini yitirmeleri ve onunla ilişki olanağını kaybetmeleriydi. Her birini son gördüğünde artık arkadaşı olmayan, gerçekte çoktan düşmanı olmuş olan birinden ayrılıyor gibiydi.

Gene de hepsi onurlu insanlardı. Hepsi de babamla açık, dürüst ve onurlu ilişki içindeydiler. Hiçbiri onun zayıf yanlarını kullanmayı denemedi, babamı uzun zamandır tanıyorlardı. Babamı aldatmaya çalışmadılar, bunu ya gereksiz saydılar ya da olanaksız. Her biri de bu yüzden kaybetti.

Redens tutuklandıktan sonra Anna ve çocukları Moskova'ya geldiler. Kaybolan başka kimselerin karılarına yapıldığı gibi onun da dairesi elinden alınmadı. Ama artık bize gelmesine izin verilmiyordu. O zamanlar yalnız on bir yaşımda olduğum için ne olduğunu anlayamıyordum. Herkes nereye gitmişti? Ev neden bu kadar boştu? Stanislav'ın kötü biri olduğuna ilişkin bulanık söylentilerin bir anlamı yoktu. Gittikçe daha fazla evin nasıl boşaldığının ve terkedildiğinin ve okulumla müşfik dadımdan başka bir şeyim kalmadığının ayrımına varıyordum.

Anna teyze kocasının kötü, namussuz bir insan olduğuna ve Sovyet halkının düşmanı olduğuna bir an

bile inanmayı reddetti. Babamın kendisine 1938 veya 39'da kocasının vurulduğunu bildirecek kadar kalpsizlik etmesine karşın o buna da inanmadı. Babam bunun onu kocasının düşman denilen kimselerden olduğuna inanmaya zorlayacağını düşünmüştü, ama o böyle bir şeyi kavrayamıyordu. Onun yaşadığına, suçsuz olduğuna ve geri geleceğine inanmak teyzem için bir gereksinimdi. Buna inanıyordu.

Anneannem ve dedem onun için ellerinden geleni yaptılar. O da eskisi gibi başkalarına yardım etmeyi ve onlar için çalışmayı sürdürdü. Arkadaşları şerefleriyle —her biri kocası gibi partinin eski entellektüelleriydiler— onun yanında yer aldılar. Hiçbiri ona sırt çevirmedi.

Teyzem gerçekten onurlu insanların tam güvenliği ve açıklığıyla doluydu, kendisi yanlış bir şey yapamayacağı için başkalarından da kuşkulanmazdı. Sık sık 'Voroşilov'a (veya Kaganoviç'e, Molotov'lara) gideyim, o Ukrayna'da Stakh'a çok yakındı' derdi.

Ve giderdi. Onun durumundaki başka hiç kimse böyle bir şeyi yapmayı düşleyemezdi bile. Ama o haklıydı. Onu görür ve girmesini söylerlerdi. Onu rahat ettirmek için ellerinden geleni yapar, onunla kibar ve sıcak konuşurlardı. Kahverengi gözlerinden başka güzelliği gitmiş bu kısa boylu, harap olmuş, çaresiz kadının önünde kapılar açılırdı. Yumuşak konuşurdu ve karşısında dikilecek kimse yoktu. Gerçekten babamın onu reddettiğini, artık onu evinde istemediğini herkes bilirdi ve evlerine almamaları gerekirdi.

Son yıllarında dedeme anılarını yazmakta yardım etti. Bazıları ona anılarını, kendi okul yaşamını, Alliluyevaları ve Devrimi yazmasını önerdiler. Bunu yapacak yazınsal yeteneği yoktu. Anılarını Nina Bam adlı ya-

yıncıya anlattı, o da onları kitap yaptı. Kitabı çok ilginç bulmadım. Dedemin kendi yazdığı anıları çok daha kişilikliydi. Nina Bam'ın kitabı çok çarpıtılmıştı. Daha iyisini hakeden teyzeme iyilik yapmamıştı.

Gene de kitap 1947'de çıkınca babam bozuldu. Pravda'da ölçüsüz derecede kaba, şaşırtıcı biçimde haksız ve dogmatik, yerden yere vuran bir eleştiri çıktı. Yazarı Fedoseyev'di (1) ama en acı cümleler babamdan gelmiş olmalıydı.

Herkesin ödü kopuyordu, herkesin, Anna teyzemin dışında. Eleştiriyi yok saydı çünkü, şu basit nedenle, eleştiri ne haklı, ne de gerçekti. Yapacak bir şey olmadığını biliyordu. Başka neye gereksinimi vardı? Babamdan da korkmuyordu. Sonra onu çok iyi tanıyordu. Babam da onun için insan, zayıflık ve hatalarıyla dolu bir başka insandı. Herkes gibi o da yanılamaz mıydı? Yalnızca güldü ve ikinci cildin üstünde çalışmaya devam ettiğini söyledi.

Ama bu şansı olmadı. 1948'de, on yıllık sürelerini doldurup çıkanları da yutan yeni bir tutuklama dalgası başlayınca Anna teyze de unutulmadı. Akademisyen Lina Ştern (2), Lozovski (3), Molotov'un karısı, an-

---

(1) Pyotr Nikolayeviç Fedoseyev, 1908 — : 1941 - 47'de Merkez Komitede çalışan filozof, 1946 - 49'da Bolşevik Gazetesinin ve Parti Yaşamı, Felsefe Sorunları gibi yayınların yöneticiliğini yaptı. Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsü'nde 1955 - 1962'de başkandı.

(2) Lina Solomonovna Ştern, 1878 — : Cenevre Üniversitesinden mezun, tanınmış psikolog. SSCB'ye 1925'te Litonya'ya geldi, profesör ve 1949'a kadar Psikoloji Enstitüsünün başkanı oldu. 1953'te doktorların davasına karıştı. 1954'ten beri Bilimler Akademisi Biyolojik Fizik bölümünde.

(3) Solomon Abramoviç Lozovski, 1878 - 1952 : 1909'da göç edip

nemin eski ve yakın arkadaşı Polina Zhemçuzhina (1) ile birlikte o da tutuklandı. Altı yıl sonra 1954'te geri geldi. Zamanın bir kısmını tek başına kapalı olarak çoğunu da hapishane hastanesinde geçirmişti. Kalıtımın laneti, annemin ailesini yıkan şizofreni, onu da yakalamıştı. Anna teyze de kaderin indirdiği darbeleri atlatamamıştı.

Berbat durumdaydı. Geri döndüğü ilk gün onu gördüm. Odasında oturuyor ve hiç kimseyi, büyümüş iki oğlunu da tanıyamıyordu. Gözleri bulutlu, pencereden dışarı bakıyor, ona babamın ölümü, anneannemin ölümü ve yeminli düşmanımız Beria'nın sonuyla ilgili verdiğimiz haberlere kayıtsız kalıyordu. Tek tepkisi rahatsız biçimde başını sallamaktı.

Şimdi dokuz yıl oldu ve Anna teyze daha iyi. Artık kafası bulanmıyor. Yalnız ara sıra geceleri kendi kendine konuşuyor. Gene eskisi gibi hareketli bir yaşam sürüyor. Yazarlar Birliğine tekrar seçildi ve Yazarlar Kulübündeki sohbetlere, toplantılara, derslere gidiyor. Sayısız eski arkadaşı ve tanıdığı var. Gene gördüğü herkese yardıma koşuyor. Emekli maaşını aldığında kapısında birçok yaşlı kadın beliriyor, geri alamayacağını bile bile onlara borç vererek parasını dağıtıyor. Hiç tanımadığı insanlar yardım için ona geliyorlar. Biri Moskova'da

---

1917'de dönen Bolşevik sendikacı. Profintern ve Komintern'de etkindi. Dışişleri Komiseri olarak çalıştı ve 1944'ten sonra Sovyet Enformasyon Bürosunun başına geldi. 1949'da antikozmopolitan kampanyayla uzaklaştırıldı. 1956'da itibarı iade edildi.

(1) Polina Semyonovna (Zhemçuzhina) Molotov, 1896 — : 1932'de Parfüm Tekelinin başıydı, 1939'da Balık Endrüstrisi Komiseri oldu.

oturma izni için geliyor (1), öteki iş için. Yaşlı bir okul müdürünün evinde sorunları var ve kalacak yeri yok. Moskova Şehir Sovyetine gidiyor. Yüksek Sovyet Prezidyumundan birini görmek için saatlerce bekliyor. Merkez Komite'ye istekler yağdırıyor, elbette hiçbir zaman kendi için bir istekte bulunmuyor, emekli maaşı olmayan ve geçinecek bir şeyi bulunmayan hasta bir kadın için elinden geleni yapıyor.

Gittiği her yerde tanınan biridir. Herkes ona saygı duyar ve kibar davranır. İki gelini dışında herkes, gelinleri yalnız kendileri için yaşarlar. Evde teyzemin yaşamı berbat, ona kimse bir şey danışmıyor ve önem vermiyor. Arada bir sinemaya giderler ve onu bebekle bırakırlar. Akşam misafir geldi mi o istenmeyen kişi olur, perişan, beyaz saçlı, kötü giyimli, yanlış yerde söze karışan yaşlı kadındır. Çanta yerine eski bir torba veya manşon alıp öyle sokağa çıkar. Sokaktaki askerle sohbet eder, çöpçüye işlerin nasıl gittiğini sorar, ırmakta sandal gezisine çıkar. Eğer bunlar devrimden önce olsaydı insanlar onu azize gibi karşılar, sokakta önünde eğilirlerdi.

Yaşam hepimize oyunlar oynar. Okulu bitirdikten sonra Anna teyze St. Petersburg'da nöropsikiyatri eğitimine başladı. Bilgili ve yetenekli harika bir psikiyatrist olabilirdi. Ama yaşam öyle gelişti ki kendisi psikiyatri hastası oldu.

Yıllardır apartmanımızın çocuk bahçesi olsun diye

---

(1) Moskova'da kalabilmek için pasaportun yerel örgüt tarafından damgalanması gerekir, Moskova ve öteki büyük şehirlerde kalma iznini almak şehirlerin aşırı kalabalıklığından dolayı zordur.

kampanya yürütüyor (*). Apartmanda beş yüz daire var. Çocuklardan bir çoğunun dadısı var ama hepsinin değil. Anna teyze sayısız yetkiliye başvurdu. Kalbinden şikâyeti, anfizemi ve verem nöbetinden kalma ciğer zayıflığı olmasına karşın zamanını ve gücünü tasasızca harcıyordu. Şu ana kadar başarılı olamadı. Katran gibi kara bir taşlık olan avlumuzda oyun yerine veya kreşe gereksinim olmadığına karar verdiler.

O iyilik misyoneridir, azizedir, mükemmel bir Hıristiyandır; fakat geleceğin de ruhudur. Rusya'nın gerçek kızıdır, klasik Rus tipidir, doğrudan Dostoyevsky'den gelir. Asla yargılamaz ve mahkum etmez. İnsanlar 'kişilik kültü'nden sözettiklerinde öfkelenir. Etkilenir ve durmadan konuşur. 'Abartıyorlar, bu ülkede her zaman abartılır' der, kızgınlıkla. 'Şimdi her şeyi Stalin'e yıkıyorlar. Onun da zor günleri oldu. Yaşamının kolay geçmediğini biliyoruz. Bu öyle kolay değildi. Sibirya'da geçirdiği onca zamanı düşünün. Bunu unutmamalıyız. Yaptığı iyi şeyleri unutmamalıyız.'

Kocasının hâlâ yaşadığına inanıyordu. Oysa resmen ölümünden sonra aklandığına ilişkin bildiri almıştı. Kolima veya Magadan gibi bir yerde Kuzeyin uzaklarında yeni bir karısı ve ailesi olduğunu düşünüyordu. (Bu kadar yıldan sonra neden olmasın? dive soruyordu.) Ve eve gelmek istemediğini tasarlıyordu. Zaman zaman düşlerinden veya halüsinasyonlarından birinden sonra kocasını gördüğünü ve onunla konuştuğunu söylerdi.

Anıların, düşlerin, gölgelerin, geçmiş yılların bugüne karıştığı kendi dünyasında yaşıyordu. Hapishanede geçirdiği altı yıl, söz etmediği tek konuydu. Yalnız-

(*) Hükümet Evi denen Kamenny Köprüsü yanındaki bina.

ca hoş, ilginç şeyleri ve iyi insanları anımsardı, böyle tanıdıkları da çoktu (*).

Anımsayabildiğim her şeyi yazmam için beni ikna etmeye çok uğraştı. Ben de inatçıydım ve dediklerine aldırmıyordum. Yazacaklarımın iyi olmayacağını, utandırıcı, amaçsız hatta ucuz bir şey olacağını düşünüyordum. Fikrimi sen değiştirdin, arkadaşım. Sen beni ikna ettin ve şimdi kendimi yazmaktan alamıyorum. Ve şimdi benim için bile, bildiğim her şey anlamlı ve önemli bir şeye dönüşüyor.

Annemin kardeşleri hakkında söylediklerim Fyodor hakkında bir şeyler söylemeden tamamlanmayacak. O da ailenin kaderini paylaştı. Yalnız, yaşam onu ötekilerden biraz daha önce harcadı.

Fizik, matematik ve kimyada çok parlaktı. Öyle yetenekliydi ki Devrimden az önce aristokratik Bahriyeli Muhafızlar Okuluna kabul edilmişti. Sonra Devrim ve İç Savaş geldi. Elbette orduya katıldı. İstihbarata alınmıştı. Onu Kamo (1) istedi, sevgili, efsanevi, aileyi Tiflis'den beri tanıyan Kamo. Ama bu kez Kamo yanılmıştı. Kamo ve adamlarının çelik sinirleriyle hiç şaşmadan yaptıklarını herkes yapamazdı. Kamo'nun, adamlarının

---

(*) Anna Redens 1964 Ağustosunda öldü, Moskova dışında Kremlin Hastanesinin bir bölümünde. Hapishaneden sonra kapalı kapılardan çok korkar olmuştu, bütün reddetmelerine karşın bir gece onu hastaneye yatırdılar. Ertesi sabah ölü bulundu.

(1) Kamo (Semyon Arshakoviç Ter-Petrosyan), 1882-1922 1903'den beri Bolşevik ve sık sık yakalanan 'kamulaştırıcı'. Stalin'in emriyle 1907'de Tiflis ve Kutaisi'de banka soygunları gerçekleştirdi ve birkaç kez ölüme mahkûm oldu. 1917'den sonra Çeka ve Kızıl Ordu'da çalıştı, araba kazasında öldü.

sadakatini ölçmek için özel yolları vardı. Bir seferinde bütün birimleri dağıtılmış, adamları yakalanmış gibi yaparak kumandanı da kalbinden vurulmuş kanlar içinde yerde yatarken gösteren sahte bir baskın düzenlendi. Sınamada görülmek istenen saf aceminin yakalandığında ne yapabileceğini görmekti. Nasıl davranacaktı?

Fyodor dayı testi geçemedi. Karışıklığa ve kana bir bakışla aklını yitirdi. Üstesinden hiç de gelemedi. Yaşamı boyunca yarım, sakat biri olarak kaldı, kibar, akıllı, eline geçen her kitabı okuyup yutan, sayısız broşür, makale, oyun yazan biri. Emekli maaşıyla geçiniyordu ve altmış yaşlarına kadar sağlığı bozuk olarak yaşadı. Bütün yeteneklerini, yaşamını, gençliğini, sağlığını Devrime vermişti. Herhalde bilim adamı, araştırmacı olabilirdi. Yapısı buydu ve bu yolla Devrime Kamo ve katillerinden çok daha yararlı olabilirdi.

Fyodor dayıyı pek bilmiyorum, onu birkaç kez gördüm. Annemle çok iyiydi ve bizleri severdi, çünkü onun çocuklarıydık. Ama hastalığı onu yalnız ve utangaç yapmıştı. Her şeyini, aile sahibi olma olanağını bile yitirmişti. Erkek ve kız kardeşlerinin tersine cazibesi yoktu. Yalnız harika kahverengi gözleri vardı. Sıcak, kahverengi ve yumuşak gözler. Çok kötü, perişan giyinirdi, yemek yiyişine kadar çapaçuldu. Zihni rahatsızlığı olan birçokları gibi yabancılara karşı iticiydi. Fakat akrabaları ve dostları onun iyiliğinin ve bilgisinin değerini biliyorlardı. Babam da ona üzülürdü. Fakat ondan kaçınırdı ve tuhaflıklarıyla eğlenirdi.

Bütün Alliluyev çocukları çok hassas, duyarlı ve cömertti, bu korkutucu yaşamı zarar görmeden atlatamazlardı. Hepsi değerli bir yaşamı sürdürebilecek kadar yetenekliydi. Ama hiçbiri yaşamlarını doğal sonuna kadar sürdüremedi. Hiçbirinin sakin, yapıcı bir yaşamı

olamadı. Hiçbiri tutucu bir biçimde rahat bir yaşam sürmeye veya 'mutlu' olmaya çalışmadı.

Daha size annemden söz etmedim. Anlatacağıma söz veriyorum fakat zor olacak. Eğer biraz beklerseniz ondan daha sonra söz edeceğim. Bütün bu zaman boyunca sözünü ettiğim kişi de aslında annemdi. Onu dedemin ve anneannemin, Anna, Pavel ve Fyodor'un arasında görmüyor musunuz? Ne kadar yakın ve benzer olduklarını görmüyor musunuz? Hepsinin nasıl yüce ruhları olduğunu görmüyor musunuz?

Geçip gitmiş olanı, güneşli çocukluk yıllarımı geri getirmeye çalışıyorum. Bu nedenle size Kremlin ve Zubalovo'da yaşamımızın parçası olan herkesi anlatıyorum. Daha size Aleksander Svanidze, babamın ilk karısının kardeşi ve onun karısı Maria'yı anlatmam gerekiyor; ikisi de babama ve anneme çok yakın kişilerdi.

6

Gördüğünüz gibi bütün aile için Gürcistan yaşayan anayurdumuzdu. Hepsi için, annem için, anneannem ve dedem için, Gürcistan, bol güneşi, güçlü duyguları, prens ve köylüsünde aynı olan güzellik ve onur düşkünlüğü ile Rus şairlerinin övdüğü harika bir yerdi. Gürcistan'ın evimizde böyle canlı bir biçimde yaşaması babamın orda doğmuş olmasından değildi, sanırım Gürcistan'a en az aldıran babamdı. O Rusya'yı severdi. Sade güzelliği, kaba, sessiz insanlarıyla Sibirya'yı severdi. Gürcülerin ona gösterdiği feodal bağlılıktan nefret ederdi. Gürcistan'ı yalnız yaşlandığında düşündü.

Belki de Gürcistan sevgisinin babamın ilk karısı Yekaterina Svanidze'nin anneme ve ailesine çok yakın olmasıyla bir bağıntısı vardı. Belki annem onları evlerinde hissettirecek kadar ustaydı veya belki de onun evi, hanımı olduğu ev, babamın varlığının yalnızca siyasal anlaşmazlıklar ve tartışmalarla duyulduğu bir yerdi.

Ama bugün geçmişten söz etmek istemiyorum. Bugünün yaşamı, çevrede dolaşan, parıldayan yaşam, heryerdeki kalabalık beni kendimi geçmişe gömmekten alıkoyuyor. Beni başka yöne sürüklüyor.

Oğlum Moskova'ya fizik dersine gitti. Tıbba gitmek istiyor ve sınavlarına hazırlanıyor. Babamın sekiz torunundan yalnız üçünü görmesi garip; ikisi benim, biri Yakov'un kızı. Ve Yakov'a hep soğuk ve şefkatsiz dav-

ranmasına karşın onun kızı Gulia'ya gerçek bir şefkat göstermişti. Benim oğluma, karşılaşmayı bile reddettiği ilk kocam, Yahudi'nin oğluna sevgi ve şefkat göstermesi ise daha da garip.

Babam ilk kez oğlum Josef'le karşılaştığında nasıl korktuğumu unutamam. Üç yaşında, çekici, biraz Yunan veya Gürcü görünüşlüydü, koca parlak Yahudi gözleri ve uzun kirpikleri vardı. Babamın hoşlanmayacağından emindim; nasıl olabileceğini bilmiyordum. Fakat insan yüreğinin kaprislerini bilmiyordum herhalde. Babam çocuğu görür görmez eridi.

1949'daydı, savaştan sonra artık terkedilmiş ve tanınmaz olmuş Zubalovo'ya yaptığı nadir ziyaretlerden biriydi. Orda yaşayan yalnız üç kişi vardı: Josef, dadısı ve benim yaşlı dadım. O da hep hastaydı. Benim üniversitede son yılımdı. Moskova'da oturuyordum. Çocuk iki müşfik yaşlı dadının gözetiminde görenek olarak benim olan çam ağacının altında büyüyordu. Babam Josef'le yarım saat oynadı, dolandı, hatta koştu ve —ölene kadar bir delikanlının çabukluğu vardı onda— evden çıktı. O yarım saati tekrar canlandırarak ve aklımdan geçen her şeyi yeniden gözden geçirerek orada kaldım.

Cennetin yedinci katındaydım. Babam gibi az konuşan biri için onun 'iyi görünüyor, güzel gözleri var' sözleri başkasının övgü nameleri gibiydi. Yaşamı hiç tanımadığımı ve sürprizlerle dolu olduğunu düşündüm. Josef'i iki kez daha gördü. Sonuncusu ölümünden dört ay önceydi. Josef yedisindeydi ve okula yeni başlamıştı. Babam gene 'ne düşünceli gözler, yakışıklı çocuk' dedi. Ve ben gene neşeyle doldum.

Daha garibi, Josef dedesiyle son karşılaşmasını ve ne kadar iyi geçtiğini anımsıyor. Kendi kuşağı gibi politik olmadığı için 'kişilik kültü' ile ilgili her şeyden

nefret etmesi gerekiyor, o adamla ilgili her şeyden, özellikle de o adamdan nefret etmesi. Gerçekten onunla ilgili şeylerden nefret ediyor fakat onlarla dedesi arasında bir bağıntı kurmuyor. Uzun zaman önce dedesinin fotoğrafını masasına koydu ve hâlâ orda. Ben de karışmamaya çalışıyorum. Çocuklara güvenmeliyiz. Bu da beni gene yaşamı anlamadığıma ve sürprizlerle dolu olduğuna getiriyor.

Şimdi oğlum on sekizinde. Okulu bitirdi, seçebileceği bütün meslekler içinden en insancıl olanını seçti, doktorluğu. Çok memnunum, gerçekten. O kadar ki kararını tekrar irdeler diye sevincimi göstermeye korkuyorum.

Oğlum yumuşak, yakışıklı, etkileyici. Kızımla arkadaşı ağaçların arasında oynuyorlar. Onların kız olması doğanın hatalarından biri; onlar erkek çocuk olmalıydılar. Ağaçlara, çitlere tırmanıyorlar. Bisikletle yarışıyorlar ve ırmağa yüzmeye gidiyorlar. Gece çadırlarla kamp kuruyorlar. Köpeklere, kedilere numaralar öğretip, basketbol oynuyorlar. Çocuklarımdan hiçbiri ne kadar onlarla birlikte olmayı sevdiğimi bilmiyor, bilmeleri gerekmiyor; ne de benim değil, kendilerinin bana yaşamı öğrettiğini biliyorlar. Çocuklarımın benim büyüdüğüm ormanlarda büyümesinden ne kadar mutluyum, aynı tarlaların ve çayırların güzel kokularını soluyorlar ve belki benim gibi yaşamlarının sonuna kadar Zhukovka'yı kendi evleri, ait oldukları yer olarak bilecekler.

Kızım Katya'ya (Yekatçrina) gelince, babam onun babasından, ikinci kocamdan hoşlanırdı ve bütün Zhdanov ailesini severdi; ama kızıma özel bir düşkünlüğü yoktu. Onu bir kez, iki buçuk yaşındayken gördü. Pembe yanakları, kiraz kadar büyük kara gözleriyle kızım

gülünçtü. Babam ona bir göz attı ve kahkahayı patlattı. Gece boyu gülmeyi kesmedi.

8 Kasım 1952 annemin yirminci ölüm yıldönümüydü. Biz yıldönümünden hiç sözetmezdik ve babamın günlerden ne olduğunu bilip bilmediği hakkında hiçbir fikrim yoktu. Ama ben unutmamıştım. Çocukları aldım ve daçaya gittik. Öyle kolay değildi, çünkü son yıllarında babamı görmekte zorluklarla karşılaşıyordum.

Onu görüşümün sondan ikincisiydi, ölümünden dört ay önce. Sanırım hoşuna gitti. Masa güzel yiyeceklerle, taze meyveler ve sebzeler ve fındık fıstıkla doluydu. İyi Gürcü şarabı vardı, doğrudan memleketten gelen gerçek şarap küçük bardaklara konuyordu. Babam bütün iyi Gürcü şaraplarını bilirdi ve son yıllarında kendisi için onları özel olarak getirtirdi. Hep masasının üstünde bir tabur şişe durmasında kendisi onlara dokunmasa bile ısrar ederdi. Fazla yememesine ve şundan bundan biraz almasına karşın masanın dolu olmasını isterdi. Bu onun kuralıydı. Bu sefer çocuklar ziyafete kondular, o da memnun oldu. Masada oturup başkalarının yiyişini seyretmeyi severdi.

Neden birdenbire o akşamı anımsadım? Çünkü çocukların, babamın ve benim hep birlikte olduğumuz tek akşamdı. Kafkas usulüyle çocuklara şarap getirtmesi çok hoştu. Neyse, titizlenmediler ve reddetmediler. Çok iyi davrandılar ve herkes mutlu oldu. Babam hepimizin aynı çatı altında yaşamasını arzuluyor muydu? Hoşuna gider miydi? Herhalde. Ama artık yorulmuştu. Yalnızlığın serbestliğine alışmıştı. Onunla ben son yirmi yılda ayrı yaşamlar sürmüştük, artık ikimiz de istesek bir aile gibi davranamaz, bir ev oluşturamazdık. Gerçekten istemiyordu sanırım. Ama hepimiz, çocuklar bile anımsayacakları bir gece yaşadılar.

Verandada oturuyoruz. Oğlum fizik hafızlıyor, kızım bilim kurgu roman okuyor, kedimiz Mişka mırlıyor. Sıcak ve sakin. Orman böceklerle arılarla vızıldıyor. Ihlamur çiçeklenmiş. Sakin, soluk bir sıcak. Doğa barış içinde, güzel, mükemmel. Her zamanki gibi çevresiyle ilgisiz bizi sarmış.

Ah Tanrım, bu senin dünyan ne kadar mükemmel, her ot parçası, çiçek ve yaprak! Ve sen bu kargaşada insanları desteklemeyi ve onlara güç vermeyi sürdürüyorsun, yalnızca yenilmeyen sonsuz doğa, teselli ve güç, ruha uyum ve sükun veriyor.

Yalnız Tanrı'nın lanetledikleri ve terkettikleri dünyanın güzelliğini ve ululuğunu bozmaya kalkışabilir, yaşamı neşelendiren tomurcukları yok etmeyi düşünebilir. Dünyada bu kadar çok çılgının olması ne kötü! Kendileri için amaçlar koymaları ve bu amaçlar için yaşamın tahrip edilmesini haklı görmeleri ne kadar korkunç ve yanlış bir şey!

Fakir köylü kadın için böyle bir şeye izin verilmemesi çok açıktır. Fakat uygarlaştığını iddia eden kişiler bunu göremiyorlar. Çinli komünistler Marksist olduklarını iddia ederken insanların birbirlerini yok etmelerini yalnız olası değil, gerekli de görüyorlar.

Kötülük ve çılgınlık terazinin bir kefesinde, akıl, ilerleme, kardeşlik ve insanlık ötekinde. Dünya barışı cehennemi bir dengede sallanıyor. Biz, kuşağımız ve çocuklarımız da öyle, çağımız. Biz, hepimiz iyiliğin ve doğruluğun gücüne inanmalıyız.

Zamanımızda Tanrı inancıyla iyiliğin kötülüğe olan zaferine ve nihai iyiliğe inanmak aynı şeymiş gibi görünüyor. Bugün dünyada dinsel ayrımların bir anlamı kalmadı; mantıklı, bilgili ve duygulu her erkek ve kadın, ülkeler, kıtalar ve ırklar, dillerin sınırını aşarak birbirini anlıyor.

Dinler arasındaki dogmatik ayrımlar önemini yitiriyor. Bugün insanları inananlar, inanmayanlar diye ayırmak daha kolay. Bugün ben otuz beşimdeyim ve bebekliğimden beri ailem ve toplum tarafından ateist ve materyalist olarak yetiştirildim ve Tanrı'sız yapamayanlardan biriyim. Böyle olmaktan memnunum.

7

Sana Aleksander Svanidze'den babamın ilk karısının kardeşinden de söz etmek isterim. Babamdan üç yaş küçüktü ve en eski Gürcü Bolşeviklerindendi. Yeraltında ona 'Alyoşa' denilirdi ve sonra adı öyle kaldı. Çocuklar bile ona 'Alyoşa Dayı' derlerdi. Annem sayesinde, o ve karısı Maria bize ve annemin ailesine çok yakındılar. Çok dikkate değer bir çifttiler.

Aleksander dayı Svanetya dağlık bölgesinin insanları gibi yakışıklıydı. Sarışın, mavi gözlü, kartal burunluydu. Tıknazdı ve çok uzun değildi. Züppe denecek derecede iyi giyinirdi. Gürcüler görünüşleri hakkında çok duyarlıdırlar ve görünürde bir çaba harcamadan iyi görünmeyi becerirler. Marksist anlayışları engel oluşturmaz. Aleksander dayı ise eski okuldan eğitim görmüş bir Marksistti ve üstelik kökeni Avrupalıydı. Devrimden önce Parti onu Almanya'ya Jena Üniversitesine göndermişti. Avrupa dilleri kadar doğu dillerini de iyi bilirdi, tarihte, ekonomide ayrıca maliyede uzmandı. Birinci Dünya Savaşı çıkınca Almanlar onu hemen enterne ettiler. Devrimden sonra serbest bırakıldı ve memleketi Gürcistan'a gitti. Orada hemen ilk Maliye Komiseri ve Parti Merkez Komite üyesi oldu. Aynı zamanda iyi bir aileden gelen Maria'yla evlendi. Maria St. Petersburg'da ve Tiflis müzik konservatuvarında eğitim görmüştü ve Tiflis operasında şarkı söylüyordu.

Maria teyze çok güzeldi. Zengin bir Yahudi ailesinden, Koronalar'dan geliyordu, İspanya göçmeniydiler, fakat herkesten daha çok Slav özellikleri vardı. Yüzü ovaldi, küçük, kalkık bir burnu, harika bir teni, büyük mavi gözleri vardı. İri yarı, iyi huylu bir kadındı, hep iyi giyinirdi ve koku sürerdi. Muhteşem bir çifttiler ve gören herkesi etkilerlerdi.

Herkesin güzel veya yakışıklı oluşundan söz etmem size ters geliyor mu? Değişik bir çağdı, insanlar gerçekten iyi görünümlüydü. Eski Rus devrimcilerine bakın. Hepsinin muhteşem yüzleri vardır, gözleri ifade dolu, sıkı dudaklar, geniş, bilgili alınlar. Yüzlerinde hiç kuşku, karamsarlık, kötülük veya bayağılık yoktur.

Aleksander dayının siyasette veya partide hiç kariyeri yoktu. Kendisinin ne istediğine ilişkin bir fikrim yok. Kendini tamamıyla maliyeye adamıştı. Yeni hükümet çok erken bir zamanda onu dış ülkelere yolladı, Hitler'in yükselişinden önce ailesiyle Berlin'deydi, sonra Cenevre ve Londra'ya gittiler. Moskova'ya döndü ve 1937'ye kadar Dış Ticaret Bankası'nın başındaydı. Bu son dönemde ve onun öncesinde, annem daha sağken, Svanidzeler hep bizim evimizdeydiler.

Annemin onları sevdiğine inanıyorum, onların da annemi sevdiklerini biliyorum. İkisi de annemden yaşlıydılar, ona ve bize karşı çok sevgiyle davranırlardı. Maria teyze hep annemin katı yaşamını biraz aydınlatmaya çalışırdı ve hepimize Berlin'den armağanlar getirirdi.

Karı koca ikisi de tam sözcük anlamıyla Avrupalıydılar. Bugünlerde Gürcülerin dar kafalı, gelişmemiş ulusçuluklarını görüp onları anlamayanların yanında Gürcüce konuşup Gürcistan'ı göklere çıkardıklarını duydukça eskiden insanların ne kadar farklı olduklarını dü-

şünmekten kendimi alamıyorum. Şu mahut 'ulusal sorun'a hiç aldırmazlardı. İnsanlar arkadaş canlısıydı ve birbirlerine güvenirdi. Kır evleri, mobilya ve araba elde etmeye hiç önem vermezlerdi.

Maria teyze devrimden önce St. Petersburg'da ekonomi eğitimi görmüştü. Kocasıyla dışarıya çıktıklarında ve sonra Moskova'ya döndüklerinde ona ekonomik sorunlarda öğütler verirdi. Onun bütün kararlarına katılırdı, iş hakkında her şeyi bilirdi ve tanıdığı herkesi tanırdı.

Zubalovo'ya gelişlerini anımsıyorum. Zubalovo İki'nin bir kanadında yaşarlardı ve bize yürüyerek gelirlerdi. Zubalovo İki her zaman kalabalıktı ve canlı bir tatil yeriydi. Mikoyan'ın oğulları, Gamarnik'in (1) kızı, Voroşilov ve Şaposnikov'un oğulları ve kızları hepsinin bu mutlu, konuksever yerde anıları vardır. Film oynatırlardı, sessiz filmler, zaman zaman sesli olanları. Yetişkinler ve çocuklar için tenis kortu vardı. Hatta sevenler için, babam dahil, Rus hamamı vardı. Svanidzelerin ünlü Amerikalı gazetecinin onuruna John Reed adını (2) verdikleri bir oğulları vardı. Küçükken ona Johnny veya Johnik derdik, fakat şimdi İvan Aleksandroviç oldu. Benim bizimkinde olduğu gibi onun da Zubalovo'daki evlerinde mutlu anıları vardır.

---

(1) Jan Borisoviç Gamarnik, 1894 - 1937: Kızıl Ordu'nun siyasal yönetimindeki Bolşevik militan lider. 1927 - 34'te Merkez Komite Üyesi. 1937 Mayısında intihar etti, tutuklanmak ve hıyanetle yargılanmaktan kurtuldu. 1956'da Yirminci Kongrede itibarı iade edildi.

(2) John Reed, 1887 - 1920: 1917'de Rusya'ya giden Amerikalı gazeteci. Dünyayı Sarsan On Gün'ün yazarı. 1917 Devrimi'nin tanığı. Kremlin'de gömülü.

Svanidzelerin biraz geç çocukları oldu ve küçük Johnik'e çok düşkündüler. Ona bilebildikleri her şeyi öğrettiler. O zamanlar Almanca modaydı, bugünkü gibi İngilizce değil, o da özel Almanca dersleri aldı. Ayrıca müzik, heykel, resim öğrendi. Beş yaşında şiir yazmaya başladı ve iri çocuk yazısıyla şiir defterleri doldurdu. Aleksander dayının Johnik'in yetiştirilmesiyle ilgili Lidia Trofimovna, mürebbiye ve dadıdan değişik fikirleri vardı. Bir defasında Johnik'in küçük kedisini ateşe atıp yaktığını öğrendi. Aleksander dayı bir küfretti, oğlunu elinden yakaladı ve elini ateşe tuttu. Küçük çocuk acıyla uludu. Sonra dayım ona 'Kedinin de böyle canı yandı.' dedi. Gerçek Gürcü anlayışıyla doğru bildiğini savunurdu.

Oğlunu çok severdi ve pazar günleri birlikte daçanın çevresinde ormanlara gezmeye çıkarlardı. Yürüyüş sırasında ona çok iyi bildiği ve sevdiği tarihten söz eder, özellikle Eski Çağa, Perslere, Hititlere ve Yunanlılara ait öyküler anlatırdı. Yaşamının sonuna doğru eski Gürcistan'ın kabilelerinin kökeni hakkında Ancient History Journal'e makaleler yazdı. Gürcü şiirinde bir uzmandı ve şair Rustaveli'nin metinleri üstüne birçok çalışması vardı.

Maria teyze oğluyla çok zaman geçirmezdi. Onu şımartırdı ve mürebbiyesine teslim ederdi. Moskova'da artık operada çalışmıyordu ancak sık sık konserlere katılırdı. Toplumsallıktan hoşlanırdı ve bu konuda becerikliydi. Gelişmiş bir zevki ve geniş, rahat bir evi vardı, orayı güzel ve değerli eşyalarla doldurmuştu. İkisini de anımsıyorum, özellikle Maria teyzeyi, neşeli, kibar ve bana karşı çok iyiydi. Kendimi Aleksander dayının boynuna atar ve kucağından inmek istemezdim.

Babam ikisini de, özellikle Aleksander dayıyı severdi ve onlara ailenin gerçek üyeleri gibi davranırdı.

Aralarında ayrım siyasi konularda mı çıktı? Babamla Aleksander dayı arasında veya Redens ve Pavel dayı arasında siyasi anlaşmazlıklar mı vardı? Belki. O günlerde insanlar kendi fikirleri olmasından korkmazlardı ve her konuda fikirleri vardı. Yaşamdan kokmazlardı ve onun karmaşıklığına gözlerini kapamayı reddederlerdi. Ama gerçekleri bilmiyorum. Bildiğim tek şey onların yalnızca akraba olmadıkları, babama çok yakın oldukları-dır; sözleri, düşünceleri, bilgileriyle babama onun için çok önemli olan —çoktan ayrı düştüğü— gerçek dünyayı getirdikleridir. Onlara güvendiğinden eminim. Onların gizli 'halk düşmanı' oldukları, kendisinin kişisel düşmanı oldukları düşüncesinin babamın aklının ucundan geçmediğine eminim. Fakat bu ikisi daha sonra aynı şey demek oldu.

Annem öldükten sonra da artık onları ağırlayacak kimse kalmamasına karşın bize gelmeyi sürdürdüler. Zubalovo'ya benim ve Vasili'nin yaş gününü kutlamaya geldiler. Bir defasında bizim için kukla tiyatrosu, Othello oynattılar. Maria teyze ve öteki teyzelerim sediri duvardan çektiler ve benim zavallı kuklalarımla trajediyi sahnelediler, oyun gerçekten komediye dönmüştü. Sonra Maria teyze şarkılar söyledi. Biz çocukların ilgisini çekmemişti ve dinlememiştik.

Redens 1937'de tutuklanmıştı. Bu ilk darbeydi. Çok geçmeden Svanidzelerin ikisi de tutuklandı.

Böyle bir şey nasıl olmuştu? Babam bunu nasıl yapmıştı? Bildiğim tek şey bunun kendi fikri olamayacağıdır. Ama eğer Beria gibi becerikli bir yağcı sinsice babamın kulağına onların 'kendisine karşı' olduklarını, 'tehlikeli ilişkiler' ve 'uzlaşmalar' kurduklarını, dış ülkelere gittiklerini fısıldamışsa babam bunlara inanabilmişti. Size daha sonra annemin ve Kirov'un ölümleriyle nasıl yıkıldığını anlatacağım. Belki insanlara hiç

tam güvenememişti ancak onların ölümlerinden sonra hiç güveni kalmadı. Kişiler hakkındaki düşünceleri yönlendirilebilirdi. Şunun şunun artık 'iyi olmadığı' fikri ona işlenebilirdi. Yıllarca hakkında iyi düşünülmüşse de açıktan iyi görünüyordu. 'Gerçekten düşmandır. Senin hakkında kötü şeyler söylüyor, muhalefet ediyor. X, Y ve Z onun aleyhinde kanıtlar verdi'. Babamın göremediği şey gizli polisin hücrelerinde X, Y ve Z'nin istenilen her şeyi doğruladıklarıydı. Beria'nın, Yezhov'un(1) ve doğanın bu tür işler için özel yetenekler verdiği öteki katillerin yöntemi buydu.

Ve babam bir zamanlar iyi bildiği insanların 'kötü' olduğuna ilişkin 'gerçek'leri kavrayınca onda psikolojik bir değişim egemen olurdu. Belki yüreğinin derinliklerinde halâ kuşkuları olurdu, meraklanır ve acı çekerdi. Fakat onu demirden bir mantık yakalamıştı, bir kez A doğrudur deyince B'nin ve C'nin onu izlemesi gerekirdi. Bir kez X'in düşman olduğu kanıtlanınca kanıtın kendisi bir gerçek olurdu ve gerçekler ne olursa olsun kanıta uydurulmaları gerekirdi. Babam bir daha X'in düşman olmadığına, dürüst biri olduğuna inanamazdı.

Bu noktada ve burası onun zalim, değişmez yapısının kendisini gösterdiği yerdi, onun için geçmiş biterdi. Yılların arkadaşlığı, ortak bir amaç için omuz omza döğüşmüş olmak hiç yaşanmamış gibi olurdu. Anlaması zorsa da bir vuruşta hepsini siler atardı. Ve X'in kararı verilirdi. İçerde bir şeytan 'Sen beni aldattın' diye fısıldardı 'artık seni tanımıyorum'. Onlara karşı eski tutu-

(1) Nikolai İvanoviç Yezhov, 1894 - 1939: 1934'ten beri Merkez Komite üyesi ve 1935'ten beri merkez komite sekreteri. 1936'da NKVD başkanı oldu ve 'Yezhovşçina' diye bilinen kampları yönetti. 1938'de yerine Beria geçti, 1939'da kayboldu.

munu anımsayanlar, yıllarca birlikte çalıştığı insanlar, eski dostlar ve yoldaşlar ona yalvarabilirlerdi ama hepsi boşunaydı. Her şeye kulağını tıkardı. Geri dönemezdi. Anımsayamazdı bile. Soğukkanlılığıyla yalnız bir şeye önem verirdi: Şimdi X ne yapıyor? Hatalarını itiraf ediyor mu?

Babam Beria'nın entrikaları karşısında şaşırtıcı derecede çaresizdi. Beria'nın bütün yaptığı ona X'in 'itiraf' ettiği veya başkalarının onun durumunu 'itiraf' ettiği veya daha kötüsü X'in 'itiraf' etmeyi reddettiğine ilişkin soruşturma kayıtlarıydı.

Yirmi İkinci Parti Kongresinde (1) Kruşçev'in açıkladığı gibi Aleksander dayı dayandı. 'İtiraf' etmeyi veya 'bağışlanmayı istemeyi' reddetti. Başka deyişle, birçoklarının yaptığı gibi hiç yararı olmayan yalvarma mektupları yazmadı. Aleksander dayı gerçek bir Bolşeviğin cesaret ve gücüne sahipti. Muhteşem karakteriyle davranışı uyum içindeydi. Fakat cesareti, onuru ve direnci ona pahalıya mal oldu. 1942 Şubatında altmış yaşında vuruldu.

Bu savaş sırasında oldu. Belirsiz bir zaman için gönderildiği Ukhta civarındaki toplama kampındaydı (2). Tutuklandıktan ve sorguya çekildikten sonra Maria teyze başka bir yere Dolinskoye'ye Kazakistan'daki kadınlar kampına gönderilmişti. İkisine de on yıl verilmişti. Fakat bu tür hükümlerin bir anlamı yoktu. 1942'de kamplarda birçok insan vurulmuştu, oysa yalnızca sürgüne, çalışmaya veya uzun hapislere mahkum edilmiş olabilirlerdi. Bunun neden olduğunu bilmiyorum, belki savaşın gidişindendi, hâlâ kötü gidiyordu ve henüz Stalingrad zaferi kazanılmamıştı veya basitçe

(1) Yirmi İkinci Parti Kongresi: Ekim, 1961.

(2) Ukhta: Komi Özerk Cumhuriyetinde toplama kampı merkezi.

Beria kendi suçlarını bilen kimseleri yok etmeyi kafasına koymuştu, bu konuda babamı ikna etmekte hiç güçlük çekmedi.

Aleksander dayının hükmü Maria teyzeye okunduğunda kalp krizinden orda düşüp öldü.

Savaş sırasında, ikisi de toplama kamplarındayken, biri kuzeyde, biri güneyde, Moskova'da dadısıyla yaşayan oğulları Johnik'e yazmalarına izin çıkmıştı. Dadısı gerçekten onun yaşamını kurtardı. Onu yanına aldı ve Moskova kumaş fabrikasından kazandığı azıcık yemeğini onunla paylaştı.

1937'den sonra Johnik'i görmedim. Yirmi beş yıl sonra tekrar karşılaştık ve bana aldığı mektupları gösterdi ve başlarına geleni anlattı. Mektuplarda bir ana babanın çocuğuna soracağı her zamanki sorular vardı. Okul nasıl gidiyordu, sağlığı iyi miydi, her şey yolunda mıydı? Her birinde çocuğun akrabalarının ona baktığı umudu vardı. Defalarca bunu yazmışlardı. Ama gerçekte akrabaları onu reddetmişlerdi. Kardeşim Yakov onu almak istemişti fakat karısı ona almaması için yalvarmıştı. Johnik'in şımarık ve sorunlu olduğunu, üstelik kendi halaları, amcaları olduğunu söylemişti. Halbuki Aleksander dayının kız kardeşi Mariko da tutuklanmıştı ve çok geçmeden hapishanede ölmüştü. Maria teyzenin kardeşi'ne Johnik'e bakar diye güveniyorlardı fakat o da tutuklanmıştı. Gerçi o yaşayacak kadar şanslıydı ve bugün de sağ.

Kalan tek kişi dadısı Lidia'ydı, dindar yaşlı kadın Aleksander dayıya çok saygı duyardı ve çocuğa gücünün yettiği kadar bakmayı kutsal bir görev bilmişti. Yapabileceği her şeyi yaptı.

Ana babasının kaderindeki korkunç değişiklik Johnik'i lüksün zirvesinden en aşağıya fırlattı. Daha

sonra adi suçlularla birlikte hapsedildi ve Kazakistan'a sürüldü. Bütün bunlara ve doğuştan gelen sinirli yapısına karşın saygı değer annesi ve babasına yakışacak biri oldu. Birlikte oldukları on bir yılda ona öğrettikleri şeyler ona çok yardımcı oldu. Sonunda 1956'da Moskova Üniversitesinde tarih çalışmasına izin çıktı. A'dan başka not almadı. Okulu bitirmekte ve Afrika Çalışmaları Enstitüsünde doktora derecesi almakta hiç zorluk çekmedi. Ana babasının olağanüstü yeteneklerini almıştı.

Dayanmayan tek şey sağlığıydı, sık sık sinirleri bozuluyordu. Yakınları onunla ilişkilerini sürdürmekte zorluk çekiyorlar. Fakat yakından tanımayanlar, Enstitüdeki çalışma arkadaşları ve onu yerel Sovyete seçenler onu iyi yürekli, dürüst ve cana yakın buluyorlar. Kendi çıkarlarını hiç düşünmez ve kendisi için hiçbir şey istemez. Fakat diyelim ki fakir bir aile için bodrumda tek odalı bir ev bulmaya uğraştığında engel olanı kendi elleriyle boğabilir. 1926'da Berlin'de doğmuş olmasına ve Gürcistan'da hiç bulunmamasına karşın bir Gürcünün ateşli ve ödünsüz yapısına sahip.

Bizim ev halkımızı oluşturan insanlar bunlar. Çocukluğumdan anımsadığım kişiler bunlar.

Her birini korkunç bir kader bekliyordu. Hepsi değişik nedenlerle öldü. Fakat ölüm onlara amansız bir biçimde geldi.

Aleksander dayı ve Maria teyze ellisini geçtiklerinde uzun ve yararlı bir yaşamı tamamlamışlardı. Fakat annem, Redens ve Pavel dayı genç öldüler ve yaşayacak zamanları olmadı. Anna teyze ve Fyodor dayı sakatlandılar, yani bir anlamda yaşamlarını yitirdiler. Dedemle anneannem seksenini buldu. Ama annemin ölümünden sonra çevrelerinde olan bitenle yaşamları uzun bir acıya dönüştü.

Bu insanlar bir zamanlar gürültücü, mutlu bir aileydi. Bütün kalan Zubalovo'da ve Soçi'de yazları birlikte gittiğimiz yerde çekilmiş fotoğraflar. Bir de çocuklar var. Pavel dayının kızı ve iki oğlu, Anna Redens'in iki oğlu, İvan Svanidze ve ben. Ve bizim anılarımız. Her birimizin yüreğinde bir hazine var. Her birimizde mutlu, gülen yüzlerin solmuş fotoğrafları var.

Yaklaşık yedi yılımı normal, mutlu bir aile içinde geçirdim ve her birimiz bundan çok şey öğrendik. Ev çocukların çevresinde dönerdi. Annemin kuralı ve yasası buydu.

8

Evet, arkadaşım, ne kadar ertelemeye uğraşsam da sonunda annemden söz etmenin zamanı geldi. Gerçi herhalde nasıl biri olduğunu çoktan anlamışsındır. Onun hakkında bir dolu efsane vardır, bazıları yanlış, romantik veya saçmadır, bazıları da düşmancadır.

Annemin yaşamı apaçıktı. Kişiliği inanç dolu bir bütündü. Kısa yaşamı boyunca da ona sadık kaldı.

Bazıları annemin azize olduğunu, başkaları da dengesiz olduğunu söylüyorlar. Bu öykülerin hiçbiri onun öldürüldüğü masalı gibi, doğru değil.

Şansıma elimde bazı mektuplar var. Onlar size iyi bir fikir verecek. Anna teyze geçenlerde bana dedemlerin yakınları olan A. İ. ve İ. İ. Radçenko'ya (1) yazılmış annemin mektuplarının kopyalarını verdi. 1916' dan başlayıp 1924'e kadar gidiyorlar. Bir kız öğrencinin mektupları olarak başlıyor ve gözlerimizin önünde onun nasıl büyüdüğünü gösteriyorlar. Sanırım buraya almaya değer.

---

(1) İvan İvanoviç Radçenko, 1874 - 1942'den beri Komünist Parti üyesi ve St. Petersburg'da etkin devrimci. 1918'de Lenin'in isteğiyle Petrol Endüstrisinde görev aldı ve 1937'ye kadar orda çalıştı.

Annem Baku'da doğmuştu ve çocukluğu Kafkaslarda geçti. Güneylilere benzediği için Gürcistan'ı bilmemesine karşın onu Gürcü sanırlardı. Gerçekte güneyli bir Slav gibi görünürdü. Oval bir yüzü, koyu kaşları, hafif kalkık burnu, esmer teni ve Yunan, Bulgar ve Ukrayna kadınları gibi yumuşak kahverengi gözleri ve dik kara kirpikleri vardı. Onda bir çingenelik de vardı, ağırlık ve doğululuk üzgün gözler ve uzun, ince parmaklar. Şal örtünürdü ve ona yakışırdı. Hint sarisi içinde güzel görünürdü herhalde.

Ailenin en küçüğüydü. Kız kardeşi ve iki erkek kardeşi onu sevmişler ve şımartmışlardı. Radçenko'lara ilk mektuplarında mutlu, rahat, sevgi dolu on beşinde bir kız olarak görünüyor.

1 Mayıs 1916

«Sevgili Alisa İvanovna,

Mektubuna yanıt vermekte çok geç kaldığım için beni affet, fakat hiç zamanım olmadı. Geçen yaz öyle tembeldim ki son on günü sınavlara hazırlanmakla geçirmek zorunda kaldım. Cebir ve geometriyi becermek zorundayım. Bu sabah sınavlara girdim, geçip geçmediğimi bilmiyorum. Rusça kompozisyon dışında hepsinden geçtiğimi sanıyorum. Verdikleri konu kolaydı ancak benim en zayıf olduğum dallardan biriydi.

Yeni bir okula gidiyorum, çünkü eskisi taşınıyor. Yeni okulum Nikolayevski İstasyonunun karşısında.

Resimlere teşekkür ederim, sevgili Alisa İvanovna. Nyura (Anna) ve ben de resim çektirdik. Nyura'nınkiler yapıldı ama benimkiler henüz hazır değil. Nyura Nöropsikiyatri Enstitüsüne başlamak üzere, henüz ders-

ler başlamadı. Bizim binada hazırlık okulu yok. Öğretmenlerden biri hasta ve Nyura onun yerine bakıyor.»

Sonraki mektup 10 Eylül 1916 tarihlidir ve Alisa İvanovna ile küçük oğlu Alyoşa veya Nyaka'ya yazılmıştır.

«Artık yeni okulumdayım. Değişiklik zor olmadı, fakat henüz hiç arkadaşım yok. Hâlâ alışmaya çalışıyorum. Öteki kızlar iyi ama yeni gelenleri sevmiyorlar. Bana bir yakınlık göstermiyorlar, çünkü yeniyim. Sanırım hepsi zamanla düzelir.

Nyura Psikiyatri Enstitüsüne kabul edildi. İvan İvanoviç'in şimdi nerede olduğunu bilmek isterdik. O nasıl? Yakında buraya gelecek mi? Onu görmekten çok hoşlanacağız. Onu buraya çekecek fazla bir şey yok korkarım. Erken kalkıp erken yatıyoruz. Daha saat sekiz ama esnemeye başladım bile. Horozlarla kalkıp tavuklarla yatıyoruz. Nyaka nasıl? İyi mi, Lida'yla oynuyorlar mı? Hepinizin nasıl olduğunu ve bahçede neler yaptığınızı bilmek isterdim. Nyura ve Fedya'nın iki öğrencisi var. Biri dördüncü sınıfta bir kız, öbürü ikincide bir oğlan...

Pavluşa'nın Pskov veya Arhangel'e gönderileceğini sanıyoruz. Eşyalarını almak için eve geldi. Gideceğini söylüyor. Bu biraz kötü çünkü sağlığı iyi değil. Başka bir haber yok. En iyi dileklerimi gönderiyorum. Seni hararetle öperim. Evdeki herkes selam yolluyor.»

Sonraki iki mektup Aralık 1916'da gönderilmiş. Aile hâlâ Pavel'in orduya gidişinden dertli ve Fyodor'un da gitmesi söz konusu olabilir.

«Yakında tatile giriyoruz. Herhalde yılbaşını Petrograd'da geçireceğiz. Bir yere gitmek çok zaman alıyor, üstelik zor ve pahalı. Okulu seviyorum gerçi, ama henüz rahat değilim.

Umarım Nyaka'nın yılbaşı ağacı olur. Ona iyi eğlenmesini ve yeni yıla hasta girmemesini öyle. Sana ve ona en iyi dileklerimle. Evdeki herkes saygılarını yolluyor.»

Ve on gün sonra:

«Üç haftalık tatilimiz başladı. Gerçi tarih ve Rusçadan özellikle çok ödevimiz var ama bol bol uyuyacağım. İkinci yarı için notlarımızı verdiler. Hepsi iyi. Birçok üçüm (1) var ama neyse ikim yok. En çok zorluğu Almanca'da çektim, çünkü okuduğumuzu anlamamız fakat çevirmememiz gerekiyor. Almanca'yı hiç öğrenemedim, aslında Fransızcayı da. Sonunda Kutsal Kitap'tan bir beş aldım. Hiç böyle not aldığım görülmemişti ama dönem boyunca çok sıkı çalıştım. Okulu değiştirdiğime memnunum. Kızlar çok iyi ve hepsini seviyorum. Daha bir gün oldu ama hepsini özledim...

Bildiğin gibi büyük kardeşim Novgorod'da. Annem babam her zamanki gibi idare ediyorlar. Bir aydır günce tutuyorum, beni çok meşgul ediyor. Konuşacak biri olmadığında söylemek istediklerimi oraya yazıyorum. Başladığıma memnunum, belki bir zaman sonra sıkılırım ama. Senin ve Nyaka'nın daha iyi olduğunuzu ve yeni yılda iyi, yeni bir yaşama başlayacağınızı umuyorum...»

Ocak 1917'de şunları yazıyordu:

«Yarın soğuk nedeniyle okula gitmeyip evde kalıyorum. Müzik dersinden nerdeyse donmuş döndüm. Sınava ccağın üçünde girdim ve beş aldım! Çok mutluyum. Müzik dersi de zor fakat bırakmaya dayanamazdım. Daha iyi olduğunu ve Nyaka'nın kayakla, kızakla eğlendiğini umarım. Bu arada biz Kutsal Kitap'la sıkılıyo-

(1) Devrim öncesinde de not sistemi aynıydı, 1'den 5'e giderdi.

ruz, onun yerine dışarda karla oynayabilirdim. Nyura da Psikiyatri Enstitüsünde Latince öğreniyor. Yazamadığı için özür diliyor.

Yazı bekleyemiyorum. Alisa İvanovno, sana danışmak istediğim bir düşüncem var. Annem, Nyura ve ben nereye gidelim diye düşünüyorduk. Ben ne istediğimi söyledim ve annem kabul etti. Şimdi sorun senin de kabul etmen. Ben gelip Elektrik İstasyonunda çalışmak istiyorum. On altıma geldim ve artık çalışabilirim. Sizinle kalmak da çok hoşuma gider. Lütfen kabul edip etmediğinizi bana bildirin. Nyura bazı arkadaşlarıyla Karadeniz kenarına gidiyor. Annem üç hafta tatil yapacak, çünkü çok yoruldu ve zayıfladı. Ayrıca Pavel gideli beri çok bozuk. Herhalde bir aya kadar sınıra gönderilecek. Aynı anda üç aşı yapmışlar.»

27 Şubat 1917 tarihli, Devrim arifesinden bir mektup:

«Sonunda yazabilecek zamanı buldum. Son zamanlarda korkunç doluydum. Ama şimdi okul dört günlüğüne kapalı, çünkü Petrograd karışık, benim de boş zamanım var. Burası çok, çok karışık. Moskova nasıl merak ediyorum. Evde nerdeyse kimse yok. Nyura dayımlarda, Fedya da başka bir yerde kalıyor, babam şehirde, annemle ben oturup onu bekliyoruz, nedense çok geç geliyor.

Yılbaşından beri okula çok az gidebildik. Önce soğuktu sonra ben hasta oldum, şimdi de sokakta yürünemiyor. Daha çok şeyler yazardım ama mektupta çok fazla yazmanın iyi bir şey olacağını sanmıyorum. Bugünlerde sıkılmamak için Çehov okuyacağım. Kıştan sıkıldım ve sıcak yaz havalarını bekliyorum. Çok soğuk bir kış oldu, Nyaka'nın dışarda pek oynayamadığını sanıyorum. En iyi dileklerimle öperim.»

Aynı gün, 27 Şubat'ta bir de kart atmış:

«Hepimiz patladık çünkü dört gündür Petrograd'da dışarı çıkmanın olanağı yok. Ama şimdi büyük gün geldi, Şubatın yirmi yedisi. Evde yalnızca babamla ben varız. Ötekiler yürüyerek şehre indiler. Nyura iyi değil. Beş gündür dayımlardaydı ve eve gelemedi. Fedya zaman zaman uğruyor. Babam çok heyecanlı ve hep telefonun başında bekliyor. Abel Yenukidze bugün Nikolayevski İstasyonundan geldi. İşe bak, kutlamalara yetişti. İyi günler. Sevgiler.

Nadya»

Kutladıkları Şubat Devrimi'ydi. Dedem eve gelip herkese neler olduğunu anlattı. Gene de kimse anlamadı. Yenukidze Sibirya'dan sürgünden döndü. Abel dayı annemin vaftiz babasıydı. Bütün aile onu tanır, sever ve Sibirya'ya paketler yollarlardı. Aynı zamanda babam da sürgündeydi ve anneanneme Sibirya'dan mektuplar yazıyordu. Aile ona da paketler gönderiyordu çünkü o da eski bir arkadaş ve hepsinin paylaştığı amacın yoldaşıydı.

30 Mart tarihli bir mektup annemin çevresinde neler olup bittiğini anlamaya başladığını gösteriyor. Gerçi gene de yaşamındaki esas şey okul:

«Kısa zamanda çok şeyler oldu. Çkenidze'nin (1) oğlunun beklenmedik şekilde öldüğünü duydun mu? Çkenidze'yi cenazede gördüm. Çok üzgün görünüyordu.

---

(1) Nikolai Semyonoviç Çkenidze, 1864 - 1926: Üç ve Dördüncü Dumalarda Menşevik lider, 1917 Devrimi'nden sonra ilk Petrograd Sovyeti sekreteri. 1918'de Gürcistan'a gidip Kurucu Meclis sekreterliğine seçildi. 1921'de Bolşeviklerin Gürcistan'a girmesiyle göç etti, 1926'da intihar etti.

Buna karşın her zamanki gibi hareketliydi. Onun için çok üzülüyorum.

13 Mart günü bütün öldürülen insanlar için cenazeye gittik. Çok etkileyiciydi, gerçi yedi saat bir yerde dikilip beklemek zorunda kaldık. Bu zaman boyunca şarkılar söyledik ve ne kadar zaman geçtiğini de anlamadık. Akşam Mars Alanı'na (1) varınca güzelliğinden çarpıldık. Meşaleler ve müzik vardı. Baştan aşağı canlı bir görünümdü. Eve yorgun ve ıslanmış döndük ama moralimiz iyiydi ve etkilenmiştik. Babam görevlilerden biriydi. Kırmızı bir kuşak sarmıştı ve beyaz bir bayrak taşıyordu.

Davetin için teşekkür ederim. Okul işlerinde bir ilerleme yok çünkü başka şeylerle meşgulüm. Paskalyadan sonra botanik ve zoolojiden sınavım var, çalışmaya oturmam gerekiyor. Okulun 20 Mayıs'ta kapanacağı fakat benimki gibi orta sınıfların on beşinde biteceği söyleniyor. Biz de kızıyoruz çünkü altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflardan delegeler seçildi fakat bizlere çok küçük ve aptal olduğumuz söylendi. Ama bizim de kendi eğitim grubumuz var. Çok sıkı çalışıyoruz. Bir kütüphane kuracağız. Zor konularda birbirimize yardım ediyoruz ve sınıfı arkadaşça bir birlik durumuna getirmeye uğraşıyoruz. Fakat şansımıza sınıfta işe yaramaz birçok çocuk var. Geçenlerde üç buçuk saat süren bir toplantımız oldu. Ben de oldukça etkinim ve her seferinde katılıyorum. Kasa bende, gerçi hiç deneyimim yok ve nasıl yapabilirim bilmiyorum. Ama benden hoşnutlar.

Hepinize selamlar.»

---

(2) Mars Alanı: Şubat 1917 Devrimi sırasında ölen işçi ve köylülerin gömüldüğü Leningrad'daki alan.

Annem 1917 Temmuz ve Ağustosunu Radçenkoların daçhasında geçirdi. Dedem Partide çalışıyordu. Lenin temmuzda birkaç günü Alliluyevlerin evinde annemin küçük odasında saklanarak geçirdi. Şimdi bu daire müze. Duvarlar o zamandan fotoğraflarla kaplı ve annemin odasındaki eşyalar aynen duruyor: bir kilim, küçük demir bir karyola, şifoniyer ve masa.

İlk kez 1955 yazında Leningrad'a gittim ve dedemlerin dairesini görmek istedim. Annemin okula koşup gittiği merdivenlere basmaktan bir tuhaf oldum. Ve ilk kez babama rastladığı dairede olmak da bir garipti. Şansıma başka ziyaretçi yoktu ve boş odalarda uzun zaman gezindim, mutfakta dolanıp yaşamlarının nasıl olduğunu çıkarmaya çalıştım.

Çok garipti fakat daha garibi bunun beni hiç üzmemesiydi. Şimdi resmi bir yer ve müze olmasına karşın bir ailenin sıcak ve sevgi dolu soluğunu hissettim. Havada hâlâ canlı ve sıcak bir şeyler vardı. Annemin bu içten yeri hiç terketmeyen ve gerçekten Kremlin'de hiç yaşayamayan ve orada bulunmaya dayanamayan ruhunu ve anlayışını hissettim. Kremlin asla onun için bir yer olamazdı. Burayı terkettikten sonra yaşadığı resmi daireler ve sürmek zorunda kaldığı yaşam, hepsi ona yabancıydı. Onun yaşam biçimi değildi. O burada hâlâ güzel bir okullu kızdı, ilk tarih derslerini kitaptan değil çevresindeki yaşamdan öğreniyordu. Burası onun eviydi, onun ana babasının ve ailesinin. Burası onun şehriydi. Hiç burdan ayrılmamalıydılar. Belki o zaman bütün ailenin kaderi oldukça farklı ve daha mutlu olurdu.

1917 sonbaharında annem ve ailesi gene Petrograd' daydılar. 19 Ekimde Alisa Radçenko'ya bir mektup daha yazdı.

«Şimdi çok dersim ve fazladan iki saat müzik dersim var. Çoktan saat on biri geçti, daha Fransızcaya başlamadım. Birden önce yatağa girmiyorum. Ötekiler yatıyorlar, ben kalıp ödevlerimi yapıyorum.

Şehri terketmeyi düşünmüyoruz. Hâlâ yiyecek bulmak olanağı var. Süt, ekmek, et ve yumurta pahalı da olsa var. İnsanlar idare ediyor, gerçi biz de herkes de berbat bir durumdayız. Bazen insanın ağlayası geliyor. Çok sıkıcı ve bir yere gidemezsiniz. Birkaç gün önce müzik öğretmenim beni Müzikal Drama Tiyatrosu'na *Soroçinsk Fuarı*'nı dinlemeye götürdü ve çok güzeldi. Bolşeviklerin Ekim yirmide bir şeyler yapacaklarına dair söylentiler var ama herhalde aslı yok. İşte, bu arada en iyi dileklerimi sunuyorum. Nyaka'ya zamanım olur olmaz yazacağım. Bu arada ona lütfen mektubu için teşekkür ettiğimi söyle. Sevgiyle öperim. Herkesten selam.»

Sonradan görüldüğü gibi Bolşevikler 'bir şey' yaptılar. 11 Aralık 1917'de, Ekim olaylarından sonra annem şöyle yazdı:

«Sevgili Alisa İvanovna!

Daha önce yazmadığım için bağışla. İyiyim fakat işler her zamanki gibi kasvetli. Okul iyi gitmiyor. Elektrikleri haftada iki gün kestiler, yani okula haftada dört gün gidiyoruz. İvan İvanoviç, gazetelerini alıyor mu? Onun için üçüne abone oldum. Ona daha fazla sigara almak isterdim ama öyle uzun kuyruk var ki, alamadım. Kuyruğa girmek için gün doğarken kalkmak gerekiyor, o zaman bile çok az bulunabiliyor. Okulda büyük kavga veriyorum. Devlet memurları için para topluyorlardı ve herkes iki, üç ruble verdi. Bana gelince ben 'vermeyeceğim' dedim. Paranı evde mi unuttun

diye sordular. Ben de sadece vermek istemediğimi söyledim. Ne yaygara yaptılar. Şimdi hepsi benim Bolşevik olduğumu söylüyor, kızarak değil ama rahatsız ediyorlar. Alyoşa'nın hangi partiden olduğunu bilmek isterdim. Herhalde Bolşeviktir...

İki aydır gene müzik çalışıyorum. İyi gidiyor ama geleceğe ilişkin bir karar almıyorum. Şimdilik hoşça kal, hâlâ alçak Kitabı Mukaddes'e çalışmak zorundayım.»

1918 yılı başlar. Alisa Radçenko'ya ocak ve şubatta yazılmış iki mektup evde olan biteni ve yeni ilgisini gösteriyor: Siyaset.

«Selamlar, Sevgili Alisa İvanovna!

Uzun zamandır yazmadığım için beni affet, tatillerde çok tembelleşiyorum. Hep böyle oluyor. Daha çok zamanın olunca daha tembel oluyorsun. Mutlu yıllar dilerim. Burda evde çok şey değişti. Artık annem bizimle oturmuyor, çünkü biz çocuklar büyüdük ve ebeveynimizin türküsünü söylemiyoruz. Gerçek anarşist olduk, bu da onu düş kırıklığına uğratıyor. Ama bunlar hep ikinci derece nedenler, temel neden artık kendi yaşamını sürdüremiyor olması, hâlâ çok genç ve canlı. Yani evi idare eden artık benim. Geçen yıl oldukça büyüdüm ve bu yıl nerdeyse yetişkin biri oldum ve de memnunum.

Okul pek yürümüyor. Bütün haftayı işçilerin, askerlerin ve köylülerin Bütün Rusya Delegeleri Kongresinde geçirdik. Oldukça ilginç, özellikle Troçki ve Lenin konuşurken, ama ötekiler sıkıcı, pek bir şey demiyorlar. Yarın, 17 Ocak son gün, bizlerin de gitmesi gerekiyor.

Sizler, hepiniz, nasılsınız? Özellikle haşarı Alyoşa'

nın nasıl olduğunu bilmek isterim. Krasinlerden (1) bir haber var mı? Nedense züppeleştiler ve mektuplarımıza karşılık vermiyorlar. Benim derdim de çok kaba ve rahatsız edici oldum, umarım bunları aşarım.

Fedya askeri okulu bıraktı, Akademinin matematik bölümüne yazıldı. Annemin işini yüklendim ve onu yazdırmaya gittim, sonuçta da işler yürüdü. Hem çalışıyor, hem okula gidiyor. Herkes çalışırken boş oturmaktan utanmaya başlıyorum, hem sadece tembellik ediyorum, hem de herkesten çok para harcıyorum. Buna rağmen hepsi beni seviyor.»

Annemin Petrograd'dan yazdığı son mektup da şu, 1918 Şubatında yazılmış:

«Selamlar dostlarım. Sonunda gönderdiğim sigaraları almanıza sevindim. Gerçekten şimdi onlara daha çok gereksiniminiz olacak. Fakat gönderdiğim gazeteleri alıp almadığınızı bana neden bildirmiyorsunuz? Size ulaşmadıklarını düşünerek bu ay için ısmarlamaya korktum.

Evde uğraşmaktan yoruldum, annem yakında işleri ele almak için gelecek herhalde. Gürültücü civcivleri olmadan kendisini yalnız hissediyor. Elbette müthiş sevindik. Babam üç haftadır yataktaydı. Önce boğazı ağrıyordu. İyi olur olmaz sokakta tramvaya binerken bacağını incitti. Şimdi biraz biraz dolanıyor. Hastalığı sırasında eve bakan, hemşirelik eden ve öğrenciliği sürdüren bendim, okuldan üç dört gün kaçmak zorunda kaldım.

---

(1) Leonid Borisovich Krasin, 1870 - 1926: 1921 Martında Brest - Litovsk barış görüşmelerinde görev alan mühendis diplomat 1922 Cenevre ve Hague Uluslararası Konferanslarında görev aldı. 1924'te Fransa'ya, 1925'te Londra'ya elçi olarak atandı. Londra'da öldü.

Petrograd'da gerçek bir açlık var. Her gün sekizde bir ekmek veriyorlar, bir gün hiçbir şey vermediler. Bolşeviklere beddua bile ettim. Ama Şubat 18'den sonra tayını artıracaklarına söz verdiler. Göreceğiz bakalım!

On kilo verdim ve bütün eteklerimi, çamaşırlarımı değiştirmek zorunda kaldım. Hepsi düşüyor. Öyle kilo verdim ki âşık olduğumdan kuşkulanıyorlar.

Pavluşa on günlüğüne buradaydı sonra gene gitti. Yeni, sosyalist orduya yazıldı, ama herkes onun cephede olmaktan usandığını söylüyor. Annem orduya katıldığı için onu azarladı, biz hepimiz onunla övünüyoruz. Babam da yazılmak istiyor ama elbette yalnızca şaka yapıyor. Alyoşka nasıl? Bana mektup yazmasını söyle. Şimdiye kadar bunu öğrenmiştir sanırım.

Sevgiyle öperim.

Her zaman sizin
Nadya»

Annem bundan kısa bir zaman sonra evlendi. Kocasıyla Moskova'ya gittiler. Lenin'in sekreteryasında L. A. Ftoyeva'nın (1) emrinde çalışmaya başladı. Daha sonra babamla güney cephesine gittiler.

Kaygısız, mutlu çocukluğu artık geçmişti. Yalnız onun için değil bütün Rusya için yeni bir yaşam başlamıştı. Hâlâ Radçenkolarla görüştüğü oluyordu. Bu da altı yıl sonra İvan Radçenko'ya yazmış olduğu son mektup:

«Sevgili İvan İvanoviç!

(1) Lidia Aleksandrovna Ftoyeva, 1881 — : 1918 - 24'te Lenin'in özel sekreteri.

Önemli bir isteğim var. Eğer bir itirazın yoksa Komünist Partisinin aday üyeliğinden tam üyeliğine geçişim için tavsiyede bulunmanı istiyorum. Sana doğrudan sormak isterdim fakat saat tam dokuzda Halk Komiserleri Konseyinde bulunmam gerekiyordu ve oraya zamanında varamazdım. Tavsiyename çok basit olmalı ve ayrı bir kâğıda yazılmalı. Bir yolunu bulup gelip onu senden alacağım, fakat şu anda olanağım yok. Rahatsız ettiğim için özür dilerim ve çok teşekkür ederim.

Alisa İvanovna ve Alyoşka'ya selamlar.

9 Ağustos 1924 Nadya Alliluyeva»

Bu mektuplar masumluğun ve naifliğin parıltısını taşıyor. Hâlâ ne kadar çocukmuş. Aniden nasıl bir kader omuzlarına çökmüş. Devrim, iç savaş ,birlikte gelen bütün yıkımlar, bunların birazı herhangi biri için yeterli olurdu. Ama bu çocuk aynı zamanda kendisinden yirmi iki yıl yaşlı birinin sevgisinin ağır sorumluluğunu taşıyordu, sürgünden henüz dönmüş katı bir devrimci ve yoldaşlarının bile arkadaşlık etmekte zorluk çektiği biriydi bu üstelik. Dev bir buharlı geminin çekimine kapılmış küçücük bir yelkenli tekne gibi her şeyini ona verdi. Onları ben böyle görüyorum, yan yana dalgalı okyanusu yarıyorlar. Yelkenli okyanus seferleri yapan dev gemiye nasıl ayak uydurabilirdi? Yelkenli, okyanus teknesi için hiçbir şey ifade etmeyen kaba dalgalara dayanıp alabora olmayabilir miydi?

Daha okullu bir kızken ve yeni âşık olmuşken bütün gücüyle dev tekneye yetişmeye çalışmıştı. O kadar çok uğraşmıştı ki kendisinin ne kadar yetiştiğini anlayamamıştı, ciddi, akıllı ve kendi biçiminde olgun bir insan olduğunu farkedememişti. Öyle ki sonunda belki de ondan da daha fazla şeyleri anlayabilmeye başla-

mıştı. Anneminki farklı bir yaklaşımdı, daha Devrim patladığında büyümeye başlamıştı, babamsa kırkına yaklaşmış biriydi, o yaşın getirdiği, bir siyasetçide bulunması önemli olan soğukkanlı düşünme, makul bir kuşkuculuk ve bütün bu tür nitelikler onda vardı.

Şimdi otuz yedi yaşındayım, ikisinin ne kadar farklı olduğunu görüyorum. Annem Devrime yönelik romantik bir heyecan ve genç bir merakla doluydu bu da şöyle veya böyle zaman içinde daha olgunlaşacak ve açık bir görüşe dönüşecekti. Olayları da daha farklı görmeye başlayacaktı. Ama çok sonralara atlamayalım.

Aksine çocukluğuma gideceğim, çünkü onu öyle anımsıyorum. Daha sonra arkadaşım, neler olduğunu okudukça, onun eski mektuplarını aklında tutmanı rica ediyorum. Yüreği hiç değişmemişti. Hep onları yazdığında nasılsa öyleydi. Böyle onurlu, masum, vicdanlı ve oldukça naif bir kadını ve yirmi yaşlarında yaşamak zorunda kaldığı dünyayı düşünün, hepsinin ona ne kadar yabancı, nasıl zor olduğunu göreceksiniz. Yaşamı kısaydı ama gene de evimize her gelenin onunla hoş anıları vardı. Anılarımda yarattığı dünya bugüne kadar neşeli çocukluk dünyam olarak parlıyor.

9

Annem çocuklarına karşı katı ve mesafeliydi. Sevgi yokluğundan veya şefkatsizlikten değil fakat kendisinden ve bizlerden çok şey bekliyordu. Annemi hep çok güzel olarak anımsarım, böyle düşünenin de yalnız ben olmadığını sanıyorum. Yüzünü anımsayamıyorum ama güzel olduğuna ilişkin izlenimim var, zarifti, hafifti ve hep güzel parfüm kokardı. Kişiliğinin ve çevresinin bana verdiği izlenim buydu, bir çocuğun bilinçsiz etkilenişi.

Beni çok nadir öperdi veya başımı okşardı. Oysa babam beni hep kolunda taşırdı, şapırtılı ıslak öpücükler kondururdu, bana 'küçük serçe', 'küçük sinek' gibi adlar takardı. Bir gün makasla yeni masa örtüsünü berbat etmiştim. Annem acıtıncaya kadar ellerime vurdu. Ağlayınca babam geldi ve beni aldı. Öptü, sakinleşinceye kadar benimle ilgilendi. Bir çocuğun ağlamasına, bağırmasına dayanmazdı, çok kez beni vantuzdan veya hardal yakısından kurtarmıştı. Annem ise bana hiç pabuç bırakmazdı, babamı da beni şımarttığı için azarlardı.

Annemden bana gelen tek mektup şudur; 1930 veya 31'de yazılmıştı:

«Merhaba Svetlanoçka!

Vasya'dan küçük kızımın çok yaramaz olduğunu söyleyen bir mektup aldım. Küçük kızım hakkında böy-

le mektuplar almaktan nefret ederim. Ayrılırken, büyük, akıllı bir kız bıraktığımı sanmıştım, şimdi anlıyorum ki o sadece küçük bir kızmış ve yetişkin biri gibi davranmayı bilmiyormuş. Svetlanoçka lütfen Natalia Konstantinovna ile konuş ve bir daha böyle mektuplar almamamı sağla. Onunla konuştuktan sonra Vasya veya Natalia Konstantinovna sana neye karar verdiğini yazmada yardımcı olsunlar. Anne ayrılırken küçük kızı ona sözler vermişti ama şimdi ortaya çıkıyor ki onları tutmuyor.

Lütfen bana yaz iyi veya kötü olmaya karar verdiğini bana bildir.

Karar ver. Büyük bir kızsın ve kendin hakkında düşünebilirsin. Rusça bir şeyler okuyor musun? Senden mektup bekliyorum.

Annen»

Hepsi bu. Tek bir şefkat sözcüğü yok. Oysa ben sessiz, uyumlu bir çocuktum ve 'büyük kız'ının yani dört buçuk, beşten fazla olmayan kızının yanlışları da oldukça ufak olmalıydı. Benden çok daha fazla şey bekliyordu.

Babamın mektupları çok farklıydı. Ondan sanırım aynı zamanda aldığım iki mektup var, 1930 - 1932 arasında, büyük harflerle yazılmışlar. Mektupları hep 'öperim' diye biterdi. Babam büyüyene kadar beni öpmekten hoşlandı. On altıma gelene kadar bana Setanka dedi. (Küçükken kendime böyle derdim) Ayrıca bana 'kâhya' derdi, çünkü eve bakmamdan hoşlanırdı ve annem gibi ev işlerine katılmamı isterdi. Ne zaman ondan bir şey istesem 'Neden soruyorsun? Emir ver, yerine getireyim' diye yanıt verirdi. On altı yaşıma gelene kadar 'emir' oyununa böyle başlamıştık. Başka bir oyun

daha uydurmuştu. Benim için örnek alınacak Lyolka adlı mükemmel bir kız canlandırmıştı. Lyolka hep yapması gerekenleri yapardı, ben de elbette ondan nefret ederdim. Babam dün Lyolka'yı gördüğünü, ona şunu şunu söylediğini anlatırdı. Şimdi o yıllardaki mektuplarını alıntılayacağım:

«Kâhyam Setanka'ya:

Babacığına yazmıyorsun. Onu unuttun sandım. Sağlığın nasıl? Hasta değilsin, değil mi? Ne yapıyorsun? Lyolka'yı gördün mü? Bebeklerin nasıl? Senden yakında bir emir alırım sanmıştım ama gelmedi. Çok kötü. Babacığının duygularını incitiyorsun. Aldırma. Öperim. Senden mektup bekliyorum.

Babacığın»

Hepsi büyük çabayla kocaman büyük harflerle yazılmıştı. İşte öteki:

«Merhaba Setanka!

Armağanların için teşekkür ederim. Emirlerin için de. Babanı unutmadığını gördüm. Vasya ile öğretmeni Moskova'ya gidince Soçi'de kalıp beni bekle. Tamam mı? Öperim.

Baban»

Bunlara benzer mektuplar Soçi ile Zubalovo arasında babamlar bizi daçada bırakıp yaz tatiline Soçi'ye gittiklerinde veya onlar daçada kalıp bizler Soçi'ye gittiğimizde gidip gelirdi. Babamın mektuplarını hemen anneminkinin arkasından verdim ki çocuklarına karşı tutumlarındaki zıtlık görülsün. Babam Vasily'e

karşı sertti ve ondan çok şey beklerdi, bana karşı ise yumuşaktı. Beni şımartırdı ve benimle oyunlar oynamaktan hoşlanırdı. Ona dinlence ve rahatlama olurdu. Annem, babam zaten sert olduğu için Vasily'e karşı yumuşaktı, babamın şefkatini dengelemek için de bana sert davranırdı. Gene de benim daha çok sevdiğim oydu.

Bir gün dadıma 'neden dedemi anneannemden daha çok fakat annemi babamdan çok seviyorum' diye sormuştum. Dadım ürkmüştü, 'Babana, anneannene ne olmuş? Hepsini aynı sevmelisin. Bir daha duymayayım' demişti. Uzun zaman beni haşladı. Herkesin eşit sevilmesi gerektiğine inanırdı. Bu ilkeyle yaşardı. İyi bir hizmetçi olarak işverenleri arasında tercih yapmazdı ve çocukların da birini yeğlemesine izin veremezdi. Herkese aynı davranırdı ve gönlünün ne yana yattığını hiç çıkaramazdım.

Annem bizlerle çok az zaman geçirdi. Hep bir yerlerdeydi. Yapacak çok işi olurdu, çalışırdı, Partinin işlerini ve birçok şey yapardı. Bizim zamanımızın da dolu olmasına çalışırdı. Bizim de derslerimiz vardı. Öğretmen veya dadılarımızla gezintilere çıkardık. Çiçek toplardık, tavşanlara bakardık, bizi aylaklıktan kurtaracak her işle uğraşırdık. Okuldayken yazdığı mektuplardan birinde annem 'daha çok zamanın oldukça, daha tembel olursun' diye bir kural yazmıştı. Çocuklarına karşı da hep bu kuralı uyguladı. Daha küçük bir çocukken özel öğretmenden Almanca, Rusça ve aritmetik, dadımdan resim ve kalıp yapmayı öğreniyordum.

Ek olarak annem beni okul öncesi çocukların gittiği müzik kursuna yazdırmıştı. Sınıfta yirmi kadar çocuk vardı ve Arbat'ta Spaso-Peskovski Sokağında

Lomov adlı birinin dairesinde toplanırdık (1). İki yıl dadım beni Spaso - Peskovski Sokağına derse götürdü. Derslerden çok hoşlanırdım ve onları hâlâ anımsıyorum. Bir çocuklar korosu hatta kendi solistlerimiz vardı. Kulağımızı ve ritm duygumuzu geliştirmek için oyunlar oynardık. Daha büyüyünce müziği okuyup yazmayı da öğrendik. Ben başarılıydım ve annem de memnundu. Bana ilk müzik eğitimini veren hoş hanımın adını şimdi çıkaramıyorum, dadımsa öldü, öğretmenimizi, Lomovları veya derslerin kimin dairesinde yapıldığını artık ona soramam. Lomovların çocuklar için güzel kitapları vardı. Dadımın yüksek sesle bana okuduğu Max ve Moritz'i (2) onlardan almıştım. Dadım bütün şiirleri ezbere bilirdi ve yıllar sonra onları gene bana okurdu.

Ne kadar yoğun olursa olsun annem Aleksandra Pukhlyakov'dan, Kremlin'deki herkesin tanıdığı kişiden müzik dersi almayı sürdürürdü. Annem Fransızca da çalışırdı, gerçi öğretmeninin kim olduğunu ve nasıl götürdüğünü bilmiyorum ama, öğrenmek istemesi ve kendini geliştirmeyi sürdürmek istemesiydi. Eğitim görmüş erkek ye kadınlarla çevriliydi ve onların düzeyine gelmek istiyordu.

Gençti ve daha bütün yaşamı önündeydi. 1931'de daha otuzundaydı. Endüstriyel Akademide sentetik lifler, o zaman için kimyanın yeni bir dalında çalışıyordu. Annem iyi bir uzman olabilirdi. Defterleri hâlâ durur. Güzel ve temizler, örnek defter olmalılar. Harika çizimler yapıyordu ve odasında çizim tahtası bulunuyordu. Akademide iki yakın arkadaşı vardı, A. A. Andre-

---

(1) Arbat: Moskova'da ana cadde.

(2) Max ve Moritz: Wilhelm Busch'un (1832 - 1908) tanınmış çocuk kitabı. Busch Almanların ünlü mizahçısı ve çocuk yazarıdır.

yev'in karısı (1) Dora Khazan ve Maria Kaganoviç, Akademideki Parti Komitesinin sekreteri Donbas'dan gelmiş Nikita Kruşçev adlı bir gençti. Akademiyi bitirdikten sonra tamamıyla Parti'de çalışmaya başlamıştı. Annemin iki arkadaşı tekstil endüstrisinde çalışmaya başladılar. Annem de çalışmak istiyordu ve 'krallığın birinci kadını' olmaktan nefret ediyordu.

Kırk yılda bir herhalde kâhya gittiğinde bir günü bizimle Zubalovo'da geçirirdi. Dikiş diker, ortalığı toplar, dadıyla görüşür ve defterlerimizi kontrol ederdi. Çocuklarıyla çocukça konuşmaktan nefret ederdi. Öte yandan Zubalovo'da oyun yerimiz yapıldığında onu daha ilginç kılmak için çareler düşünmüştü. Sanırım Robinson Kruzo'dan etkilenip ağaç üstündeki evi düşünen oydu. Fotoğraf çekmekten hoşlanırdı ve iyi becerirdi. Küçükken Zubalovo'daki ve Soçi'deki bütün fotoğraflarımızı o çekmişti. Çocukları, insanları, otları ve ağaçları, veya evin kendisini yakalardı. Zubalovo'daki evin, annemin sağlığında Soçi'de kaldığımız daçanın, Soçi'de Merzhanov'un babama yaptığı ilk daçanın fotoğraflarını ona borçluyuz. Merzhanov'un yaptığına Daça Dokuz denirdi. Sonra babam yeniden inşa duygusuna kapıldı ve bütün evleri tanınamayacak derecede değiştirtti. Annemin onların fotoğrafını çektiğine ve onları o halleriyle anımsamamıza yardımcı olmasına seviniyorum.

Çocukların dışında evdeki en genç kişi oydu. Dadı ve kâhya kırkın üstündeydi, aşçı ve hizmetçi ellisinin. Ama hepsi de güzel, genç, anlayışlı hanımı severler ve

(1) Andrei Andreyeviç Andreyev, 1895 — : 1932 - 52 Politbüro üyesi, 1935 - 46 Merkez Komite Sekreteri, 1943 - 46 Tarım Sekreteri, 1946 - 53 Bakanlar Kurulu Genel Sekreteri.

yetkisine saygı gösterirlerdi. Büyük kardeşim Yakov'dan yalnızca yedi yaş büyüktü. Ona karşı şefkatli ve yakın davranırdı ve üzüntülerini paylaşırdı. Onun ilk kızının bebekken ölümünde ve mutsuz ilk evliliğinde ona destek olmaya çalışmıştı. Onun için üzülür, onu rahat ettirmeye uğraşırdı. Ama bu zordu, çünkü Aleksander Svanidze'nin ısrarıyla Yakov Gürcistan'dan Moskova'ya gelince babam onu hoş karşılamamıştı. Yakov'un ilk evliliğini, çalışmalarını, karakterini beğenmiyordu. Ona göre Yakov hiçbir şeyi doğru yapamazdı.

1928'de, belki de 29'daydı, Yakov intihara kalkışınca annem çok üzülmüştü. Babamın tutumundan umutsuzluğa düşen Yakov, Kremlin'deki evimizde mutfağa gitmiş ve kendini vurmuştu. Neyse yalnızca yaralanmıştı. Babam bununla da alay eder, 'Ha, doğru dürüst ateş bile edemiyor' derdi. Annem dehşete düşmüştü. Bu olay onu çok etkilemişti, daha sonra kendi ölümü bile onun hep yankısı olabilir. Yakov beni ve annemin büyüklerini severdi. Annemi çok sever ve sayardı. Alliluyevler ona ellerinden geldiği kadar iyi baktılar. İntihar girişiminden sonra Leningrad'a gitti ve dedemin evinde kaldı.

Evde çekilmiş birçok fotoğraf var. Bir baktım mı hepsi canlanıyor. İnsanlar büyüyor ve gözlerimin önünde yaşama dönüyorlar. Siyah - beyaz renkleniyor, erkekler, kadınlar hareketleniyor. Birbirleriyle konuşurken onları duyuyorum. Bir filmden parçalar gibiler. Bir bakış ve gerçekleşiyorlar, sanki hepsini daha önce bir yerlerde görmüşüm gibi duyguya kapılıyorum.

Herkesin eğlendiği ormanlarda yapılan pikniklerin fotoğrafları var. Babam orda, annem de, gülüp eğleniyorlar. Resimler gülen yüzlerle dolu. 1929'da ellisinde

olan babam çok daha genç gösteriyor. Annem genç, neşeli, zarif görünüyor, gülerken dişleri görünüyor. Kadınlar hep orta halli giyinmişler fakat yüzleri çok etkileyici.

Annemin Zubalovo'da kardeşi Anna ile balkonda otururken çekilmiş fotoğrafı var. Zina Ordzhonikidze' yle bir başkası var.

Soçi'de bahçede annem oturuyor. Orakhelaşvililer (*) şezlonglarda, Abel Yenukidze Amca saz yontuyor.

Annem Mukholatka'da, Kırım'da, yazları gittikleri plajda, sudan başlarında panama şapkaları birkaç baş çıkmış kardeşim Vasily ve arkadaşları Artyom Sergeyev ve Zhenya Kursky.

Mukholetka'da terasda, beyaz mermer aslanların yanında duruyor. O günlerde giyilen uzun, basit bir elbise giymiş. Kısa kolları ve kare yakası var. Saçı, güneşte yanmış yüzünden arkaya taranmış, topuz yapılmış.

Zubalovo'da, bahçe kapısına giden ağaçların arasında ayakta. Türkiye'den yüksek görevli ziyaretçilerimiz var. Görünüşe göre babam onları yeni karşılıyor. Voroşilov, Molotov, Litvinov (1) orda. Hepsi yürüyüşe çıkmış. Ben de onların ilgisini çekmek için ordayım. Annemin üstünde şal var. Yaramazlık yapmadığıma emin olmak için sinirli bir biçimde bana bakıyor.

(*) M. Orakhelaşvili, Gürcistan Halk Konseyi Komiseri Sekreteri, 1937'de tutuklandı.

(1) Maksim Maksimoviç Litvinov, 1876 - 1951 1930 - 39'da Dış İşleri Halk Komiseri, 1941 - 43'te ABD elçisi, 1946'ya kadar SSCB Dış İşleri Bakanı.

Gene şal sarınmış, Zubalovo'da masaya oturmuş. Öldükten sonra babam bu resmini büyüttürdü. Büyütülen fotoğraflar Kremlin'de yeni dairemizin bütün odalarına asıldı. Öyle mutlu ve neşeli görünüyor ki daha sonra başına neler geldiğini hiç çıkaramazsınız. Birçok kimse bu nedenle olanları anlayamadı ve inanamadı.

Devam ettikçe fotoğraflar daha da üzüyor. Moskova'da N. A. Svişçov - Paola'ya poz verilip çektirilenler acı dolu, dünyadan ve eğlencelerinden el çekmiş bir kadını gösteriyorlar. Yüzünde onur, ihtiyat ve melankoli görünüyor. Bu kadına yaklaşmaya korkarsınız, çünkü tek sözcük etmeyecektir. Gözlerinde öyle acı var ki bu resmi odamda tutup devamlı bakamıyorum. Öyle bir acı, gören herkes hemen bu kadının göçtüğünü, öldüğünü, yardıma gereksinimi olduğunu söyler. Neden kimse her şeyin nasıl sonuçlanacağını anlayamadı?

Annem çok onurluydu ve ağzı sıkıydı. İyi gitmeyen birşeyler olduğunu itiraf etmekten veya kişisel sorunlarını tartışmaktan nefret ederdi. Annesi ve kardeşi Anna ara sıra onun bu özelliklerinden gocunurlardı, çünkü daha açık ve içten davranırlardı. Çok açık yürekliydiler.

Şimdi otuz yedimdeyim, annem öldüğünde otuz birdi, onu eskisinden daha iyi anlıyorum. Başka insanların onunla ilgili anlattıklarından ufak bir ayrıntı, bir söz bile bana onu daha iyi anlatıyor.

Annemin kardeşi Anna, son günlerde bana, annemin son yıllarında giderek daha sık babamı terketmeyi düşündüğünü anlattı. Anna teyze babamın, annemin duygularına karşı katı, düşüncesiz ve sert davrandığını, annemin 'sabırlı bir şehit' olduğunu, babamın tutumunun onu çok üzdüğünü, çünkü onu sevdiğini söylüyor. 1926'daki bir kavgalarından sonra, ben altı aylık-

ken, annem beni, kardeşimi ve dadıyı alıp, kalmak niyetiyle Leningrad'a dedeme gitmiş. İşe girmeyi ve kendine bir yaşam kurmayı planlıyormuş. Tartışma babamın kabalığından çıkmış, gerçekte küçük bir şey fakat birikmiş ve uzun zamandır devam eden bir olay. Ama annemin kızgınlığı geçmiş. Dadım babamın Moskova'dan telefon ettiğini, gelip, bizi eve götürmek istediğini anlattı. Annem ona, biraz da muzip bir biçimde 'Ben kendim gelirim. Sen buraya gelirsen devlete çok daha pahalıya mal olur' diye yanıt vermiş. Böylece hepimiz eve dönmüşüz.

Anna teyze annemin Akademiyi bitirdiği son haftalarda Harkov'a orada Çeka'da çalışan Redens'in yanına gitmeyi, mesleği ile ilgili bir iş bulup orada çalışmayı düşündüğünü ekliyor. Teyzem tekrar tekrar annemin kendisi için yük olmaktan başka anlamı olmayan yüksek mevkiden kurtulup özgür olmanın olanağını kafasında tarttığını anlatıyor. Anna teyzenin öyküsü gerçekle uyuşuyor. Annemin yükselmekte hiç gözü yoktu. Mevkiinin ona verdiği olanakların onun için bir anlamı yoktu. 'Akıllı', hesaplı kadınlar bunu anlayamazlar. (Daha sonra kaynanam, ikinci kocamın annesi Zinaida Jdanov annemin 'zihnen dengesiz' olduğunu söylemişti.) Dedikleri gibi acı çekmesi ve mutsuz olması için 'ne neden vardı?' Onların 'tepede' kabul edemeyecekleri hiçbir şey yoktu.

Annemse akademiye arabayla gitmeyi veya öteki öğrencilerin kim olduğunu bilmesini istemiyordu. Birçokları uzun zaman Nadya Alliluyeva'nın kiminle evli olduğunu bilmediler. O zaman yaşam da daha kolaydı. Babam da başkaları gibi eskiden yürürdü fakat sonradan arabaya binmeyi yeğlemeye başlamıştı. Annem bunun bile kendilerini başka insanlardan çok ayırdığı-

nı düşünüyordu. Parti üyelerinin sade yaşaması gerektiğine ilişkin Parti kuralına gerçekten inanıyordu. Bu ahlak ilkelerine uymak için elinden geleni yapıyordu, çünkü bunlar ona uygundular, büyükleri, ailenin öteki üyeleri öyleydiler ve o da öyle yetiştirilmişti.

Size iyi bir örnek verebilirim. Lenin öldükten sonra veya belki ölmeden de önce Merkez Komite Parti üyelerinin yazdıkları kitap ve makalelerin teliflerinin Partiye bağışlanması için karar almıştı. Annem bunu kabul etmedi. Gerçekten kazandığınız şeye sahip olmayı, geçinmek için devlet kaynaklarına dayanıp onları da arabalara, daçalara, hizmetçilere ve benzerlerine sınırsız harcamaktan daha dürüstçe buluyordu. Yüksek görevli hükümet üyelerinin ev giderlerini devletin karşılaması yeni yeni başlıyordu. Şükürler olsun annem Parti önderlerinin yaptıkları iş karşılığı ödemeleri reddederken, kendilerinin, çoluk çocuklarının devletin sırtından geçinmeyi sürdürdüklerini görecek kadar yaşamadı.

Sanırım annemin kendi görüş açısı vardı ve sonuna kadar ona bağlı kaldı. Uzlaşmak yapısında yoktu. Devrimin genç kuşağının bir parçasıydı. İlk Beş Yıllık Planın destekleyicilerindendi ve kendisini yeni yaşamın kurulmasına adayanlardan biriydi. Onlar yeni tip erkek ve kadınlardı. Devrimle insanın küçük burjuva dar görüşlülüğünden ve insanlığın bütün kusurlarından kurtularak özgür olacağı ülküsüne tam bir inançları, kutsal bir inançları vardı. Annem buna tam bir devrimci idealizmle inanıyordu ve çevresindekileri bu inancın ortaya çıkışı olarak görüyordu. Devrimci Yeni İnsanın vücut buluşuna ilk örnek olarak öncelikle babamı görmüştü. Kendisi henüz öğrenciydi ve o da ana babasının Sibirya'dan henüz dönmüş uzlaşmaz devrimci arkadaşlarıydı. O, uzun zaman annem için böyle kaldı, ama her zaman değil.

Annem zeki ve son derece dürüst biri olduğu için, babamın gençken düşündüğü Yeni İnsan olmadığını anlayan duygusu ve sezgisine güveniyorum ve bu onun için en yıkıcı, korkunç acı, düş kırıklığı idi.

Dadım ölmeden önce, annemin olağanüstü derecede rahatsız ve üzgün olduğunu söyledi. Bir gün annemin Leningrad'dan eski arkadaşlarından biri gelmişti. Oturup annemin misafirleri de kabul ettiği benim odamda konuşmuşlar. Dadım annemin dönüp dönüp 'her şeyin kendisini sıktığını', 'herşeyden rahatsız olduğunu', onu 'hiçbir şeyin mutlu edemediğini' anlattığını duymuş. Arkadaşı 'ya çocuklar' diye sormuş, annem 'çocuklar bile' diye yanıt vermiş. Dadım annemin yaşamaktan bile yorulduğunu anlamış. Fakat ne o, ne başkası birkaç gün içinde annemin ölebileceğini farkedememiş.

Şanssız rastlantı, 1932 yazında aileden hiç kimse Moskova'da yokmuş. Pavel ve Svanidzeler Berlin'deymiş. Stanislav ve Anna Redens Harkov'daymışlar, dedem Alliluyev Soçi'deymiş. Annem yakında akademiden mezun olacakmış ve aşırı yorgunmuş.

Zayıf sinirlerinden ötürü alkole el sürmemesi gerekirmiş. Kötü etkisi olurmuş. Alkolü sevmez, başkaları da içti mi ürkermiş. Babam bana bir defasında akademide içkili bir toplantıdan sonra zorunlu olarak biraz içtikten sonra eve çok hasta geldiğini anlatmıştı. Kollarında kasılmalar vardı. Babam onu yatağına götürmüş ve yatıştırmış. Babama 'demek beni biraz da olsun seviyorsun' demiş. Babam bana bunu savaştan sonra anlattı. Son yıllarında çok daha fazla annemle ilgili konulardan söz etmeye başlamıştı ve sürekli ölümünden kimin 'suçlu' olduğunu çıkarmaya çalışıyordu.

Annemi son görüşüm ölümünün hemen öncesiy-

di veya en azından bir hadi iki gün önceydi. Beni odasına çağırdı ve sevgili takhtasına oturttu, Gürcü sedirine. Kafkaslar'da yaşamış biri hiçbir zaman takhtasından vazgeçemez. Benimle nasıl olmam gerektiği, nasıl davranmam gerektiği konusunda uzun uzun konuştu. 'Alkole el sürme' dedi. 'Asla şarap içme' dedi. Bunlar babamla sürekli tartışmalarının sonuçlarıydı, çünkü babam Kafkas geleneğine bağlı olarak bizlere hep şarap verirdi. Onun görüşüne göre bunun sonu kötü olacaktı. Haklı da çıktı. Sonuçta kardeşim Vasily alkolden öldü. O gün takhtasında uzun zaman oturdum. Annemi o kadar az görüyordum ki bu son buluşmamızı çok iyi anımsıyorum.

Babama 'demek beni biraz da olsun seviyorsun' demişti, her şeye karşın babamı seviyordu. Bir kez sevecek ve tüm yüreğiyle sevecek kadınlardandı. Düşüncesi karşı çıkabilirdi fakat bir kez yüreğini verdi mi onu tam verirdi. Annem ayrıca iyi ev hanımıydı. Onun için kocanın, evin, çocukların anlamı çoktu. Görev anlayışı da öyleydi. Ne kadar aklına gelirse gelsin bu nedenle babamı terkedebileceğine de inanmıyorum. Bir erkekten ötekine gidemeyecek kadar kendisine karşı katı olan biriydi.

Herkes yaşına göre çok ciddi ve katı olduğunu söylüyor. Olduğundan yaşlı gösteriyordu, çünkü hayale kapılmazdı, kendine hakim olurdu ve hiçbir zaman kendini koyuvermezdi. Dadım anneannemin ve Anna teyzenin ziyaretlerinin onu altüst ettiğini, çünkü bu iki iyi yürekli ve açık kadının ondan içten olmasını istediklerini anlattı. Onlara sızlanmak ve şikâyet etmek doğal geliyordu ve annem buna dayanamıyordu.

Kendisini kontrolü, yoğun iç gerilimi ve disiplini, dışa vurmayan rahatsızlığı ve tatminsizliği gittikçe da-

ha fazla baskı yarattı ve sonuçta gergin bir yaya döndü. Ve sonunda yay çözülünce çok büyük bir güçle açıldı.

Yayın açılmasına neden olan olay tek başına ele alındığında saçma, insan hiçbir neden olmadığını bile söyleyebilir. Bu Ekim Devrimi'nin on beşinci yıldönümü şölenindeki küçük bir patlamaydı. Babam ona sadece 'Hey sen, bir içki al' demişti. Annem 'Bana ne hakla hey dersin' diye bağırarak herkesin gözü önünde kalkmış, masadan koşarak uzaklaşmıştı.

Dadım bunları bana ölümünden az önce anlatmaya başladı, daha yaşamayacağını anlamıştı. Bunu kendisiyle götürmek istemedi. Ruhunu son itirafları imiş gibi boşaltmak istedi. Şimdi oturduğum ve yazdığım yerden uzak olmayan ağaçlı bir yerde oturduk ve bana anlattı.

Kâhyamız Karolina Till annemi her sabah uyandırırdı. Annem kendi odasında uyurdu, babam da ya ofisinde ya da yemek odasının yanındaki telefonlu küçük odada uyurdu. O gece bu odada uyuyordu, davetten eve geç dönmüştü. Annem davetten erken gelip kendi odasına gitmiş olmalıydı.

Hizmetçilerin odası uzaktı, koridordan ve çocukların odasından ötede. Babamın odası yemek odasının solundaydı. Anneminki yemek odasının sağında bir diğer küçük koridordaydı. Pencereleri Aleksandrovski Bahçesine ve Troitski Kapısına açılırdı. Yeni Meclis binasının önünde gişede durur ve sağa Aleksandrovski Bahçesine doğru bakarsanız eski Rus üslubunda yapılmış Poteşny Sarayını görürsünüz. Sivri çatısı vardır ve pencereleri bahçeye açılır. Annemin pencereleri onlardı. Onlara bakamıyorum.

Karolina Till o sabah her zamanki gibi erken kalktı. Kahvaltıyı hazırladı ve annemi uyandırmaya gitti. Koşarak çocuk odasına geldi ve korkudan titreyerek dadımı uyandırdı, bir şey söyleyemiyordu. Birlikte gittiler. Annem yatağının yanında kan içinde yatıyordu. Elinde Pavel'in ona Berlin'den getirdiği küçük Walter tabanca vardı. Patlama evdekileri uyandıracak kadar sesli olmamıştı. Gövdesi çoktan soğumuştu. Korkudan bayılacak gibi, özellikle de babamın her an gelmesinden korkarak iki kadın gövdesini kaldırıp yatağa yatırdılar ve daha iyi görünmesi için ellerinden geleni yaptılar. Sonra ne yapacaklarını bilmez şekilde telefona gittiler. Kendilerine göre önde gelen kişiyi aradılar, Kremlin Muhafız Şefi Abel Yenukidze ile annemin yakın arkadaşı Polina Molotov'u.

Herkes koşarak geldi. Bu sırada babam yemek odasının solundaki küçük odada uyuyordu. Molotov ve Voroşilov geldi. Hepsi şoke olmuştu. Kimse inanamıyordu.

Sonunda babam uyandı ve yemek odasına geldi. 'Josef' dediler, 'Nadya artık bizimle değil'.

Dadımın anlattığı öykü bu. Ona güveniyorum, çünkü öncelikle hilesi olmayan biriydi, ikincisi bunları bana günah çıkarır gibi anlatmıştı ve basit Hıristiyan bir kadın böyle bir zamanda asla yalan söylemez.

Bunun yanı sıra, Polina Molotov, Zhemçuzhina olarak da bilinir, annemin yakın arkadaşıydı, bunları destekleyen şeyler anlattı. Bu da 1955'teydi, dadımla konuştuğum sıradaydı. Polina Molotov 1949'dan 1953'e kadar kaldığı Kazakistan sürgününden yeni dönmüştü. Annemi sevdiği için bana hep iyi davranmıştır. Oysa babam onu sevmezdi ve onu görmemi istemezdi, ben de onu nadir olarak görürdüm.

Polina Molotov şölende annemle ve ötekilerle birlikteydi. Hepsi tartışmaya ve annemin gidişine tanık olmuştu ve fazla önem vermemişlerdi. Polina Molotov annem yalnız kalmasın diye şöleni onunla birlikte terketmişti. Dışarı çıktılar ve annem sakinleşene kadar Kremlin Sarayı'nın çevresinde birkaç defa dolaştılar.

'Sakinleşti ve akademiden ve kafasını kurcalayan ve onu rahatlatan çalışmaya başlama olasılığından söz etti. Baban ona karşı sertti ve zor bir yaşamı vardı. Bunu herkes bilirdi. Ama birlikte iyi yıllar geçirmişlerdi. Aileleri, çocukları, evleri vardı ve herkes Nadya'yı severdi. Böyle bir şey yapacağını kim bilebilirdi? Elbette mükemmel bir evlilik değildi ama zaten evlilik nedir?

'Tamamiyle sakinleşmiş görününce' diye Polina Molotov devam etti, 'ayrı yollarımıza gittik. Her şeyin yolunda olduğundan emindim, her şey yatışmıştı. Sonra sabah korkunç haberi vermek için aradılar.'

10

O sabah biz çocukların nasıl anormal bir saatte oynamaya gönderildiklerini anımsıyorum. Kahvaltıda Natalia Konstantinovna'nın mendiliyle gözlerini silişini anımsıyorum. Nedense oyunda çok uzun zaman geçirdik. Aniden Sokolovka'daki daçaya götürüldük. Orası o sonbahar sevimli Zubalovo yerine gitmeye başladığımız karanlık, kasvetli bir yerdi. Sokolovka hep korkutucu, sıkıntılıydı. Alt katlar çok az ışık alırdı, her yerde karanlık odalar, köşeler vardı. Odalar soğuk, rahatsız, garipti. Aynı gün daha sonra Voroşilov geldi. Bizimle yürüyüşe çıktı ve oyun oynamaya çalıştı fakat ağlıyordu. Annemin öldüğünü bana nasıl söylediklerini ve nasıl karşıladığımı anımsamıyorum. Unutmuşum, herhalde ölüm fikri o zamanlar bana bir şey ifade etmiyordu.

Beni şimdi GUM'un bulunduğu o zaman resmi bir yer olan binaya götürdüklerinde bir şeylerin olduğunu kavramaya başladım. Açık tabut büyük bir salonda duruyordu ve veda töreni yapılıyordu. Zira Ordzhonikidze beni elimden tutup annemin karşısına götürdüğünde ve 'allahaısmarladık' dememi söylediğinde müthiş korkmuştum. Herhalde ölümün varlığını sezmiştim, bağırdım ve geri kaçtım. Biri beni hemen başka bir odaya götürdü. Abel Yenukidze amca beni dizlerine oturttu. Benimle oynadı ve yemem için meyve verdi. Bir kez daha ölümü unutmuştum. Cenazeye götürülmedim, yalnız Vasily gitti.

Daha sonra, büyüdüğümde, babamın çok sarsıldığını söylediler. Sarsılmıştı, çünkü niçin olduğunu anlayamamıştı. Bu ne anlama geliyordu? Bütün insanların içinden bir tek niye o, sırtından böylesine müthiş bir biçimde bıçaklanmıştı? İnsanların başkalarını cezalandırmak için intihar ettiklerini bilmeyecek kadar aptal değildi. Bunu biliyordu fakat nedenini anlayamıyordu. Niçin cezalandırılmıştı?

Çevresindekilere anlayışsız olduğunun doğru olup olmadığını sordu. Onu insan ve karısı olarak sevmemiş, saygı göstermemiş miydi? Gerçekten her zaman onunla tiyatroya gidememesi o kadar önemli miydi? Bu çok şeyi değiştirir miydi?

Babam ilk günler şok durumundaydı. Kendisinin de artık yaşamak istemediğini söylüyordu. Bunu bana Anna teyzeyle birlikte gece gündüz bizimle kalan Pavel dayının dul eşi söylemişti. Babam öyle bir durumdaydı ki onu yalnız bırakmaya korkuyorlardı. Zaman zaman öfke nöbetleri geçiriyordu. Nedeni, annem ona bir mektup bırakmıştı.

Anlaşıldığı kadarıyla mektubu öldüğü gece yazmıştı. Söylemeye gerek yok, onu hiç görmedim, hemen yok edilmiş olması çok muhtemeldir fakat onu gerçekten görmüş olanlar varlığından bana söz ettiler. Sitem ve suçlamalarla dolu korkunç bir mektuptu. Sırf kişisel de değildi, kısmen siyasaldı. Onu okuduktan sonra babamın annemin dıştan kendisinin yanında göründüğünü fakat içinden kendisine siyasal muhalefet yapanların yanında olduğunu düşünmesi de olasıdır.

Şoke olmuş ve öfkelenmişti. Gayri resmi veda töreninde bir an tabutun yanına gitti. Aniden onu itti, arkasını döndü ve çıktı. Cenazeye bile gitmedi.

Annem akrabaları ve arkadaşları tarafından gömüldü. Vaftiz babası Abel Yenukidze amca, tabutunun arkasında ilk yürüyen kişiydi. Babam tekrar dengesini bulana kadar çok zaman geçti. Novo - Daviçy'deki mezarını ziyarete hiç gitmedi. Bir kez bile. Yapamadı. Annemin kendisini kişisel düşman olarak terkettiğini düşündü.

Ancak son yıllarında, ölümünden önce aniden onun hakkında benimle konuşmaya başladı, beni nerdeyse çıldırtacaktı. Umutsuzca bir neden aradığını, aradığını fakat bulamadığını gördüm. Aniden annemin ölmeden önce okumaya başladığı 'aşağılık kitap'dan söz etmeye başlardı. Kitap Michael Arlen'in *Yeşil Şapka*'sıydı, o zamanlar rağbetteydi. Anneme büyük etkisi olduğunu düşünüyordu. Sonra Polina Molotov'u, Anna teyzeyi ve ona oyuncak kadar küçük görünen silahı getiren Pavel'i suçlamaya başladı. 'Kimin suçlu' olduğunu ve bunu ona 'kimin yaptırdığını' bulmaya çalışıyordu. Belki de bunu çıkarabilirse önemli bir düşmanını da keşfedeceğini düşünüyordu.

O zaman onu anlayamadı, daha sonra yirmi yıl geçince artık onu hiç anlayamadı ve herhalde nasıl biri olduğunu da unuttu. İyi olan tek şey, yirmi yıl sonra onun hakkında daha yumuşak konuşmaya başlamasıydı. Ona acır görünüyor ve artık yaptığı şey için onu suçlamıyordu.

O günlerde insanlar oldukça sık kendilerini vuruyorlardı. Troçkizm yenilmişti. Çiftliklerin kolektifleştirilmesine başlanmıştı. Parti muhalefet ve hizip mücadeleleriyle bölünmüştü. Birbiri ardından önde gelen Parti üyelerinden biri kendini vuruyordu. Mayakovski kendini daha yeni vurmuştu. Halk bunu anlayamamıştı ve anıları henüz tazeydi.

Sanırım tepkisel ve çabuk etkilenen biri olarak bütün bunlar annemi etkilemekten geri kalmamıştır. Alliluyevlerin hepsi de sinirleri gergin kişilerdi ve duygusallıkla doluydular. Siyasetçilerin değil sanatçıların yapısına sahiptiler. Puşkin'in dediği gibi: 'Atla ürkek bir dişi geyiği aynı arabaya bağlayamazsınız.'

Önemli olan annemin tüm yaşamının duygusal yasalarla sürmüş olmasıydı. Şair mantığına sahipti. Mayakovski ölmeden kısa bir süre önce 'Kendimi merdivenlerden aşağıya atmayacağım, zehir içmeyeceğim, tapınağıma nişan alamam' demişti. Böyle dedi ve tam da bunu yaptı.

Hiç kimse böyle bir şeyi önceden planlamaz.

Annem çok zekiydi. Babam ona saygı duyardı. Ona içten içe inanırdı ve ölüm anına kadar onu en güvenilir ve yakın arkadaşı kabul etmişti. Gene de bütün disiplin ve kurallılığına karşın annem güçlü duyguları olan bir kadındı.

O günlerde insanlar çok daha dürüst ve duyguluydu. Eğer yaşamı olduğu gibi beğenmiyorlarsa kendilerini vuruyorlardı. Şimdi böyle bir şeyi kim yapar? Kim yaşama, düşünce ayrımlarına, kendisinin ve muhaliflerinin inançlarına veya hangi hareket biçiminin daha iyi olduğuna bu kadar önem verir?

Kuşkuculuğun ruhu her yeri sardı, kuşkuculuk ve en değerli ve en yaşamsal şeylere aldırmamak. 'Kime ne? Ben yolumu bulurum' bugünün anlayışı.

O zamanlar insanlar başkaymış. Annem kendi zamanının çocuğuymuş. Eğer o kadar genç olmasa herhalde geçerdi. Ama henüz otuz bir yaşında soğukkanlı düşünmeye erişememişti.

Sık sık yaşamış olsaydı ne tür bir yaşam sürerdi diye merak ederim. İyi olamazdı. Er veya geç babama

muhalefetin yanında yer alacaktı. Eski iyi arkadaşlarının, en iyilerinin hepsi yok olurken sessiz kalıp seyredemezdi, Buharin, Yenukidze, Redens ve Svanidzeler. Bunlara asla dayanamazdı.

Belki kader ona daha sonraki büyük yıkımlardan kurtulması için ölüm armağanını verdi. O 'ürkek geyik'ti, bu yıkımları hiçbir zaman önleyemezdi, hele bunlar başladıktan sonra bunları hiç durduramazdı.

11

Arkadaşım, önceki gün, sana hepsinin en zorunu yazdım. Bunu düşünmekten daha kötüsü, daha korkunç bir ateşten gömlek, yazmak. Yaşlandıkça düşünmek bana daha da acı veriyor.

Aynı gün, şansıma, bazı iyi arkadaşlarım beni zorla Istra Barajına götürdüler. Orada yaşayan bazı tanıdıklarım var. Kışları beraber Zhukovka yakınlarına kayak yapmaya gidiyoruz. Arkadaşlarımın beni götürdükleri için onlara nasıl şükran duyduğumdan haberleri yok.

Istra'yı geçip Buzharovo yoluna döndük. Her yanım sakin, sonsuz doğayla çevrilmişti, gökyüzü kadar engin ve her şeyden pervasız. Mucizevi yerler! Ne sakin durgun, benzersiz güzellik!

Okyanus elbette harikadır. Güney zengin, dağlar daha etkileyicidir. Fakat yıllardır dikilen gri kulübelerin, ufuktaki tarlaların, çayırların, ormanların, bir mavi bir gri olan gökyüzünün mucizesi nerede? Ve yol boyunca büyüyen sevimli yoncalar, beyaz ve sarı. Çiçekleri ellerinizde eziyorsunuz ve bal kokuyorlar. Güneyin gülleri bu güzel kokuyla karşılaştırılabilir mi? Bir de Istra var, hareketsiz, koyu yeşil suyu ve söğütlerle kaplı rüzgârlı kıyıları. Orda yüzülmez. Yalnızca bakar bakar ve boğazınızda düğümlenme hissedersiniz, öyle güzeldir, iyi bir ağlayabilirsiniz, sanki uzun zamandır

görmediğiniz bir arkadaşınız aniden karşınıza çıkmıştır, başınızı omuzuna koyar ve mutluluktan ağlarsınız.

Baraj doğanın kendisi, muhteşem ve güçlü. Yüzeyi titrek ışıkla parlıyor, güneşle dans ediyor, kıyısını da ağaçlar sarmış, huş ağaçları, çamlar. Bir kumsalı, hafif kıpırdayan dalgaları var. Ve çadırlar, arabalar, genç yüzler, güneşten yanmış gövdeler, parlak deniz elbiseleri, her yerde genç insanlar. Bazıları bisiklette. Bazıları sırt çantaları ile yürüyor. Bazılarında da arabalarının üstüne bağlanmış kayıklar var. Bütün dünyada herkes aynı şeyi istiyor, iyi ve sağlıklı bir yaşam.

Alekhnovo'ya varınca arabayı son eve kadar sürdük. Onun ötesinde lahana tarlası var. Köy evleri güzel ve temiz. Tarlalar şaşırtıcı derecede bakımlı. Her şey benim yaşadığım Moskova dışındaki Krasnogorsk mahallesinden daha bakımlı. Alekhnovo'da birkaç yıldır Schmidt adlı bir tarım uzmanı varmış, kolektif çiftliğin sekreteri oymuş. Uzmanların kuraları çekilip köylere gönderilince Moskova'dan buraya gelmiş. Birçoğu iyi değilmiş ama bazıları da işlerini iyi biliyormuş. Schmidt, herkes onu Yahudi sanıyor, gerçekte Alman soyundan bir Rus, kolektif çiftlik için çok çalışmış, şimdi her yerde bahçeler, sebzeler, hububat var. Halkın durumu çok daha iyi. Gerçekten çok şeye gereksinim yok, biraz istek ve örgütleme yeteneği, biraz sezgi ve bilgi.

Oraya vardığımız akşam hâlâ her yer aydınlıktı. Köy bozkırda ve baraj yakın. Köyün seviyesinde barajın yüzeyi gökyüzüne bütün büyüklüğüyle açılıyor. Saatlerce ordan ışık döküldü, önce gün batımından kırmızısı, sonra eflatun, sonunda koyu alacakaranlık mavisi. Öyle durgundu ki hava, otların tatlı, çarpıcı kokusuyla doluydu. Ağaçların arkasından yuvarlak gümüş bir ay süzülüp geldi. Hava gittikçe daha fazla güzel ko-

kularla doldu. Ayaklarımızın altı nemliydi ve gökyüzü gittikçe morardı. Yıldızlar birbiri ardından yanmaya başladılar ve sonunda o kadar yakın görünür oldular ki başka bir şey düşünemez olduk. Çiftlikte gökyüzünün altında bir kamp yatağına yattım. Yıldızlar yanıp sönüyordu, yaşadığım için ve tatlı kokulu otları soluklandığım, üstümdeki yıldızları gördüğüm için sevinçten ağlamak istedim.

Ertesi günü yürüyüşle, yüzerek ve bir tepeden barajı seyrederek geçirdik. Arkamızda altından buğday tarlaları parıldıyordu ve suyun üstünde dev gibi, tüyden bulutlar salınıyordu.

Sonra bir yerlerden fırtına bulutları göründü. Kabardı, gözlerimizin önünde doldu ve karardı, bütün gökyüzü aniden bulutlandı. Yalnız buğday tarlası hâlâ sarıydı ve eskisi gibi parıldıyordu. Gök gümbürdedi, aniden yağmur boşandı ve ortalık cehenneme döndü. Fakat daha bunlar olurken, bulut uzaklara yuvarlandı, cam gibi suyun üstünden ötelere gitti ve üstümüzdeki göğün bir kısmı hemen maviye döndü.

Yağmur bulutunun arkasından küçük altın parçaları döküldü. Kalan bulutları parçaladılar ve dağıttılar. Güneş gene göründü ve parlamaya başladı, çevremizdeki bütün yağmur damlalarını kuruttu. Taze yıkanmış toprak öyle güzeldi ki zevkten soluğum kesildi. Ve günün geri kalanında gözyaşından tıkandım.

Hepsi, bulutlar da, yağmur da, hiç olmamış gibi geçmişti. Bir saat sonra hava gene sıcaktı, her şey kavruluyordu, turistler gene kumda yanıyorlardı, her yerden kayıklar ortaya çıktı.

Bir günlük dinlenme ve soluklanmadan sonra eve döndüm. Neşe ve acıyla çevreme bakındım ve Rusya sevgisini nereden aldım diye düşündüm.

Dünyanın başka hiçbir yerinde bulamayacağınız türden barbarlarız biz. Gürcüler, Özbekler ve Ukraynalılar her toprak parçasını, eskiden kalmış parlayan çanak çömlek kırıntısını hazine, ziynet gibi saklarız. Ama Puşkin'in dediği gibi 'tembeliz ve meraksızız.' Alekhnovo'dan uzak olmayan bir tepede çok güzel bir kilise ve çan kulesi var. Mucizeyle savaşın bombardımanlarından korunmuşlar. Ihlamur ağaçları nöbetçi gibi onları sarmışlar. Gene de kilise tepesindeki kubbesiyle küçük bir küp gibi, çöküyor ve çatısında mürver çalıları büyüyor. İçinde patates ve saman depolanıyor.

Dünyada hiçbir ülke bizim gibi salt tembellikten kültürel kalıtımını, eski zenginliklerini heba etmez. Bizim Rus devrimi gibi hiçbir devrim insanlar için değerlerini bu kadar tahrip etmedi. Şimdi bile Rus geleneklerimizden bu kadar söz ederken, hepsi boş sözler.

Karışık soyuna karşın annem elbette Rustu, duyguları ve yetiştirilişi ile gerçek bir Rus'tu. Babam yaşamı boyunca Rusya'yı derinden sevmişti. Kendi özelliklerini onun gibi söküp atan başka bir Gürcü tanımadım. Onun gibi Rus olan her şeyi sevenini. Sibirya'dayken bile babam Rusya'yı içten severdi, doğasını, halkını, dilini. Sürgün yıllarına sanki taygada yürüyüş, balık tutma ve avlanmadan başka bir şey değilmiş gibi bakardı. Bu sevgi onda hep kaldı.

Ve kendim için ne söyleyeceğim! Fransa'ya kaçıp, orada yaşam kolay değildi ya, geri dönen Rusları öyle iyi anlıyorum ki. Hapishanelerden ve çalışma kamplarından döndükten sonra akrabalarıyla gidip gurbette yaşamak istemeyenleri de anlıyorum. Rusya'yı bırakamıyorlar. Ama bunları söylemem gerekmez. Ülkemiz ne kadar acımasız ve sert olursa olsun, ne kadar tökezlesek ve canımız yansa da, haketmediğimiz yanlışlıkları

yaşasak da, Rusya'yı yürekten seven biri ona ihanet edemez, terkedemez, maddi rahatı için bırakıp gidemez. Onun durgun, bilge güzelliği solgun gökyüzünde yumuşak, acılı bir ışık gibi parlar. Her şeyi anlatacak ve sonsuza dek yaşayacaktır.

Bu kadar mahrumiyetten, böyle çok düş kırıklığı ve kayıptan, otuz yedi yıllık aptalca, amaçsız, umutsuz, çifte yaşamdan sonra, sevgili karmaşık, bilge, kalpsiz Rusya senin parladığını görüyorum. Beni rahatlatıyor ve yolumu aydınlatıyorsun. Benim gözümde seni hiçbir şey karartamaz. Eğer iyiliğin ve gerçeğin yolumu aydınlatmasaydı, çoktan her şeyi bırakırdım. Sıcak ve ışıklısın. Bana hâlâ bu güzel yeşil dünyada yaşamın ümitler taşıdığını hissettiriyorsun. (*)

(*) Dört yıl önce bunları yazarken Rusya'yı terkedebileceğim hiç aklıma gelmiyordu. O zamanlar herkes gerçek demokrasiye doğru köklü değişikliklerin olacağı umuduyla yaşıyordu.

12

Annem öldükten sonraki on yıl babam bana iyi babalık etti. Sürdürdüğü yaşam biçimi ile bu kolay değildi fakat yapabildiğinin en iyisini yaptı. Ev yaşamımızın parçalanmış olmasına karşın altı yaşımdan on altı yaşıma kadar her şeyde babam son, sorgusuz yetkeydi. Sonra 1942 veya 1943'ten başlayarak, okulun bitmesiyle ve başka olaylarla birlikte işler değişmeye başladı. İlişkimiz de değişti. Yabancılaştık ve gittikçe daha kötü oldu.

Tasasız, neşe dolu, oyunlarla ve yararlı işlerle geçen yaşamımız annem öldüğü an sona erdi.

1933 yazında Zubalovo'ya gidince ağaçlar içindeki oyun yerimizden çemberlerin, salıncakların, ağaçtan Robinson Kruzo evimizin süpürgeyle süpürülmüş gibi yok olduklarını gördüm. Tek iz ağaçların arasında kalan biraz kumdu. Sonra hepsi geçti.

Almanca, çizim ve okuma derslerini yaşadığım sürece unutmayacağım mürebbiye Natalia Konstantinovna gitmişti. İsteyerek mi gitti, atıldı mı bilmiyorum, fakat çalışmalarımızın düzeni bozulmuştu. Kardeşimin öğretmeni Aleksander Muravyov görevini iki yıl daha sürdürdü. Ama sonra Vasili'nin onunla arası açıldı, çünkü onu çalışması için zorlamaya başlamıştı. O da yok oldu.

Babam annemin öldüğü dairede kalmaya dayanamadığı için başka bir yere taşındı. Yirmi yıl yaşayacağı Kuntsevo'daki evi yaptırmaya başladı. Geri kalanlarımız yazları, pazarları ve tatillerde Zubalovo'ya gitmeyi sürdürdük. Babam Kremlin'deki yeni dairesinde çok az za-

man geçiriyor ve oraya geceleri gidiyordu, yemek için. Yaşanılacak bir yer değildi, rahatsızdı. Senato binasının ilk katındaydı. Önceden odaların açıldığı uzun bir koridormuş. Yaklaşık bir buçuk metre kalınlığında duvarları vardı ve tavanları kemerliydi.

Daha önce büro olan bu odalar babam için daireye çevrilmişti çünkü babamın ofisi, yani Bakanlar Kurulunun Başkanı ve Partinin Genel Sekreterinin ofisi, aynı binada bir üst kattaydı ve babam bir kat aşağı inip yemek için eve geliyordu. Genellikle altı, yedide başlayıp gece on bir, on ikiye kadar süren yemekten sonra arabaya atlayıp Kuntsevo'ya gidiyordu. Ertesi gün iki veya üçte Merkez Komitesindeki bürosunda olurdu. Savaşa kadar böyle sürdü.

Beni ve Vasili'yi görme zamanı akşam yemeği sırasındaydı. Bana derslerimi sorar, notlarıma bakar, arasıra ödev defterlerimi göstermemi isterdi. Velilerin yapması gerektiği gibi notlarımı imzalardı, savaşa kadar ve Vasili 1939'da özel bir havacılık okuluna gidene kadar onunkileri de imzaladı. Böylelikle sık sık, hemen hergün görüşürdük.

Yazları bizi Soçi'ye götürmeyi de sürdürdü. Dedem, anneannem, Pavel Dayı ve karısı, Redensler ve Svanidzeler hâlâ onu görmeye geliyorlardı. Yaş günleri ve yılbaşı için babama Kuntsevo'ya giderlerdi. Tatilde de Soçi'ye birlikte giderdik.

Fakat içten içe bir şeyler yıkıcı bir biçimde değişti. Babamın içinde bir şeyler kopmuştu. Ve ev halkı değişti.

Her şey bir anda değişmedi fakat 1937, 38'den sonra dadımdan başka annemin bulduğu hiç kimse kalmadı, onu seven ve sayan, onun yaptıklarını uygulamaya çalışıp anımsayanlar yok oldu. Yıllar geçtikçe kayboldular. Bir yıl eylülde okul için eve geldiğimde eski aşçımız Elizaveta'nın gitmiş olduğunu gördüm. İri yarı,

muhteşem bir kadındı, eski biçim saç tuvaletiyle gerçek bir Büyük Katerina'ydı. Onu atmışlardı. Sonra ağır mutfak tepsilerini taşıyan iri kadını, Tanya'yı attılar. Korkunç çirkin fakat iyi huylu, neşeli biriydi.

Son olarak kâhyamız Caroline Till de gitti. 1937'ydi ve Alman atalarının bu işle herhalde ilgisi vardı. On yıldır bizimle olmasına ve ailenin üyesi sayılmasına karşın o da kovulmuştu. Zubalovo'daki bütün insanlar değiştirilmişti ve hiçbirimizin tanımadığı yeni insanlar babamın Kuntsevo'daki evinde de ortaya çıkmıştı.

Esas sorun, evin işleyiş biçiminin toptan değişmiş olmasıydı. Annem insan olarak beğendiklerini alır ve onlara kendi mütevazı bütçesinden ödeme yapardı. Şimdi bütün ev devlet parası ile dönüyordu. Bir anda insanların sayısı veya eski burjuva sözcüğü 'hizmetçi'den kaçındıkları için dedikleri gibi 'hizmet personeli' müthiş artmıştı. Babamın her evinde bir anda amirler, her birinin ayrı şefi olan koruyucular sürüsü ve gün içinde nöbet değiştiren iki aşçı ortaya çıkmıştı, gene iki vardiya çalışan garsonlar, temizlikçi kadınlar kadrosu vardı. Bu insanlar personel olarak, özel bir birimce seçilmişlerdi ve elbette bir kez evin kadrosuna girince otomatik olarak MGB veya o zamanki gizli polisin adıyla GPU'nun memurları oluyorlardı.

Dadım zor zamanlar geçirdi. Bu dalkavuklar arasında tuhaf bir ördek gibi görünüyordu. Çevresindeki herkesle mükemmel geçinmesine karşın ondan da kurtulmaya karar verdiler. 1939'da, hâlâ sağda solda insanlar kaybolurken herhalde yapacak daha iyi bir iş bulamayan bir memur, dadımın I. Dünya Savaşı'nda terkettiği kocasının Devrimden önce çar polisinde kâtiplik ettiği bilgisiyle ortaya çıktı. Babama dadımın 'güvenilmez' olduğunu ve oğlunun istenmeyen arkadaşları bulunduğunu anlattılar.

Babamın bu işlerle uğraşacak zamanı yoktu. Bu işlerle uğraşan insanların işlerini iyi yapmalarını ve ancak 'konu dosyasını' sonuçlandırdıktan sonra kendisine getirmelerini isterdi. Dadımın yok edilmesi için bir tuzak kurulduğunu anlayınca gürültüyü kopardım. Babam gözyaşlarına karşı duramazdı. Ayrıca belki de kendisi de bütün bu deliliğe karşı içten bir tepki duyuyordu. Her neyse, aniden kızdı ve dadımı rahat bırakmalarını emretti. 1926'dan 1956'ya kadar, otuz yıl ailenin bir kişisi olmuştu, ta yetmiş yaşında ölene kadar. Ondan daha sonra söz edeceğim.

Evdeki kadro hızla büyüyordu. Yeni düzen yalnız bizim evde geçerli değildi, hükümetin bütün üyelerinin en azından Politbüro üyelerinin evlerinde de uygulanıyordu. Fakat hiçbir evin bizimki gibi resmi, yarı askeri atmosferi olamazdı. Hiçbiri böyle doğrudan gizli polisin emirlerine bağlı değildi.

Çünkü babam duldu. Bir eşin varlığı bürokrasinin evlere girişini biraz hafifletip sınırlıyordu. Fakat ilke olarak hepsi aynıydı. Hepsinin masraflarını hükümet ödüyordu ve hepsi hükümet görevlilerinin gece gündüz gözetimi altındaydı.

Sistem otuzların başında başladı ve kısa zamanda oturdu. Ancak Beria'nın tasfiyesinden sonra Merkez Komite gizli polisin kendi alanına dönmesinin ne kadar yaşamsal olduğunu anlayabildi. Ancak o zaman insanlar farklı yaşamaya, daha özgür soluk almaya ve hükümet üyeleri de öteki ölümlüler gibi yaşamaya başladılar.

Çok sevdiğimiz garsonlar Klavdia ve Zina Zubalovo' dan çıkarılmışlardı. Şimdi yenileri vardı, aralarında da Valeçka adlı genç, kalkık burunlu, şakrak gülüşlü biri. Zubalovo'da üç yıl geçirdikten sonra Kuntsevo'ya baba-

mın daçasına götürüldü. Sonradan onun kâhyası olarak çalışmaya başladı ve babam ölene kadar orada kaldı.

Zubalovo'da annem ölene kadar kumandan olan Sergey Yefimov bir zaman daha bizimle kaldı sonra babamın Kuntsevo'daki evine aktarıldı. Bütün 'şef'lerin içinde en saygın ve kendini en az düşünendi. Çocuklara ve kalan akrabalara karşı iyi davranırdı. Bize karşı bir aile olarak insanca duyguların kalıntısı vardı onda. Öteki koruyucuların böyle bir düşüncesi yoktu. Adlarını bile düşünmek istemiyorum. Tek istekleri bizden bir şeyler koparabilmekti. Hepsi kendilerine evler yaptırdılar, hükümetin arabalarını kullandılar, bakanlar hatta Politbüro üyeleri gibi yaşadılar ve şimdi hepsi yitirdikleri maddi çıkarlara ağlaşıyorlar.

Yefimov böyle değildi. Elbette, o da iyi yaşıyordu, ama ötekilerle karşılaştırıldığında mütevazı bir biçimde. Örnek olarak bir bakan gibi yaşamıyordu, gerçi onun için de Bilimler Akademisinin bir üyesinin onun dairesini ve kırdaki evini kıskanacağı söyleniyordu. Babamın yaşamının sonlarına doğru artık gizli poliste general olmuş olan Yefimov babamın gözünden düştü. Yeri değiştirildi ve babamın çevresinde özel bir 'mahkeme' kurmuş olan meslektaşları, general ve albaylar tarafından 'canlı canlı yenildi.'

Şimdi bir başka generalden söz etmeliyim, Nikolai Vlasik'den. Babama ilk kez Kızıl Orduda muhafızı olarak, 1919'da katılmıştı, uzun zaman onunla birlikte kaldı ve sonunda sahne gerisinde önemli bir güç kazandı. Babamın bütün güvenlik önlemlerini o düzenliyordu ve kendisini babama herkesten yakın buluyordu. İnanılmaz derecede aptal, cahil ve kaba olmasına karşın soylu biri gibi davranıyordu. Babamın son yıllarında

'yoldaş Stalin'in istekleri'ni dikte etmeye başlamıştı ve onları en iyi kendisinin bildiğini düşünüyordu, güzel sanatlarda bile o fikir bildiriyordu. Ve herkes onu dinlemek ve görüşünü almak zorundaydı. Vlasik'in onayı olmadan 7 Kasım'daki Bolşoy galası ya da Kremlin'in St. George salonundaki devlet şöleni programları gerçekleştirilemezdi. Cüreti sınır bilmezdi. Şu veya bu filmin, operanın veya hatta o günlerde inşa edilmeye başlanan gökdelenlerin biçiminin bile babamın isteğine göre olup olmadığını insanlara o bildirirdi.

Yaşamımızı mahvetmek için çok şey yaptı ve görmezlikten gelemeyeceğimiz renkli bir kişiliği olduğunu söylemekten başka sözünü etmeye değmez. Evdeki insanlar için Vlasik adı babamın adı kadar önemliydi. Babam ne olsa tepedeki kulesindeydi ve istediğini yapmak Vlasik'in eline kalmıştı. Annem sağken muhafızların arasında bir yerdeydi ve eve adımını atamazdı. Ama daha sonra Kuntsevo'nun devamlı adamlarından biri oldu. Oradan babamın yıldan yıla artan bütün evlerine ulaştı.

Kuntsevo ve Zubalovo'nun dışında, ailenin sessiz yaşamını sürdürdüğü bu iki yerden başka babamın Moskova dışında kendi başına kaldığı iki yeri daha vardı. Bunlar da, Dmitrov karayolunda huş ağaçlarıyla çevrili koca bir parkın içinde havuzlu çok eski bir konak olan Lipki ile savaştan hemen önce inşa edilmiş, büyük ormanların içinde, eskiden kölelerin kazarak yeraltı sularını içine akıttığı küçük gölleriyle Semyonovskoye konağıydı. Şimdi 'devlet daçası.' Parti önderlerinin ve yazarlarla sanatçıların bazı önemli toplantıları orada düzenleniyor. (1)

---

(1) Bazı önemli toplantılar: 1956 Temmuzundaki ve 1960 yazındaki toplantılar.

Lipki ve Semyonovskoye'de de her şey Kuntsevo'daki gibiydi. Odalar aynıydı, eşya aynıydı, evin dışında aynı çiçekler ve bitkiler vardı. 'Patron'un neyi sevip neyi sevmediğini Vlasik söylerdi. Babam buralara nadiren giderdi, bazen bir yıl bile gitmediği olurdu, fakat personel onu her an gelebilirmiş gibi hazır biçimde beklerdi. Ve eğer Kuntsevo'dan Lipki yönüne doğru kortej kalkarsa aşçıdan kapıdaki bekçiye, garsondan amire kadar herkesi panik sarar, pandomim başlardı. Ahiret Günü gibi hep bu günü beklerlerdi, fakat en çok onlara bağırmaktan hoşlanan ve iflahlarını kesen kaba amirleri Vlasik'ten korkarlardı.

Gene o günlerin tipik insanlarından ilgi çeken biri de yeni Kremlin kâhyası, Devlet Güvenlik Güçlerinde yüzbaşı (sonradan binbaşı) olan Aleksandra Nakaşhidze'ydi. 1937 veya 38'de Beria'nın bürosunda göründü, karısının kuzeni olarak bir ilişkileri de vardı. Ama aileden sayılmazdı. Örneğin Beria'nın karısı, onu küçümserdi ve aptal olduğunu düşünürdü. Ama bu bir şeyi değiştirmedi çünkü onun bilgisi olmadan veya belki ikisinin de bilgisi olmadan atandı. Bir gün aniden bu iyi görünüşlü genç kadın bizim evin kâhyası oldu.

Eylüllerden birinde her zamanki gibi Soçi'den eve döndüm ve şaşkınlıkla salonda Caroline Till ile değil biraz telaşlı bir Gürcü kızıyla karşılaştım. Yeni kâhyamız o olacaktı.

Kötü bir amacı yoktu fakat çok akıllı olmadığı için daha fazla kötülüğü dokundu, bir de gerçekte görevinin gereklerini yerine getirmek isteyince herkese zararı dokunmaya başladı. Çok yalnızlaşan bir eve yeni gelmişti. 1942 veya 43'e kadar iyi arkadaş olduk, sonra onunla Vlasik bana iyi bir oyun oynadılar. Önceleri yalnızca on bir, on iki yaşındayken evde Beria'nın kişisel

casusunun bulunmasının ne kadar acayip olduğunu düşünemiyordum.

Teyzem Anna ve Pavel'in dul eşi Evgenia neler olup bittiğini anladılar ve basitçe ev idare etmeyi bilip bilmediğini, Gürcü yemeklerini hazırlayıp hazırlayamadığını sordular. Aleksandra Nakaşidze masumca 'Yo, hayır' diye yanıtladı. 'Ben hiç ev işi yapmadım. Bütün işi annem yapardı, ben kendi bardağımı bile yıkamazdım'. Teyzelerim bile biraz şaşırdılar ve ona 'burası senin için biraz zor olacak' gibi bir şey söylediler. Fakat sonra da omuz silktiler, çünkü aşçılık yeteneğinin NKVD'de çalışması için gerekmediğini kavradılar.

Bundan hemen sonra, kendiliğinden, teyzelerimin Kremlin'deki dairemize gelmeleri engellendi. Redens tutuklanmıştı, kocasının ani ölümüyle Evgenia'dan da kuşku duyuluyordu, onu zehirlemiş olabilirdi. Yakov ve dedemlerin halen gelmelerine izin vardı. Herhalde Aleksandra Nakaşidze, Beria'ya teyzelerim hakkında bilgi vermişti ve o da bu insanların Stalin çevresinde çok 'dolandığına' ve onu onlardan ayırarak onlarla birlikte gelen taze havayı da kesmenin zamanı geldiğine karar vermişti. Beria'nın entrika yeteneği, babamı 'hapsedilmiş insanların akrabaları'nın kuşku ve endişe yarattığına inandırması zor olmamıştı. (1)

Aleksandra Nakaşidze 1943'e kadar dairemizin yönetimine hakim oldu. Babamın onu nasıl ve niçin attığını daha sonra söyleyeceğim. Onun görevlerinden biri olanaklı olduğu kadar bana ve Vasili'ye yakınlaşmaktı. Otuzunda kıkırdak bir kadındı ve gizli poliste yeni çalışmaya başlamıştı, henüz polis davranışını benimseyememişti. Ne olursa olsun Gürcü kadınlar bu tür işler

(1) Hapsedilmiş, toplama kamplarına gönderilmiş, veya öldürülmüş.

için yaratılmamışlardı. Temelde bize karşı yumuşaktı ve yabancı olduğu bir evde bizimle arkadaş olması onun için doğaldı ve kendi görevlerinden kendisi korkuyordu. Kendi başına tek bir harekete izin vermeyen canavar gibi bir sisteme yakalanmış zavallı bir rehineydi. Kendisinden istenileni yapmaktan başka seçim şansı yoktu, ancak zavallı beyni ve yetersiz kapasitesi ölçüsünde bunu yapabilirdi..

Okul ödevlerini başkalarının sorumluluğuydu fakat o benimle tiyatroya gider, benim yetiştirilmem göreviymiş gibi genel gözetimimi üstüne alırdı. Arada bir defterlerime bakardı. Rusçayı çok kötü konuşurdu ve daha da kötü yazardı. Benim gelişimimi anlayabilecek düzeyde değildi ve bunu da biliyordu. Ama okul arkadaşlarımı ve başka dostlarımı kontrol ediyordu. Çevrem o kadar dar ve sınırlanmıştı ki küçük dünyam ona bir zorluk çıkarmıyordu.

Bizim evde yaşam onun için kolay değildi ve gitmesi söylendiğinde sevindiğine eminim. Yalnız, neşesiz varlığını canlandırmak için Gürcistan'dan babasını, annesini, kızkardeşini ve iki erkek kardeşini getirtmişti. Hepsine Moskova'da daire verildi ve kardeşleri evlenip yerleştiler.

Evimizi düzeltmeye koyuldu, elbette babamın odalarını değil, oralara kimsenin girmesine ve bir şeye dokunmasına izin verilmezdi, benim ve Vasili'nin odalarını. Annemin bize verdiği bütün eşyayı attı, hepsinin eski moda olduğunu ve daha modern olmamız gerektiğini düşünüyordu. Bir yıl güneyden döndüğümde odamı tanıyamadım. Eski, oymalı, annemin bana verdiği dolap nerdeydi, onun ve Maria Yengenin Berlin'den getirdiği bütün armağanları oraya koyuyordum. Ve Anna Teyzenin sayısız hediyeleri? Natalia Konstantinovna'nın yapmayı öğrettiği çamur heykelcikleri üst gözlerde, Alman-

ca, Rusça ve çizim çalışmalarımı alt gözlerde saklıyordum. Dadım bana onları saklamanın iyi bir şey olduğunu öğretmişti.

Ama Aleksandra Nakaşidze kuşkusuz kendisini kültürlü bir insan olarak biliyordu —gizli polise girmeden önce Tiflis Endüstri Enstitüsünde iki yıl okumuştu— hepsinin saçmalık olduğunu düşünüyordu. Dolabı içindekilerle birlikte attı ve benim aziz çocukluk anılarımı attığını bir an bile anlayamadı. Çocukluk odama annemin koyduğu yuvarlak masa ve sandalyelerden de aynı şekilde kurtulmuştu. Ve hepsinin yerine gerçekten modern fakat soğuk, yabancı ve özellikle karaktersiz eşyalar koymuştu, bana veya bir başkasına bir şey demeyen eşyalar.

Aynı şeyi kardeşimin odasına da yaptı ve annemin yarattığı bizim gereksinimlerimize ve rahatlığımıza uyduruduğu eski rahat dairemizi anımsatan her şeyi yok etti.

Dadım bütün bunlara sessizce katlandı. Karşı çıkmanın bir yararı olmayacağını anlamıştı ve onun talihsiz uygulamalarına şimdilik uymanın daha iyi olacağını düşünmüştü. Çaresiz bir öfkeyle, sızlanmaksızın benim çok değerli eşyalarım yok edilirken gördü, bazılarını da köyde torunu Katya'ya göndermeyi becerdi; Katya benden biraz küçüktü.

Tuvalet masasının üstünde annemden kalmış bibloları koruyabildim. Üstünde ejderler bulunan mineli bir kutum vardı, birkaç fincan ve küçük bardak. Yavaş yavaş bunların da hepsi kayboldu ve ne olduklarını anlayamadım. Her şey kayboldu ve yeni düzende evdeki her şeyin devlet malı kabul edildiğini ve bütün eski, kırılmış eşyanın her yıl 'envantere' geçtiğini ve Allah bilir nereye gittiğini anladık. Daha sonra bazılarını Alek-

sandra Nakaşidze'nin kız ve erkek kardeşlerinin evlerinde gördüm.

Babam bizlerden çok uzak görünüyordu. Zaman zaman gayriresmi gardiyanımız Vlasik'e nasıl yetiştirilmemiz gerektiği üstüne nutuklar çekerdi. Lüks veya süsler içinde değil fakat tam ve iyi bir biçimde devlet tarafından yedirilecek, giydirilecek ve ayakkabılarımız alınacaktı. Kimse bizi şımartmamalıydı, mümkün olduğu kadar çok Zubalovo'da açık havada kalmalıydık. Yazları güneye Soçi'ye veya Kırım'da Mukholatka'ya gitmeliydik. Bu talimatlar harfiyen yerine getirilirdi fakat öyle gevşek bir biçimde yapılırdı ki gerçekte kendi olanaklarımızla başbaşaydık.

Bu tür bir talimata uygun olarak okula başladığımda beklenmedik bir biçimde Lidia Georgiyevna adlı bir mürebbiye ortaya çıktı. Görünüşünden hoşlanmamıştım. Çok kısa ve kamburdu, boyanmış kırmızı saçları vardı. İlk günden dadımla kavga ettiler. Neden başladığını bilmiyorum. Dadımın açıkça kırılmış bir biçimde odayı terkettiğini ve Lidia Georgiyevna'nın arkasından 'Yerini bil yoldaş Byçkov! Benimle böyle konuşmaya hakkın yok!' diye bağırdığını anımsıyorum.

Dadıma bir baktım ve sakince ona 'Aptal. Dadıma hakaret edemezsin' dedim.

Histerikti. Aynı anda ağlar ve gülerdi, daha önce böyle bir şey görmemiştim. İkimize de takmıştı. Ben 'yaramaz kız', dadım 'kültürsüz'dü.

Tartışma bitti fakat sonuna kadar düşman olmuştuk. Bana Almanca öğretti ve derslerime 'yardım' etmesi gerekiyordu. Ama Natalia Konstantinovna'nın canlı, ilginç dersleriyle karşılaştırıldığında korkunç sıkıcıydı. Onun sayesinde Almancadan nefret etmeyi öğrendim. Müzikten de nefret etmeye başladım, piyanodan, parçalardan, çalmam gereken alıştırmalardan, notalarımdan

hatta notaların görünüşlerinden bile, çünkü bir parça anlayışa sahip olmadan onları benim boğazıma tıkıyordu.

Beş yıl beni 'yetiştirdi', her günü iyi yürekli dadımla kavgaya döndürdü ve histerisiyle yaşamımı işkenceye çevirdi, sıkıcı dersleri ve esinsiz öğretim metotlarıyla karmakarışık oldum. Annemin bulmuş olduğu harikulade öğretmenlerim tarafından şımartılmıştım.

Beş yıl sonra daha fazla dayanamadım ve babama onu atması için yalvardım. Babamın yaşlı, kambur ve görünürdeki her erkekle flört eden bir hanım için özel bir sempatisi yoktu. Tek başına bu bile onun ürkmesine yetiyordu ve ondan kurtuldum.

Benim için bu öğretmenlerin sonuydu. Babam artık her şeyin normal gitmesine fakat İngilizce öğrenmeme karar vermişti. Zaman zaman değişik İngilizce öğretmenleri geliyordu. Bunlardan biri Tatyana Vasilçikova adlı, başının çevresinde kalın bir saç örgüsü olan hoş, neşeli, küçük şişman bir hanımdı. Onunla arkadaş olduk ve tatillerde benimle Soçi'ye geldi. Derslerinden hoşlandım ve çok yararlandım.

Öğretmeni Aleksander Muravyov gittikten sonra Vasili'nin dersleri daha da kötü oldu. Öğretmenleri ve okul müdürü davranışları ve gelişiminden şikâyetlerle babamı bombardımana tuttular. Babam atıp tuttu. Vasili'yi azarladı ve Vlasik'i, teyzelerimi, bütün ev halkını suçladı, ama hiçbir şey düzelmedi. Sonunda kardeşim topçu okuluna, oradan Kırım'da Kaça'da havacılık enstitüsüne geçti. 1939'da oraya gitti ve dadımla ben evde yalnız kaldık.

O yıllar benimle ilgilenen garip tiplerden biraz söz edeceğim. 1937'den başlayarak biri, babam mı, Vlasik mi, yoksa gizli polisten birileri mi bilmiyorum, nereye

gidersem peşimden bir sivil polisin ayrılmamasına karar verdiler, kıra, tiyatroya, evden okula, okuldan eve. Beni korumakla görevliydi, ama neden, kimden en küçük bir fikrim yok.

İlki bir deri bir kemik, sarılıklı görünen İvan Krivenko adlı bir adamdı. Okul çantamı karıştırırken ve arkadaşlarıma göstermek için tuttuğum günlüğü okurken onu görünce nefretle doldum. Hemen şişman, önemli görünüşlü Aleksander Volkov adlı biriyle değiştirildi, o da yavaş yavaş bütün okuluma korku saldı. (*) Okulda kendine göre bir düzen yaratmıştı. Herkesle aynı soyunma odasını kullanacağıma özel bir oda kullanmaya başlamıştım ve oraya utanarak ve öfkeyle koştururdum. Öğle tatilinde arkadaşlarımla yemek odasında yiyeceğime evden özel getirilmiş bir yemeği herkesten ayrılmış küçük bir köşede yiyordum. Bir zaman buna dayandım ama sonunda isyan ettim.

Sonra Mihail Klimov adlı sessiz ve iyi yürekli bir adam geldi. Hatta onunla görevinin yapısına karşın bir tür arkadaş bile olduk. 1940'dan 43'e, görev kaldırılana kadar bana sadık bir biçimde arkamdan sürüklendi. O yıl üniversiteye başlamıştım. Babama oraya bu 'kuyruk' la gitmekten utandığımı söyledim ve ona bunu kaldırması için yalvardım. Babam bu işin ne kadar saçma olduğunu gördü. 1943 Aralığındaki Tahran Konferansından yeni dönmüştü ve iyiliği üstündeydi. Basitçe 'cehenneme git, istiyorsan seni öldürsünler. Bana ne' dedi. Bu da işin sonuydu. On yedi buçuk yaşındaydım, yani tiyatroya, sinemaya, üniversiteye gitmeye veya hatta sokakta kendi başıma yürümeye ancak izin çıkmıştı.

(*) 1933 - 43 arasında Gorki Caddesinin ötesinde Staro - Pimenovski Sokağındaki 25 no'lu Model Okulda okudum.

Mihail Klimov'la gene de arkadaşça ayrıldık. Sürekli birlikte tiyatroya gitmemizden hoşlanıyordu. Operaya aldırmıyorsa da oyunları seviyordu. Çok sevdiğim konservatuvar ise onu hiç etkilemiyordu. 'Bugün nereye gidiyoruz Svetoçka?' diye sorardı. Konsere gittiğimizi söylediğimde başını dikleştirirdi. 'Ah, gene şu paslı testereler! Bunda ne buluyorsun?' derdi. Ama görevi bunu gerektiriyordu ve eğer müzik çok hareketli ya da kemanların 'testere' sesi çok değilse, sessizce uyuklardı.

Şimdi bile Vleçka ve Sergei Yefimov gibi zaman zaman beni arıyor. Benim ve çocukların nasıl olduğunu merak ediyor ve bana ailesinden sözediyor.

Bana hiçbir sıkıntı vermek istemedi ve hiç zararı olmadı. Hatta bir anlamda ne garip bir yaşantım olduğunu görür, bana acırdı. Aleksandra Nakaşidze gibi kendisine denileni yapmak zorunda olan ve kimseye zarar vermek istemeyen küçük biriydi. Yanlış olan bütün canavar, iğrenç düzendi, mekanizmaydı. Şimdi büyüyünce ne olduğunu anlıyorum. O zamanlar yalnız yetişkinler, deneyimli ve zeki, dünyada neler olduğunu bilen insanlar bunu anlıyorlardı. Omuzları üstünde başı olan insanlar o zaman da her şeyin ne kadar berbat olduğunu görüyorlardı ve şimdi denildiği gibi her şeyin nasıl olduğunu anlamak için Yirminci Parti Kongresine kadar beklemeleri gerekmiyordu.

İşte böyle. Savaşın çıkışına kadar evimiz, eğer ev diyebilirseniz, böyleydi.

Dedemle anneannem hâlâ Zubalovo'da yaşıyorlardı. Ötekiler zaman zaman bizi ziyaret eder ve yazları kalırlardı. Babamın Kuntsevo'daki evine de giderdik ve Soçi'ye hep birlikte giderdik, Merzhanov'un onun için yaptığı üç harika evi de orada görmüştük. Biri Soçi'deydi,

annemin seçimine yardım ettiği Matsesta'dan uzak değildi. Öteki Kholodnaya Reçka'daydı, Gagra'dan hemen önceydi. Üçüncü Adler'i biraz geçtikten sonra Myussera Irmağı üstündeydi.

Svanidzeler, Pavel dayı ve Redensler hâlâ Kremlin' deki dairemize eliyorlardı. Ama annemin ölümüyle her şey değişmişti. Her şey çökmüştü: ev, akrabalık, arkadaşlık, her birinin öteki için duyduğu yakınlık anlamını yitirmişti.

Aleksander Svanidze'nin son kez Kremlin'e gelişini çok canlı anımsıyorum. Üzgün ve yıkılmış görünüyordu. Neler olup bittiğini çok iyi biliyor olmalıydı. Gürcistan' da, Beria'nın işe başladığı yerde, insanlar tutuklanıyordu. Uzun zaman odamda oturup babamı bekledi. Beni öptü, benimle oynayıp kucağına oturttu. Babam geldi. Bütün gün kendisiyle olan insanları yemekte de konuşabilmek için eve getirirdi. Nerdeyse hiç yalnız gelmezdi. Aleksander Dayı için başkalarının yanında onunla konuşmak hiç de kolay olmamıştır.

Sanki babam kendisini bütün akrabalarından ve onların dertlerinden ayırıyor gibiydi.

Annemin ölümü korkunç, yıkıcı bir darbeydi ve onun bütün arkadaşlarına ve insanlara olan inancını yıkmıştı. Annemi her zaman en yakın ve sadık arkadaşı olarak kabul etmişti. Ölümünü ihanet ve arkadan saplanmış bıçak olarak görmüştü. Çok acı çekiyordu. Aileden kimi görse ona acıyla annemi anımsatıyor olmalıydı. Böylece onlardan kaçmaya başlamıştı.

Tipik hilekârlığı ile Beria babamın acısı ve yenilgi duygusuyla oynadı. O zamana kadar babam Soçi'de tatildeyken ziyarete gelen biri olarak görünüyordu. Şimdi babamın yakınlığına ve desteğine sahipti, Gürcistan Komünist Partisinin Sekreterliğine giden yolu

hemen açtı. Olga Şatunovskaya bana Gürcistan'da partililerin dehşete düştüklerini ve Ordzhonikidze'nin inatla karşı çıktığını, ama babamın milim değişmediğini anlattı.

Gürcistan'da sekreter olduktan sonra Beria'nın Moskova'ya ulaşması çok uzun sürmedi, uzun iktidarına 1938'de başladı. Ondan sonra babamı her gün gördü. Babam üstündeki etkisi her gün arttı ve babamın ölümüne kadar eksilmedi.

Bunu bilerek söylüyorum, Beria babamdan çok daha korkulur, hain, dar görüşlü, hilekârlıkta daha tecrübeliydi. Tek sözcükle daha güçlü biriydi. Babamın zayıf yanları vardı. Kendinden kuşku duyabilirdi. Beria'dan daha kaba ve daha açıksözlüydü, onun kadar da kuşkucu değildi. Daha basitti ve Beria'nın kurnazlığıyla istenilen yana çekilebilirdi. Beria babamın zayıflıklarını biliyordu. Onurunu ve içten yalnızlığını biliyordu. Babamın ruhunun, bir anlamda, kırıldığım biliyordu. Ateşe yağ döktü ve nasıl olduğunu yalnız kendisinin bildiği bir biçimde onu körükledi. Babama, sadece doğululuların yapabileceği biçimde utanmazca yaltaklandı. Onu öyle övdü ve öyle yüceltti ki, babamla kendilerini eşit gören eski arkadaşları utançla ürkmekten başka bir şey yapamadılar.

Beria'nın ailemiz için etkisi çok korkunçtu. Annem ondan nasıl korkar ve nefret ederdi! Ve Beria'nın babamı düşmanlıklarına inandırarak ilk devirdikleri onun arkadaşlarıydı: Aleksander Svanidze, karısı Maria, kardeşi Mariko, Mariko Yenukidze'nin sekreteriydi, elbette Yenukidze başta olmak üzere.

Birçok şeyde Beria'nın ve babamın birlikte suçlu olduklarını çoktan söyledim. Suçu birinden kaldırmak çabasında değilim. Bir noktada, ne yazık ki, ruhsal ola-

rak ayrılmaz oluyorlar. Bu korkunç kötülük zekâsının babamın üstüne düşürdüğü büyü çok güçlüydü ve hiç bozulmadı.

Olga Şatunovskaya bana Beria'nın Kafkaslarda İç Savaştaki rolünün çok belirsiz olduğunu anlattı. Casus ve provokatör olarak doğmuştu sanki. Önce Taşnaklarla (Ermeni milliyetçileriyle) çalışmış, güçler dengesi değişince Kızıllara katılmış. Kızıllar onu bir defasında hiyanet sırasında yakalamışlar ve tutuklanmış. Hapiste yargılanmayı beklerken Kirov'dan, Kafkas eylemlerinin şefinden hain olarak vurulması için telgraf gelmiş. O anda çatışma başlamış ve önemsiz gördükleri için kimse onunla uğraşmamış bile. Ama bütün eski Bolşevikler telgrafın varlığını biliyorlar, Beria'nın kendisi de. Yıllar sonra Kirov'un öldürülmesinin nedeni bunda aranamaz mı? 1934'te tam onun ölümünden sonra Beria önem ve güç kazandıran tırmanışına başladı. En azından ilginç bir çakışma, birinin ölümü öbürünün yükselişi. Zaten Kirov'un Beria'nın merkez komiteye seçilmesine izin verebileceğini de düşünemiyorum.

Sergei Kirov ailenin çok eskilerden, belki de Kafkaslardaki ilk yıllardan arkadaşıydı. Alliluyevleri çok iyi tanırdı ve anneme çok düşkündü. Kirov'un ve Yenukidze'nin annemin mezarında çekilmiş bir fotoğrafları bende. Yüzlerine acı kazınmış, duygularını göstermeyen güçlü insanların katı yüzleri.

Annemin ölümünden sonra Kirov Soçi'de babamı görmeye gelirdi ve beni gezintilere çıkarırlardı. Bende o zamanlar çekilmiş bir yığın fotoğraf var, poz verilmeden çekilmiş basit aile fotoğrafları. Fotoğrafları babama eşlik eden ve iyi bir amatör fotoğrafçı olan Vlasik çekmişti. Üçümüz ağaçların arasında piknik yapıyoruz, bir başkasında kıyıya yakın bir teknede dolaşıyoruz. Kirov

uzun, bol bir gömlekle rahat görünüyor, babam yazlık beyaz takım giymiş. Bu gezintileri ben de anımsıyorum. Bizimle başkaları da gelirdi, belki Beria da, anımsamıyorum. Ama Kirov evimizde yaşardı. O bizden biriydi, eski dost ve arkadaş. Babam onu severdi ve ona bağlıydı.

Kirov son yazını, 1934'teydi, önceki yıllar gibi bizde geçirdi. Sonra aralıkta Nikolayev onu vurdu. Onun ölümünü, bugün de açığa çıkan ipuçlarıyla, babamla ilişkilendirmek yerine Beria'ya bağlamak daha mantıklı olmaz mıydı?

Bu ölümle babamın bir ilgisi olduğuna hiç inanmayacağım. Kirov babama Svanidzelerden, Redenslerden, bütün akrabalarından ve dostlarından daha yakındı. Kirov babamın yakınıydı ve babamın ona gereksinimi vardı. Kirov'un ölüm haberini alışımızı ve herkesin nasıl sarsıldığını anımsıyorum.

Sergo Ordzhonikidze, başka bir eski arkadaş 1936'da öldü. Bunun da Beria'nın dolaplarının sonucu olduğunu sanıyorum.

Ordzhonikidze ailenin çok yakınıydı ve karısı Zina annemin yakın arkadaşıydı. Zubalovo'da bizimle aylarca kalırdı. Gerçek bir Gürcüydü, gürültücü, ateşli, hemen duygularını gösteren biri. Odadan içeri girdiği anda gürleyen sesi ve gürültülü kahkahasıyla duvarlar sallanmaya başlardı.

Beria'yı Kafkaslardaki ilk günlerinden beri çok iyi tanıyordu ve ona dayanamazdı. O da Beria'nın güce giden yolunda önemli bir engeldi, özellikle Gürcistan'da. Beria yükselmeye başlayınca Ordzhonikidze'nin durumu zorlaştı. Babamla arasını açmak için iftiralar atılmaya başlandı. Buna dayanamazdı ve Şubat 1936'da kendini vurdu. Tetiği çekerken annemi düşünmüş olabilir miydi?

Uzun zaman ölümü tıbbi bir sabotajla açıklandı. Kısa bir zaman sonra Gorki öldü. Pletnyov (1) ve Levin (2) ikisine de bakan doktorlar —Ordzhonikidze'nin böbreği hastaydı— hapse atıldı.

Ordzhonikidze 1935 baharında Mukholatka'ya giderken beni de almıştı. Benimle nasıl oynadığım ve hep yanında olmamı isteyişini anımsıyorum. Ama kambur öğretmenim beni hep başka yere çekeliyordu. Ordzhonikidze de benim gibi ona dayanamadı. Kadın onu kötü etkiliyordu ve böyle bir yaratığı nereden bulduklarını herhalde anlayamıyordu.

Mukholatka'ya gidişimizde birlikte bulunan yetişkinler Ordzhonikidze, Eikhe (3), Yezhov ve Ordzhonikidze'nin her zamanki doktoruydu, İzraelit. Profesör Pletnyov da ordaydı. Bir yıl içinde hepsi korkunç sonla karşılaştılar. Eikhe ve doktorlar hapsedildiler ve hiçbiri canlı çıkamadı. Yezhov önce kendisi insanları hapse gönderiyordu ama çok geçmeden o da hapsedildi. Ordzhonikidze kendini vurdu. Bu yıllarda bir ay bile sakin geçmezdi. Her şey sürekli bir karışıklık içindeydi. İnsanlar gece kaybolan gölgeler gibi yok olurlardı. Eh-

---

(1) Dmitri Dmitriyeviç Pletnyoêv, 1872 — : 1938 Martında Buharin davasında suçlu bulunan doktor. Gorki ve Kuibyşev'in ölümlerinden sorumlu tutularak 25 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

(2) Lev Grigoryeviç Levin, 1870 - 1938 : Buharin davasında Gorki ve Kuibyşev'in ölümünden sorumlu tutularak ve Menzhinski'nin ölümüne karışmaktan yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı.

(1) Robert İndrikoviç Eikhe, 1890 - 1940 : Litvanya kökenli Merkez Komite üyesi, 1940'ta karşı eylem nedeniyle kurşuna dizildi. 1956 Şubatındaki 'gizli konuşma'sında Kruşçev Eikhe'nin suçsuzluğunu açıkladı.

renburg bunu güzel anlatmıştır. Tekrarlamayacağım. O zaman ben ne olup bittiğini bile bilmiyordum.

Hâlâ öğrenciydim, her şeyi başka bir açıdan görüyordum. Benim için bu yıllar annemin yarattığı her şeyin bozulduğu yıllardı, ondan hiçbir şey kalmaması için sistematik bir elemeydi, böylece her şey onun amaçladığının tam tersi olacaktı. Benim görüp anlayabildiğim buydu. Yazabileceğim de budur, siyasal çözümlemeleri başkalarına bırakıyorum.

Buharin, Kirov, Ordzhonikidze gibi annemin arkadaşlarının ölümleri bile o zaman onunla ilgili her şeyin yıkılışıyla ilgili geliyordu. Olayların aile üyelerince ve ev halkınca anlaşılışı böyleydi.

Annemin ölümünün etkisi neydi? Babamı her istediğini yapacağı bir serbestliğe mi atmıştı? Yoksa onun ölümü yapısını sarmış, bütün eski arkadaşlarına olan inancını mı yitirmişti? Ve, annem yaşasaydı bütün bu işleyişi durdurabilir miydi? Sanmam. Elbette o, hiçbir zaman eski arkadaşlarına ihanet etmezdi. Onu, hiç kimse, vaftiz babası Yenukidze'nin 'halk düşmanı' olduğuna inandıramazdı. Fakat o da onların düştüğü duruma düşmez miydi? O asla amansız düşmanı Beria'yla baş edemezdi.

Yalnızca varsayımlarda bulunulabilir. Kader onu dayanamayacağı belalardan kurtardı sanırım. Belki de onu bu felaketlerden Tanrı korudu. Sevdiği babamdan ayrılmak için güç bulabilseydi bile kaderi daha da kötü olacaktı, çünkü muhakkak öcünü alacaktı. Öyleyse kaçınılmaz ve derin bir mantıkla silahını ateşlemiş olmuyor mu?

13

1933'ten herkesin yaşamını değiştiren savaşın başlangıcına kadar yaşamım okul, Öncüler (1), evde odamda ve kitaplarımla geçti. Dadımın koca Rus sobası gibi ısıttığı küçük bir dünyaydı. Arkadaşlar edindiğim, bilgi kazandığım ve o zamandan beri unutmadığım birçok şey öğrendiğim harika bir okula gidiyordum. Hiç unutamayacağım öğretmenlerim oldu. Çok okudum, babamın, annemin başlattığı kocaman bir kitaplığı vardı ve benden başka okuyacak kimse yoktu. Dadıma gelince yumuşaklığı, şefkati, mizah anlayışı ve neşeli huylarıyla, bana olan sevgisiyle benim için 'hava yastığı' gibiydi. Dış dünyaya karşı, olan biten her şeye karşı benim korunağımdı. Tam üniversiteye girdiğim yıla kadar beni battaniyeye saran, benim için kale gibi olan da oydu, birlikte yaşadığımız iki odalı dünyada özel bir atmosfer yaratan da oydu. Ben masada çalışırdım o oturup okur veya dikiş dikerdi. Bizim olduğumuz yer sakin olurdu. Çevremizdeki her şeyin yıkılıp döküldüğünün farkında olmazdık.

Dadım, annemin yarattığı; çalışma, iş ve dışarda sağlıklı oyundan oluşan atmosferi koruma için elinden geleni yaptı. Bütün çocukluğumu koruyan dadım oldu. Onu ne kadar sık düşünüyorum! Ona şükran duyuyorum.

Avrupa'da savaş çıkana kadar babamla birbirimizi sık sık görürdük. Bende, beni sevdiği, bana baba olma-

(1) Öncüler: Sovyet çocuk örgütü.

ya çalıştığı ve bildiği en iyi biçimde beni yetiştirmek istediğine ilişkin anıları bu yıllardan kalmadır. Savaş başlayınca hepsi bitti. Ben büyüdükçe çelişkiler ve fikir ayrılıkları doğdu. Ama o yıllarda onun beni sevdiği gibi ben de onu şefkatle seviyordum. Bana annesine benzediğimi söylerdi. Sanırım bu ona dokunuyordu.

Dadım beni babamı sorgulamayacak bir sevgi ve itaatla büyütmüştü. Ne olursa olsun bu onun bozulmayacak Hıristiyanlık yasasıydı.

Babam her akşam yemeğe gelirdi. Daha paltosunu çıkarmadan koridorun dibine gelir, odamın önünden 'kâhya!' diye bağırırdı. Ödevimi bırakıp yemek odasına, kitap raflarıyla dolu büyük odaya koşardım. Orda büyük, oymalı üstünde fincanlar bulunan annemin dolabı vardı, son gazete ve dergiler üstünde dururdu. Üstünde annemin fotoğraflarından birinden büyütülmüş portresi dururdu. Masa her zaman yedide hazırlanırdı. Ben babamın sağına otururdum. Bu genellikle akşam sekizde olurdu. İki saat masada birlikte olurduk. Büyükler konuşurken ben dinlerdim. Bir zaman sonra babam okulda neler yaptığımı sorardı. Sekizinci sınıfa gelene kadar notlarım hep pekiyi olduğundan benimle övünürdü. Hepsi beni överdi ve yatağa gönderilirdim.

Babam geç vakit geceyi Kuntsevo'da geçirmek için giderdi. Ara sıra gitmeden önce, paltosu üstünde odama beni öpüp allahaısmarladık demeye gelirdi. Küçükken beni çok öperdi ve bana nasıl şefkat gösterdiğini hiç unutamam. Gürcülerin çocuklarına gösterdiği sıcak şefkatti bu.

O yıllarda babam beni sinemaya, tiyatroya götürmeye başladı. En sık gittiklerimiz Moskova Sanat Tiyatrosu, Mali, Bolşoy ve Vakhtangov'du. Ateşli Yürek, Yegor Buliçov, Lyubov Yarovaya ve Platon Kreçet'i gördük. Operada Boris Godunov, Sadko ve Ivan Susanin'i

dinledik. Babam savaştan önce tiyatroya çok giderdi. Genellikle grup halinde giderdik. Beni locanın önündeki sıraya koyarlardı. Babam gerilerde otururdu.

Ama asıl filmler beni heyecanlandırırdı. Kremlin'de eskiden Kışlık Bahçe olan ve Kremlin Sarayı'na geçitlerle bağlanan yerde bir salon vardı. Oraya akşam dokuzda yemekten sonra giderdik. Benim için tabii geç bir saatti ama babama yalvarırdım o da reddedemezdi. Beni önden iter ve gülerek 'Nasıl gideceğimizi sen göster kâhya. Sen göstermezsen asla yolumuzu bulamayız.' derdi. Koca bir alaya uçsuz bucaksız Kremlin'de ben yol gösterirdim. Arkamızda bir sürü muhafız ve sümüklüböcek hızıyla zırhlı arabalar gelirdi. Genellikle iki film, belki daha da fazla seyrederdik ve sabahın ikisini bulurduk. Eve yatmaya gönderilirdim ve ertesi gün yedide okula kalkardım.

Öğretmenim buna itiraz etti ve davet edilsem bile bu kadar geç saate kalmayı reddetmem gerektiğini söyledi. Ama nasıl reddedebilirdim? Kremlin'in küçük perdesinde birçok film ilk kez gösterilirdi! Çapayev, Gorki' nin üçlemesi, Büyük Petro hakkında filmler, Sirk ve Volga Volga oynuyordu. En iyi Sovyet filmleri Kremlin'deki bu salonda oynardı. Önce hükümete onları sunan Zakhar Şumyatski idi. Sonra Dukelski ve daha sonra yıllar boyu İ. G. Boşakov bu işi yaptı.

Savaştan önce Partinin filmleri eleştirmesi ve baştan yapılmalarını istemesi adet değildi. Seyredilir, beğenilir ve dağıtıma çıkardı. Eğer istenilmeyen bir şey olursa filme veya onu yapanlara bir şey olmazdı. Hemen hemen yapılan her filmin reddedilmesi savaştan sonra çıktı.

Sinemadan geç saatte çıkar ve boş, sessiz Kremlin' de eve koşardım. Ertesi gün okulda bir gece önce filmde gördüğüm kahramanlardan başka bir şey düşünemezdim.

Babam benim için film seyretmenin evde oturmaktan daha iyi olacağını düşünüyordu. Belki de daha iyi olup olmayacağını düşünmemiştir bile. Belki yalnızca benim yanında olmamdan hoşlanıyordu. Onu eğlendiriyor ve oyalıyordum, yanında olmam onun için rahatlıktı.

Bazı yazlar okul kapanınca üç dört günlüğüne beni Kuntsevo'ya götürürdü. Benim çevresinde olmamdan hoşlanırdı. Ama bu olanaklı değildi, çünkü onun yaşam biçimine uymak kimsenin yapabileceği bir şey değildi. İlk yemeğini öğleden sonra iki veya üçte, akşam yemeğini sekizde yerdi. Masada geç saatlere kadar otururdu. Ben böyle alışmamıştım. Benim sevdiğim bahçede ve ormanda yaptığımız yürüyüşlerdi. Bana çeşitli çiçeklerin, otların adlarını, öten kuşun cinsini sorardı. Bütün bunları dadımdan öğrenmiştim. Sonra gölgede oturur ve gazetelerini, resmi evraklarını açar, okumaya başlardı. Artık bana gereksinimi kalmazdı. Huzursuz olur ve sıkılırdım ve hemen Zubalovo'ya, arkadaşlarımdan birini alabileceğim ve beni eğlendirecek birçok şeyin bulunduğu yere gitmeyi özlerdim.

Bu arada babam onunla birlikte olmanın beni sıktığını düşünür ve üzülürdü. Bir kez uzun bir tartışmamız da olmuştu. Ona açıkça 'Şimdi gidebilir miyim?' diye sordum. 'Git!' diye kabaca yanıtladı. Bundan sonra uzun zaman beni aramadı ve benimle konuşmadı. Akıllı dadımın dürtmesiyle bağışlamasını dileyene kadar böyle sürdü, bunu bekliyormuş. Kızgın biçimde 'Gitti! Yaşlı babasını öyle terkettiğini bir düşün! Sıkıldığını söylüyor!' diye söylenmişti. Fakat beni de öpüyordu ve çoktan affetmişti, çünkü bensiz çok daha yalnız kalacaktı.

Ara sıra aniden Zubalovo'ya gelirdi, Zubalovo ne kadar boş ve değişmiş de olsa gene de hepimiz için değer-

liydi. Dedem ve anneannem ikisi de odalarından çıkardı. Biri Zubalovo İki'ye telefon ederdi. Mikoyan gelirdi veya Pavel dayı çocuklarla görünürdü. Hepimiz ağaçların içinde piknik yapardık. Masa hazırlanırdı, ateşte şaşlik cızırdardı ve herkes harika, hafif Gürcü şarabı içerdi. Babam beni kümese sülün ve beç tavuğu yumurtası almaya gönderirdi. Çalıların altında onları bulmak kolaydı ve büyükler onları külde pişirirlerdi. Biz çocuklar bu pikniklerde genellikle iyi zaman geçirirdik. Fakat büyükler için bunun öyle olduğundan o kadar emin değilim. Bir defa anneannem yüksek sesle ağladı ve babam kızıp bozularak gitti. Büyüklerin birbirlerine anımsatığı birçok acı vardı ve birbirlerini mutsuz etmek için nedenleri çoktu.

Dedem her şeyi yumuşatmak ve herkesi sakinleştirmek için elinden geleni yapardı. Anneannem ise herşeyin açık olmasından hoşlanırdı. Babam gittikten sonra uzun zaman birbirlerini azarlarlardı.

Zubalovo gözlerimizin önünde değişmişti. Önce evi boyadılar. Sonra kocaman leylakları kazdılar, terasın yanında iki kocaman, güzel kokulu tınaz gibi açan leylakları söktüler. Sonra böcek getiriyor ve sebzeler için iyi değil diye kirazlıkları söktüler. Sonra kumlu yolları çirkin gri asfaltla kapladılar.

Bütün bunlar evi idare eden şefler tarafından yaptırılıyordu. Her şeyi Kuntsevo'daki babamın evine tam tamına benzetmek için hırsla çalıştılar. Kuntsevo'ya birkaç köknar dikilse Zubalovo'da büyük şamata kopardı. Birdenbire, her yeri köknar kaplardı. Ama Zubalovo kuru ve kumluydu, köknarlar çabucak kurudu ve öldü. Biz de sevindik.

Hizmetçilerin hepsi devlet görevlisiydi ve sanki biz orada yokmuşuz gibi davranıyorlardı. Üstelik o kadar çabuk değiştiriliyorlardı ki ne onlar bize, ne biz onlara alı-

şamıyorduk. 'Patron' artık orda yaşamadığından ve bizlere fazla aldırmadığından onların kibar olmaları gerekmiyordu.

Onlar saygı göstermedikleri için anneannem de bir sürü iş çıkarıyordu, onu bizim kadar da istemiyorlardı. Dedem onu azarlar ve 'anlamadığını' ona göstermeye çalışırdı. 'Belki haklısın' derdi anneannem. 'Hiçbir zaman anlamayacağım bazı şeyler var!' Bunu söyleyip öfkeyle odasına gider, 'tembel, işe yaramaz' adamlar hakkında söylenirdi.

Bir defasında, dedemle tartışırken benden yana döndü ve 'Senin annen bir aptaldı! Aptal! Kaç defa ona aptal olduğunu söyledim ama beni dinlemedi! Sonunda da ödedi!' diye bağırdı. Ben de ağlamaya ve bağırmaya başladım. 'Sensin aptal!' dedim. Moralimi düzeltsin diye dadıma koştum. Annemi anımsıyordum ve anısını seviyordum' On altıma kadar bana yetişkinlerin söylediği gibi apandisitten öldüğüne inanmıştım, onun aleyhine söylenen bir söze dayanamazdım.

Onsuz aile birbirine girmeye başlamıştı, onun sağlığında böyle şeyler hiç olmazdı. Zaman zaman bizde kalan Fyodor dayı ağabeyim Yakov'la tartışıyordu, Yakov da karısıyla birlikteydi. Yakov Vasili'yle geçinemiyordu. Kardeş olmalarına karşın hiçbir şeyde anlaşamıyorlardı ve birbirlerine hiç benzemiyorlardı. Yakov'un karısı dedemlerle geçinemiyordu. Dedemler de birbirleriyle çekişiyorlardı. 1938'den sonra dul kalan Pavel'in karısı da onlara katılmıştı ve keskin dili yalnızca her şeyi daha kötü yapıyordu. Biz çocuklar ileri geri savruluyor, önce birinin, sonra ötekinin yanında yer alıyor ve ne olup bittiğini hiç anlayamıyorduk. Dadım doğuştan barışçıldı, her zaman herkesle geçinmeyi beceriyordu. Bu sefer de ona güvenildiği için işleri yumuşatmak üzere diplomatik arabuluculukta kullanılıyordu.

Hayır, artık Zubalovo eskisi gibi değildi. Anlayış, çevre ve bütün işleyiş değişmişti. Bütün gruplar babamın desteğini arıyordu. Bana başvuruyorlardı. 'Babana söyle', filan, falan. Giderdim, babam beni geri yollardı. 'Boş davul gibi sana söylenen her şeyi niye tekrarlıyorsun?' Bana başkalarının istekleri için kendisine gelmememi emretti. Ara sıra okulda bana ona verilmek üzere mektuplar verirlerdi. Bana mektup getirmememi ve 'posta kutusu' gibi hareket etmememi söyledi.

Ara sıra babam yazları Soçi'ye gittiğinde beni ve dadımı Kırım'a Mukholatka'ya yollardı. Babamın bana Soçi'den gönderdiği veya Soçi'ye Kırım'a gönderdiği birçok mektup bende.

İşte birkaç örnekçik:

Merhaba küçük serçem!

Hemen yanıt vermediğim için bana kızma. Çok meşguldüm. Sağım ve iyiyim. Kendimi iyi hissediyorum.

Serçeme kocaman bir kucak.

Sevgili Setankam!

25 Eylül tarihli mektubunu aldım. Babacığını unutmadığın için sağol. İyiyim. Ama seni özlüyorum. Şeftalileri ve narları aldın mı? Emredersen daha yollarım. Vasya'ya da bana yazmasını söyle. Şimdilik allahaısmarladık. Kocaman bir öpücük.

Babacığın

Mektubun için teşekkürler Setanoçkam,

Size şeftali gönderiyorum, ellisi sana ellisi Vasya'ya. Daha şeftali veya başka bir meyve isterseniz bana yazın. Gönderirim. Öperim.

8 Eylül 1934

Küçük Kâhya!

Mektubunu ve kartını aldım. Babacığını unutmadığın için memnun oldum. Sana biraz kırmızı elma gönderiyorum. Birkaç güne kadar mandalina göndereceğim. Onları ye ve keyfine bak. Vasya'ya göndermiyorum, çünkü okulu iyi gitmiyor. Burda hava güzel. Ama burda yalnızım, kâhyam benimle değil. Sağlıcakla küçük kâhyam. Öperim.

8 Ekim 1935

Setanka ve Vasya!

Size annemin, sizin babaannenizin Tiflis'den gönderdiği şekerlerden gönderiyorum. Paylaşın ve kavga etmeyin. İstediğinize ikram edin.

18 Nisan 1935

Merhaba, küçük kâhya!

Sana nar, mandalina ve şekerli meyve gönderiyorum. Onları ye ve keyfine bak küçük kâhyam. Vasya'ya göndermiyorum, çünkü hâlâ okulda derslerine çalışmıyor ve bana yalnız sözler veriyor. Ona yalnız sözcüklerle verilen sözlere inanmadığımı ve Vasya'ya gerçekten ancak çalışmaya başladığında inanacağımı söyle, notları yalnızca 'iyi' bile olsa. Yoldaş kâhya sana Tiflis'de yalnız bir gün kaldığımı bildiririm. Annemdeydim ve ona senin ve Vasya'nın saygılarını bildirdim. Şöyle böyle iyidir ve ikinizi de öpüyor. İşte, hepsi bu. Öperim. Yakında görüşürüz.

18 Ekim 1935

Merhaba küçük kâhyam!

Mektubunu aldım. Teşekkür ederim. İyiyim. İyi gidiyor. Vasya'nın boğazı ağrıyordu ama şimdi iyidir. Güneye gidiyor muyum? Öyle düşünüyordum ama senden emir almadan buradan ayrılmaya cüret edemem. Lipki'de uzun zaman kaldım. Şimdi sıcak oldu. Sen Kırım'da nasılsın? Küçük serçemi öperim.

Merhaba küçük serçem!

Mektubunu aldım. Balık için teşekkürler. Ama senden küçük kâhyam, artık benim için balık göndermemeni rica ediyorum. Eğer Kırım hoşuna gidiyorsa bütün yaz Mukholatka'da kalabilirsin. Benden sana kocaman bir öpücük. Babacığın.

7 Temmuz 1938

Kâhyam Setanka'ya selamlar!

Bütün mektuplarını aldım. Mektupların için teşekkürler. Mektuplarına yanıt vermedim, çünkü çok meşguldüm. Ne yapıyorsun, İngilizcen nasıl ve sen nasılsın? Ben her zamanki gibi sağlıklıyım ve moralim iyi. Sensiz biraz yalnızlık çekiyorum ama ne yapabilirim? Sabırlı olacağım. Küçük kâhyamı öperim.

22 Temmuz 1939

Merhaba, küçük kâhyam!

İki mektubunu da aldım. Babacığını unutmadığın için sevinçliyim. Hemen yanıt veremedim. Meşguldüm. Ritsa'da (1) yalnız olmadığını ve seninle birlikte

(1) Ritsa: Soçi yakınlarında dağ gölü.

bir gencin bulunduğunu öğrendim. Evet, bunda yanlış bir şey yok. Ritsa özellikle yanında genç bir adam olursa hoş bir yerdir küçük serçem.

Moskova'ya ne zaman dönmeyi düşünüyorsun? Zamanı gelmedi mi? Ben öyle düşünüyorum. 25 Ağustosta hatta yirmisinde Moskova'ya gel. Bu konuda ne düşündüğünü bana yaz. Bu yıl güneye gelmeyi planlamıyorum. Meşgulüm. Burdan ayrılamam. Sağlığım? İyiyim. Moralim iyi. Seni biraz özledim ama yakında geleceksin.

Seni küçük serçem, kucaklarım.

8 Ağustos 1939

Babam bütün bu mektuplarını aynı biçimde imzalamıştı: 'Setanka, Kâhyanın sefil sekreteri, fakir köylü J. Stalin'. Bunu açıklasam iyi olacak sanırım.

Size anlattığım gibi, babam, uydurduğu oyunda bana kâhyam derdi ve eve getirdiği bütün iş arkadaşlarına da 'sekreter' veya 'sefil sekreter' derdi. Bunun ötekileri eğlendirip eğlendirmediği hakkında bir fikrim yok ama babam savaşa kadar bunu sürdürdü. Ben de aynı biçimde yanıt verirdim ve ona aşağıdaki gibi emirler gönderirdim. Bunların biçimini de o uydurmuştu:

21 Ekim 1934

Yoldaş J. V. Stalin'e
Sekreter No. 1

Emir no. 4

Beni birlikte götürmenizi emrediyorum.

İmza : Setanka - Kâhya
mühür

İmza: Sekreter no. 1

Aldım. J. Stalin

Herhalde beni sinemaya, tiyatroya veya böyle bir yere götürmeyi unutmuşlardı, ben de bir dahaki sefer götürmeleri için bunu yazmıştım. Bir başkası: 'Beni yarın Zubalovo'ya götürmenizi emrediyorum - 10 Mayıs 1934.' Bir diğeri: 'Beni birlikte tiyatroya götürmenizi istiyorum - 15 Nisan 1934.' Gene bir başkası: 'Sinemaya gitmeme izin vermenizi emrediyorum. Çapayev ve bir Amerikan komedisi göstersinler. - 28 Ekim 1934.'

Emirlerimin altına babam 'onaylandı', 'alındı', 'kabul edildi' veya 'gereği yapılacak' yazardı.

Babam sürekli yeni emirler istediğinden ben de yorulduğumdan bir defasında ondan şunu istemiştim: 'Haftada bir emir vermeme izin vermenizi emrediyorum - 26 Şubat 1937.'

Büyüyünce emirlerim biraz değişti: 'Baba, dışarının buz gibi olmasından dolayı size kürk paltonuzu giymeyi emrediyorum. Setanka - Kâhya - 15 Aralık 1938.'

Bir başka sefer çok geç gelip de bekleyemediğim için masasına şu notu bırakmıştım:

Sevgili Babacığım!

Bir kez daha bekleyemediğim için eski ve denenmiş yönteme başvuruyorum.

Yiyip içebilirsiniz ve —fazla değil ama— konuşabilirsiniz.

Geç gelişiniz, sekreter yoldaş, bana bir anımsatmada bulunma zorunluluğu duyuruyor.

Son olarak, babacığıma kocaman bir öpücük verir ve gelecekte daha erken gelmesini isterim.

Setanka - Kâhya

Mesajın tarihi 11 Ekim 1940'tır. Karşısına 'küçük serçem, bunu sevinçle okudum. Babacığın' yazmıştı.

Ona son yazdığım gülünç not Mayıs 1941 tarihlidir, savaşın hemen arifesinde:

Sevgili sekreterciğim,

Size kâhyanızın kompozisyondan pekiyi aldığını bildirmek için acele ediyorum. Böylece birinci sınavını geçti ve yarın bir başkası var. Canın istediği gibi ye ve iç. Babacığıma binlerce öpücük gönderirim. Sekreterlere selamlar.

Kâhya

Bunun üstüne bir 'zabıt' yazılmıştı: 'Kâhyamıza selamlarımızı sunarız. Sekreterler adına babacığın J. Stalin'.

Savaş kısa bir zaman sonra başladı ve artık kimse oyun veya şaka yapacak durumda değildi. Fakat takma adım kâhya sürdü gitti ve yıllar sonra da oyuna katılmış olanlar bana kâhya dediler (1). Çocukken verdiğim emirleri anımsadılar.

Savaş başladığında on beşimdeydim. 1941 sonbaharında Kuybişev'e gönderildik ve dokuzuncu sınıfı orada okudum. 1942 ve 1943'te gelişen olaylar babamla aramıza girdi. Birbirimizden uzaklaşmaya başladık. Ama çocukken bana gösterdiği sevgiyi, şefkat ve yakınlığı asla unutmayacağım. Bana gösterdiği şefkati hiç kimseye göstermemiştir. Bir zamanlar annemi çok sevmiş olmalıydı. Bir de kendi annesini çok sever ve sayardı.

(1) Kâhya veya ev sahibesinin Rusçası Khozyaika'dır, Khozyain 'efendi'nin dişilidir. Stalin çevresinde böyle anılırdı.

Annesinin akıllı bir kadın olduğunu söylerdi. Onun eğitimini değil aklını söz konusu ediyordu, çünkü babaannem adını bile yazamazdı. Ara sıra küçükken kendisini nasıl patakladığını ve babasına da çok içtiğinde nasıl vurduğunu anlatırdı (*). Görüldüğü gibi katı, kararlı bir kişiliği vardı. Babam bundan çok hoşnuttu. Genç yaşta dul kalmıştı, bu da onu daha katı yapmıştı.

Çok çocuğu olmuş, ama hepsi küçük yaşta ölmüştü ve tek babam yaşamıştı. Çok sofuydu ve babamın papaz olmasını düşlüyordu. Son gününe kadar dinine bağlı kaldı. Ölümünden kısa bir süre önce babam onu görmeye gittiğinde babama 'papaz olmayışım ne kötü' demişti.

Babam bunu zevkle anardı. Becerdikleri, elde ettikleri ve büyük şanını annesinin küçük görmesinden hoşlanıyordu.

Annemin ve babamın ikisinin de istemesine karşın Gürcistan'ı bırakıp Moskova'ya gelmeyi hiç istememişti. Başkentte yapacak bir şeyi yoktu. Dindar, yaşlı bir kadın olarak sakin, basit, gösterişsiz yaşamını sürdürmeyi yeğlemişti. 1936'da öldüğünde seksenlerindeydi. Babam çok üzülmüştü ve ondan yıllar sonra sözetmeye başladı.

Fakat kocalığında ve babalığında olduğu gibi oğul olarak da kötü ve ihmalciydi. Tüm yaşamını başka bir şey olmaya, siyasete ve mücadeleye adamıştı. Ve kişisel olarak yakını olmayanlar bu nedenle onun için çok daha önemliydi

Kural olarak babam beni azarlamazdı ve kusurlarımı araştırmazdı. Baba olarak tavrı çok genel bir biçimi içeriyordu, derslerime çalışmalıydım, mümkün olduğu kadar açık havadan yararlanmalıydım ve şımartılıp bozulmamalıydım.

(*) Stalin'in babası bir sarhoş dalaşında bıçaklanarak ölmüştü.

Zaman zaman babam bir parça kusur bulup tuttururdu. Çok sık olmazdı fakat çok acı olurdu. Bir defasında Soçi'de, on yaşımdaydım (büyücek bir çocuktum) bana baktı ve 'Ne oluyor, çıplak mı dolaşıyorsun?' dedi. Ne olduğunu anlayamamıştım. 'Bu' dedi eteğimin kenarını göstererek. Yaşıtım bir çocuk için normal olduğu gibi dizlerimin üstündeydi. 'Lanet olsun', artık kızmıştı, 'Bu ne?'. Bu kez de şortlarımdı. 'Şu spora giden kızlar! Ne rezalet!' Gittikçe kızgınlığı artıyordu. 'Hepsi çıplak dolanıyor'. Odasına gitti ve iki pamuklu çamaşırla geldi. 'Haydi' diye bana emretti. 'Hey, dadı' diye yüzünden hiçbir şaşkınlık okunmayan dadıma seslendi. 'Ona dizlerini örtecek bir şalvar yap. Ve elbisesi dizlerinin altında olsun!'. 'Elbette, elbette' diye yanıtladı dadım, yaşamında patronlarıyla hiç tartışmamıştı. 'Ama baba' diye ağladım, 'şimdi hiç kimse böyle giyinmiyor!'.

Böyle nedenlere hiç aldırmazdı. Bana uzun, aptalca bir çift şalvar yaptılar ve dizlerimin altında elbise diktiler, onları yalnız babamı görmeye giderken giyiyordum. Sonra elbiseyi yavaş yavaş kısalttım ve hiç farketmedi, aklı başka şeylerdeydi. Çok geçmeden eski elbiselerime dönmüştüm.

Ama azarlarıyla giyinişim konusunda beni birkaç kez daha ağlattı. Yazları ince kadın çorabı yerine soket giydiğim için beni azarladı, hiç uyarmadan 'bir daha çıplak bacaklarla gez de göreyim' dedi. Çuval gibi giyinmem ve elbiselerimin belde daralmaması için ısrarlıydı. Veya başımdaki bereyi 'Bu ne biçim şey, tabak gibi? Kendine daha iyi bir şapka bulamadın mı?' diye çekerdi. Kızların artık bere giydiğini ne kadar anlatsam aldırmazdı. Onun zamanında kızlar şapka giyerdi ve hepsi buydu.

Daha sonra Aleksandra Nakaşidze'den yaşlıların Gürcistan'da kısa elbiseleri, kısa kolları veya çorapları hoşgörmediklerini öğrendim.

Büyüdükten sonra bile babama giderken bir an durup giydiklerimin renginin çok parlak olup olmadığını düşünürdüm, yoksa beni azarlardı. Başkalarının var olup olmadığına aldırmadan 'Neye benzediğini bilemezsin' derdi. Belki anneme benzemeyişime isyan ediyor ve bana çok uzun sürmüş gibi gelen ergenlik çağımı anlayamıyordu. Ona göre benim görünüşümde bir şeyler açıkça yanlıştı. Ve çok geçmeden fikirlerim de onu rahatsız etmeye başladı.

Savaş başlayınca seyrek olan buluşmalarımız da sona erdi ve birbirimizden uzaklaştık. Savaştan sonra bir daha yakın olamadık. Ben büyümüştüm. Bir zamanlar onu rahatlatan çocukça oyunlarım ve eğlencelerim onun için artık geçmişte kalmıştı.

14

Savaş 22 Haziran 1941'de çıktı. Büyük kardeşim Yakov ertesi gün taburu ve Frunze Askeri Akademiden mezun olmuş bulunan sınıfı ile cepheye hareket etti. Tam savaş başladığında okulu bitirmişlerdi.

Kim olduğundan hiç yararlanmaya kalkmadı ve tehlikeden kurtulmak için en küçük bir girişimi olmadı, artçılara gönderilmek ya da savaş hattının gerisinde karargâhta kalmak gibi. Beyaz - Rusya'ya, savaşın en zorlu cephesine gitmekten de sakınmadı.

Her şeyi, kişiliği, yaşama onurlu, sarsılmaz yaklaşımı her davranışında ortaya çıktı. Dahası babamın da ona önem vermediğini bildikleri için yüksek rütbedeki kimseler de ona özel bir davranış göstermedi. Böyle bir şeye babam yalnızca kızardı.

Yakov içten katı ve kararlı da olsa gerçekte barış sever, yumuşak, biraz yavaş kanlı ve son derece sakin biri olduğu için aslında profesyonel asker olmaya yatkın değildi. Görünüşte, badem gözleri dışında babama benzemezdi. Daha çok kendisi iki yaşındayken ölen annesi Yekaterina Svanidze'ye benzerdi. Fotoğraflarına bakıp da gördüğümüz kadarıyla şaşırtıcı bir benzerlik. Kişiliğini de ondan almış olmalı, onda kaba, yıpratıcı veya fanatik hiçbir yan yoktu. Hırslı de-

ğildi ve güce hiç önem vermezdi. Yaşamdan istediği şeyler gibi nitelikleri de uyum içindeydi. Parlak değil basitti, gösterişsiz, çalışkan ve yetenekliydi. Sakin bir çekiciliği vardı.

Onun kızdığını yalnızca iki kez gördüm. Yoksa kızabileceğini de bilemezdim. İkisinde de Vasili'nin, benim ve başka kadınların yanında kimlerin bulunduğuna aldırmadan küfretmesi üzerine kendisini kaybetmişti. Aslan gibi Vasili'nin üstüne atlamıştı ve yumruklaşmışlardı.

Yakov çocukluğunu Tiflis'de geçirdi. Onu teyzesi Şaşiko yetiştirdi. Moskova'ya genç bir adamken okumak üzere amcası Aleksander Svanidze'nin ısrarlarıyla geldi. Babam onu yanında istemedi fakat annem onu gözetti. Bizimle Kremlin'de oturmak ve önceleri hiç de kolay gelmeyen Rusça'yı öğrenmeye çalışmak ona zor günler yaşattı. Gürcistan'da daha mutlu olmuş olması ve yeğenleriyle daha iyi geçinmesi akla yakın.

Yakov hep babamın üvey çocuğu gibi hissetti kendini, ama annemin değil, gerçekte onun üvey çocuğuydu. Annemi çok severdi. İlk evliliği bir trajediydi. Babam evlendiğini duymak bile istemedi. Yakov'u ezer, durmadan söylenirdi. Bir gece Yakov küçük odasının yanında mutfakta kendini vurdu. Kurşun onu sıyırdı ama o uzun zaman hasta yattı. Dadım daha sonra bana babamın bundan sonra onu daha da fazla ezdiğini, zayıf diye ona saldırdığını anlattı.

İyileştikten sonra Yakov Leningrad'a dedem Alliluyev'le birlikte yaşamaya gitti. Karısıyla sevdikleri bir çocuğu vardı ama bebekken öldü. İlk evlilik başarısızdı ve çok geçmeden bitti. Yakov elektrik mühendisiydi, Leningrad'da bir santralda çalışıyordu. Bu barışçı işçi yaşamında kalsaydı!

1935'te Yakov Moskova'ya döndü ve Frunze Askeri Akademisine girdi. Bir yıl kadar sonra kocasının terkettiği güzel bir kadınla evlendi. Yulia Yahudi'ydi ve bu da babamı memnun etmedi. Yahudileri hiç sevmezdi, gerçi o günlerde savaştan sonraki gibi onlardan nefret ettiğini bağıra bağıra söylemezdi.

Ama Yakov direndi. Yulia'nın zayıflıklarını ve yetersizliklerini bilmesine karşın onun için şövalye gibi direndi, eleştirilere göğüs gerdi. Onu seviyordu ve kızları Gulia 1938'de doğdu. İyi bir koca ve babaydı ve babamın seçimini onaylamamasını hiçe sayıyordu.

Arada bir Yakov Kremlin'deki dairemize gelir, sinirle babamı beklerken benimle oynar veya ödev yaparken beni seyrederdi. Genellikle masada sessiz otururdu. Yakov babamın düşüncelerine ve yargılarına saygı duyardı. Yakov'un asker olması babamın arzusuydu. Ama uyum sağlayamayacak kadar birbirlerinden farklıydılar. 'Babam hazır formüllerle konuşuyor' diye Yakov bir gün şikâyet etmişti. Sinirli ve son yıllarında bile aceleci olan babam Yakov'un yumuşaklığı ve dinginliğinden rahatsız oluyordu.

Savaş çıkana kadar Yakov ve karısı her yaz bizimle Zubalovo'da kaldılar. Her bahar ikimiz de sınavlarımıza yan yana hazırlanırdık. Babam Zubalovo'da bir Rus hamamı yaptırmıştı. Sibirya'da onlardan hoşlanmıştı ve bizleri de alıştırmıştı. Hamamın üstünde kuru huş ağacı dallarının asıldığı geniş bir oda vardı. Tavan arası odası güzel kokulu ve kuruydu. Oraya kilim serer ve orda çalışırdık. Savaş başladığında ben on beş ve Yakov otuz üç yaşındaydı ve daha yeni gerçek arkadaşlar olmuştuk. Onu yumuşaklığı, dinginliği ve kibarlığıyla sevmiştim. Beni hep sevmiş ve benimle oyunlar oynamıştır. Daha sonra onun benimle oynadığı gibi ben de

onun kızıyla oynadım. Eğer savaş olmasaydı yaşam boyu çok iyi arkadaş olacaktık.

Savaş başladığının ertesi günü Yakov cepheye hareket etti. Ayrılışından önce görüşmek için hiç zaman yokmuş gibi birbirimize telefonda allahaısmarladık dedik. Birliği doğrudan Baranoviçi'ye Beyaz Rusya'da savaşın en kötü olduğu yere gitmişti. Kısa zaman sonra hiç haber gelmedi.

Yulia ve Gulia bizimle kaldılar. Nedenini bilmiyorum ama (savaşın ilk aylarında babamın bile bu konuda açık bir düşüncesi yoktu) hepimiz Soçi'ye gönderilmiştik, dedem, anneannem, Anna Redens ve iki oğlu, Yulia, Gulia, dadım ve ben. Ağustosun sonunda Sochi'den telefonla babamla konuştum. Yulia yanımdaydı ve gözlerini benden ayırmadı. Yakov'dan neden haber almadığımızı sordum. Yavaş ve tane tane 'Yaşa esir düştü' dedi. Ağzımı açamadan 'şimdilik karısına bir şey söyleme' diye ekledi. Yulia yüzümden kötü bir şey olduğunu anlamıştı ve telefonu kapatır kapatmaz bana sorular sormaya başladı. Ben de hep 'kendisi de bir şey bilmiyor' diye tekrarladım. Haberle o kadar sarsılmıştım ki Yulia'ya söyleyemedim. Başkasına bıraktım.

Fakat babamı yönlendiren düşünceler pek insancıl değildi. Nasıl olduysa Yakov'un 'aldatıldığına' ve isteyerek 'ihanet' ettiğine inandı. Yulia da işin içinde olamaz mıydı? O eylülde Moskova'ya dönüşte bana 'Yaşa'nın kızı biraz seninle kalabilir. Ama karısının dürüst olmadığı görülüyor. Bunu araştıracağız' dedi.

1941 sonbaharında Yulia tutuklandı ve 1943'e kadar Yakov'un esirliği ile bir ilgisi olmadığı ve Yakov'un da bilerek teslim olmadığı 'ortaya çıkıncaya' kadar 1943 baharına kadar hapiste kaldı.

1941 sonbaharında Yakov'un fotoğrafı bulunan bildiriler atıldı Moskova'ya. Sıkıntılı ve zayıf görünüyordu. Kemeri ve apoletleri olmayan üniformasıylaydı. Vasili eve birkaç bildiri getirdi. Sahte olmaları umuduyla onları uzun uzun inceledik. Ama hayır, Yakov'du!

Almanya'da esaretten dönüp de Sibirya ve kuzeydeki kamplara gönderilen birçok esir yıllar sonra Moskova'ya döndü. Birçoğu Yakov'un esir olduğunu duymuştur, çünkü Almanlar bunu propaganda olarak kullanmışlardı. Bunun onurlu bir biçim olduğunu da biliyorlardı. Almanların provokasyon çabalarına alet olmayı reddetmiş, bunun sonucu da kötü muamele görmüştü.

Stalingrad'dan, 1943 - 44 kışından sonra babam nadir buluşmalarımızdan birinde bana aniden 'Almanlar bir esirlerini Yaşa ile değişmemizi öneriyorlar. Onlarla anlaşmamı istiyorlar. Yapmayacağım. Savaş savaştır' demişti. Ses tonundan bozulduğunu söyleyebilirim. O konuda başka bir şey diyemedi ve Roosevelt'le yazışmasından İngilizce bir şeyi burnuma dayadı: 'Çevir! İngilizce çalışıp duruyorsun. Bir şey çevirebilir misin?' Çevirerek onu şaşırttım ve memnun ettim. Ve görüşmeden hemen sonra gitti, bana ayıracak zamanı artık yoktu.

1945 yazında savaş bittikten sonra benimle Yakov hakkında gene konuştu. Birbirimizi uzun zamandır görmemiştik. 'Almanlar Yaşa'yı vurdu. Belçikalı bir subaydan, prens falanca falanca taziye aldım. Tanık olmuş. Amerikalılar onları serbest bırakmış!' Güçlükle konuşuyordu ve bir sözcük daha etmedi.

Valentina İstomina veya Valeçka babamın o zamanki kâhyası bana daha sonra Voroşilov'dan da benzeri bir öykü duyduğunu, Almanların savaş sonunda Yakov'u vurduklarını anlattı. Voroşilov da onu tanıyan

herkes gibi severdi ve acı çekmiş, babama nasıl bildireceğini bilememişti. Böylece bu iki ayrı kaynaktan duyulmuştu (*).

Belki Yakov öldükten sonra babam ona ısınmış ve sonunda ona haksızlık ettiğini hissetmiştir. Yakov dört yıl savaş esiri olarak kalmıştı, bu da ona herkesten zor gelirdi. Sessiz bir kahramandı. Bütün yaşamı gibi kahramanlığı da bencillikten uzak, onurlu ve yüce gönüllülükle olmuştu.

Geçenlerde bir Fransız dergisinde Yakov'un ölümünü gördüğünü bildiren bir İskoç subayın makalesini okudum. Bu tür makalelerden kuşkulanmak gerekiyor, çünkü babamın 'özel yaşamı' ve aile üyeleri hakkında Batı'da o kadar yanlış şeyler yayınlandı ki. Fakat iki şey makaleyi önemli kılıyordu. Biri Yakov'un zayıf, bir deri bir kemik, asker paltosuyla fotoğrafı. Kuşkusuz gerçek. Öteki, yazarın bazı gazeteciler sorduğunda oğlunun savaş esiri olduğunu babamın reddetmesi gerçeğini yazması. Babam, hiçbir şey bilmiyormuş gibi davrandı, diğer bir deyişle Yakov'u kaderine terk etti. Bu davranış ona çok uygundu. Aile üyeleriyle de ilişkisini keser ve onları kafasından silip atmak için hiç yaşamamışlar gibi davranırdı. Gerçi bütün esirlerimize aynı biçimde ihanet ettik.

Yakov'un yaşamı, ne olursa olsun, dürüst ve onurluydu. Yüce gönüllüydü ve kim olduğunu dile getirmeyi gereksinmezdi. Ayrıcalıkları reddederken metin ve onurluydu ve asla bunları kabul etmemişti.

Daha sonra onu savaş kahramanı olarak ölümsüzleştirme çabası olmuştu. Babam bana yönetmen Mik-

(*) Bu kaynakların güvenilirliğini söylemek zordu. Sanırım Yakov'un ölümü halen bir giz.

hail Çiaureli'nin kendisine gelip, sonradan ruhsuz bir gösteriye dönüşen Berlin'in Düşüşü diye bir film yapmak istediğini ve Yakov'u savaş kahramanı olarak göstermek için kendisine başvurduğunu anlattı. Çiaureli Yakov'un trajik öyküsünü sömürebileceğini düşünen satılmış biriydi. Babam izin vermedi ve sanırım doğru yaptı. Çiaureli başka birçoklarını yaptığı türden bir kukla da Yakov için yaratırdı. Yakov'un öyküsünü babamı göklere çıkarmak için istiyordu, bundan da çok zevk alıyordu. Şükürler olsun Yakov bu kılıkta gösterilmedi.

Elbette Çiaureli'yi geri çevirirken Yakov'a karşı adil olmak babamın aklına gelecek en son şeydi. Akrabalarını öne sürmek istememesi, hiçbirinin böyle anılmaya layık olmadıklarını düşünmesindendi.

Oysa, hiç kimse Yakov'dan daha fazla şükranla anılmayı hak etmemiştir. Günümüzde dürüst ve onurlu insan olmaktan büyük kahramanlık var mı?

15

Savaş çıkınca halkta toplumsal dayanışma doğdu. Dış görünüş farklılıkları ortak tehlikeyle önemsizleşti.

Bizim dağılmış ailemizde bile öyle oldu. Daha önce dediğim gibi hepimiz Soçi'ye gönderilmiştik, dedem, anneannem, Yakov'un kızı Gulia ve annesi, teyzem Anna ve çocukları, dadım ve ben. Eylülde Moskova'ya dönünce penceremizin dışındaki cephaneliğin düşen bir bomba ile yıkılmış olduğunu gördük. Evimizin önünde hükümet üyeleri için bir sığınağı bitirmeye uğraşıyorlardı. Yaşadığımız daireden oraya bir geçit olacaktı. Birçok olayda babamla bu sığınağa indim.

Yaşam fırtınalıydı ve bizi korkutmayan bir şey yoktu. Moskova'yı bırakmak ve başka yerde okumak zorunda kaldık. Okulumuza bir bomba düştü ve bu da korkutucuydu.

Sonra, bu da beklenmedik bir şeydi, bizi toplayıp paketlediler ve Kuybişev'e gönderdiler. Bütün özel eşyalarımızı bir vagona doldurmaları zor oldu. Hiçkimse babamın da Moskova'dan oraya gidip gitmeyeceğini bilmiyordu ama işi garantiye almak için onun kitaplığını da yüklediler.

Kuybişev'de, Öncü Sokağında bahçe içindeki küçük binaya yerleştirildik. Büyük bir aceleyle değiştirilmiş bir müzeydi. Hâlâ boya ve fare kokuyordu. Bütün maiyetimiz de bizimle birlikteydi, Aleksandra Na-

kaşidze ve aşçılar, garsonlar, muhafızlar, dadıma ve benim gizli polisim bekçi köpeği'ne kadar, Mikhail Klimov. Vasili'nin ilk karısı da gelmişti. Galya adlı genç, hoş bir kadındı. 1941 Ekiminde hamileydi, Kuybişev'de Saşa adlı bir oğlu oldu. Yeni yerimizde de herkese odalar hazırlanmıştı. Anneannem her zamanki gibi Aleksandra Nakaşidze'yle olay çıkarıyordu. Yalnız dedem orda değildi. Tiflis'de kalmayı yeğlemişti. Soçi'den doğrudan oraya gitmiş ve Gürcistan'da iki harika yıl geçirmişti.

Ev telaş içindeydi. Ben okula gidiyordum ve dokuzuncu sınıftaydım, orda her gün haberleri dinliyorduk, radyo açılıyordu. 1941 sonbaharı çok endişeli bir zamandı.

Ekim sonlarında Moskova'ya babamı görmeye gittim. Bana yazmadı ve telefonda da konuşmak zordu, çünkü sinirleniyor, kızıyor, konuşacak zamanı olmadığını söylüyordu.

28 Ekimde Moskova'ya vardım, o gün Bolşoy Tiyatrosuna, Mokhovaya Sokağındaki üniversite binasına, Staraya Ploşçad'daki Merkez Komite binasına bombalar düşmüştü. Babam Kremlin sığınağındaydı, ben de buluşmaya oraya gittim. Odalar aynı Kuntsevo'daki gibi ahşap kaplıydı ve eşyalar da aynıydı. Kumandanlar Kuntsevo'daki evin aynını kurmakla iyi iş yaptıklarını, bu yolla babamı memnun ettiklerini düşünüyorlardı. Aynı uzun masa, aynı kişileriyle ordaydı, yalnız şimdi üniformalıydılar. Bir Nazi keşif uçağının bütün Moskova'ya attığı küçük bombalardan çok heyecanlanmış durumdaydılar.

Babam, önünde durduğum halde beni farketmiyordu. Masalarda, bütün duvarlarda haritalar vardı ve cepheden gelen raporları alıyordu.

Sonunda beni gördü, bir şey demesi gerekti. 'Orada işler nasıl, Kuybişev'de arkadaş bulabildin mi?' diye kayıtsızca sordu.

'Hayır' dedim, 'oraya gönderilen çocuklar için özel bir okul kurmuşlar ve o çocuklardan çok var.' Bunun özel bir tepki doğuracağını hiç düşünememiştim.

Babam birden kendisini çıldırtan bir şey olduğunda hep yaptığı gibi ok gibi gözlerini bana dikti. 'Ne? Özel okul mu?' Her an sinirinin arttığını görüyordum. 'Ah, sen...', çok uygunsuz olmayan bir sözcük arıyordu, 'Ah sen lanetli kast! Bir düşün! Moskova'dan hükümetin ve halkın adamları geliyor ve onlara kendi okullarını veriyorlar. Şu alçak Vlasik, yemin ederim bu işin arkasında o vardır.' Çıldırmıştı fakat onu zorlayan nedenler ve odada başkaları olduğu için yatıştı.

Gerçekte haklıydı. Başkentten Kuybişev'e gelen bir kasttı, kodamanlar kastı. Halkın yarısının bütün bu ailelere yer açmak için boşaltılması gerekmişti, çünkü onlar rahat yaşama alışmışlardı ve sade taşra dairelerinde rahatsız olurlardı.

Bir şey yapmak için çok geçti. Kast çoktan var olmuştu ve kendi kurallarıyla yaşıyordu.

Kuybişev'in de Moskova'dan gelenlerin başına açtığı dertten yakındığı açıktı. Moskova'dan gelenler için boşaltılan okulumuzda gerçekten Moskova'mn tanınmış insanlarının çocukları vardı. Öyle arınmış bir grup ve öyle huşu veren bir yücelikti ki bazı yerli öğretmenler sınıfa girmeye bile çekiniyorlardı. Şükürler olsun orada yalnız bir yıl kaldım ve haziranda Moskova'ya döndüm.

Moskova'yı Kasım 1941'de ve Ocak 1942'de ikisinde de bir günlüğüne ziyaret ettim, babamı gördüm. İlkindeki gibi çok sinirli ve meşguldü ve kesin olarak benim-

le ve benim aptalca ev sorunlarımla uğraşacak zamanı yoktu.

O kış çok yalnızlık hissettim. Belki yaşımdandı, on altı, düşlerin, kuşkuların ve daha önce görülmedik şeylerin arandığı yaş. Ciddi müzik dinlemeye ilk kez Kuybişev'de başladım. Moskova'dan gelen filarmoni orkestrası konserler verirdi, Şostakoviç'in Yedinci Senfonisi ilk kez orada çalınmıştı.

Evimizin mutfağının altında karanlık koridorun yanında film gösterilirdi. Orada cepheden dünya haberlerinin filmlerini seyrederdik, kuşatma altında Leningrad, Moskova dışında sonbahar muharebeleri ve ötekiler. O yılların haber filmleri unutulmaz. Savaşta, siperlerde, ilerleyen tankların altında çekilmişlerdi.

Vasili oğlunu ziyaret için kısa bir süre için geldi. Savaştan hemen önce Lipetsk Havacılık Enstitüsü'nden mezun olmuştu ve savaş uçağı kullanıyordu. Hemen binbaşı olmuş ve Hava Kuvvetlerinde müfettişliğe atanmıştı. Kimse işinin gerçekten ne olduğunu bilmiyordu, fakat doğrudan babamın emrindeydi. Vasili Orel yakınında kısa bir süre kaldı. Sonra karargâhı Moskova'ya taşındı ve Pirogov Sokağında kocaman bir bürosu vardı. Kuybişev'de hiçbirimizin tanımadığı pilotlar çevresini aldı. Ona yaltaklanıyorlardı ve o henüz yrmi yaşında bile değildi. Sonradan yaltaklanmalar ve yaranma çabaları onun mahfına neden oldu. Onunla eşit olan eski arkadaşlarından hiçbiri kalmamıştı. Onunla birlikte hep bu insanlar dolanıyordu. Hattâ eşleri Galya'ya gelip onu da etkilemeye çalışıyorlardı.

Ev her zaman doluydu. İçte, dışta her şey karışıklık içindeydi, kafamızda da. Bana yardım edebilecek, kalbimi açabileceğim ve bana kesin, dürüst bir sözcük öğretecek kimse yoktu.

O kış korkunç bir keşifte bulundum. Life, Illustrated London News gibi İngiliz, Amerikan dergilerini okuyordum, İngilizce okumamı geliştirmek ve içindeki haberler nedeniyle. Bir gün babam hakkında bir makaleye rastladım. Bir haber gibi değil herkesin bildiği bir olay olarak karısı Nadezhda Sergeyevna Alliluyeva'nın 8 Kasım 1932'de kendisini öldürdüğünü yazıyordu.

Şok geçirdim ve gözlerime inanamadım. Ama korkunç olanı, içten içe ona inandım, çünkü çevredeki her şey bunu doğruluyordu.

Anneanneme koştum ve 'Her şeyi biliyorum. Benden niçin sakladınız?' dedim. Anneannem çok şaşırmıştı ve hemen ayrıntılarla bilgi vermeye başladı. 'Kimin aklına gelirdi?' diye tekrarlıyordu, 'Böyle bir şey yapacağı kimin aklına gelirdi?'.

O andan sonra huzurum kalmadı. Anımsayabildiğim her şeyi anımsamaya çalıştım. Babamı, nasıl olduğunu ve onunla geçinmenin zorluğunu düşündüm. Niçin, niçin diye merak ediyordum ve kimse bana bir açıklama yapamıyordu. Üstelik anneannem ve Anna teyzem annemi öyle iyi anlamamışlardı. Olay açılınca öteki felaketlere, Pavel dayının, Redens ve Svanidzelerin ölümlerine dalıyorlardı. Zaman anılarını ve acılarını değiştirmişti.

Bütün bunlar nerdeyse aklımı başımdan alıyordu. İçimde bir şey yıkılmıştı. Artık babamın söz ve isteklerine uymam, onun kararlarını sorgusuz uygulamam çok zordu.

Yakov'un karısı Yulia biz Moskova'yı terketmeden hemen önce kaybolmuştu. Onun Yakov'u Almanlara sattığı kuşkusuyla tutuklandığı söyleniyordu. Babamın bana telefonda söylediği sözler, 'şimdilik Yaşa'nın karısına bir şey deme', her şey Yulia'nın tutuklanması ile birleşiyordu ve bana garip görünmeye başlıyordu.

başlamıştım, babam her zaman haklı mıydı? O zaman böyle bir şeyi düşünmek bile kâfirlikti. Çevremdeki herkesin gözünde babamın adı savaşı kazanma arzusu, zafer umudu ve savaşa son vermekle iç içeydi. Ve babamın kendisi tek başına, inanılmaz bir uzaklıktaydı. Bunlar benim ilk kuşku sorularımdı.

1941 sonbaharında babamın da Kuybişev'e gelmesi için hazırlıklar yapılmıştı. Volga kıyısında birkaç daça hazırlanmış ayrıca hava saldırısına karşı kocaman bir sığınak inşa edilmişti. Yerli Komünist Parti Komitesi binası onun için boşaltılmış ve aynı Moskova'daki türden sedir ve masalarla döşenmişti. Bütün kış hepsi hazır tutuldu.

Sonunda haziranda, 1942'de, dadım, Vasili'nin karısı ve çocuğu ve Aleksandra Nakaşidze'yle Moskova'ya döndüm. Ne olursa olsun Moskova'yı bir daha terketmemeye kararlıydım.

Almanların her an saldırısının beklendiği günlerde Zubalovo'nun uçtuğunu öğrenince sarsıldım. Kendimiz gidip gördük. Eski kalın duvarlar çirkin kabuklar gibi duruyordu. Eskisinin basitleştirilmiş biçimiyle ve aslında hiç de ona benzemeyen yeni bir ev yapılıyordu. Birşeyler anımsanamaz derecede yitmişti. O zaman için bölümlerden birine yerleştik. Ekime kadar yeni ev tamamlandı. Saçma, çirkin bir şeydi. Kamuflaj olsun diye yeşile boyanmış, kule ve terasları güdükleştirilmişti. Bu nasıl anlatılır ki... Hepimiz, Vasili, karısı ve çocuğu, Yakov'un kızı Gulia ve dadısı, dadım ve ben oraya yerleştik. Anna Redens ve oğulları da.

1942 - 43 kışında Zubalovo'da yaşam olağanın dışında ve rahatsızdı. Daha önce hiç bulunmayan sarhoşluk ve sefahat havası vardı. Vasili'yi görmeye çeşitli

ziyaretçiler geliyordu, ünlü atletler, aktörler, pilotlar, hepsi de arkadaşıydı. Her zaman çok fazla içiliyordu. Pikap sürekli çalıyor, savaş yokmuş gibi şenlik sürüyordu. Aynı zamanda korkunç bir yalnızlık da vardı. Dünyada ve ülkemde veya en azından benim içimde neler olup bittiğini konuşacak tek kişi yoktu. Evin sıkıcı, yalnızlık dolu, tecrit edilmiş olmasına alışmıştım. Ama hiç olmazsa sıkıcı ve yalnızdı. Şimdi sıkıcı ve gürültülüydü.

1942 Ağustosunda Winston Churchill Moskova'ya geldi. Bir gün Aleksandra Nakaşidze bana telefon etti ve şehre gelmemi söyledi. Churchill bizim evde akşam yemeği yiyecekti ve babam benim orda bulunmamı emretmişti. Birkaç sözcükle İngilizce konuşmanın mı, yoksa susmanın mı daya iyi olacağını merak ederek gittim.

Dairemiz boş ve rahatsız ediciydi. Babamın kitaplığı Kuybişev'deydi ve yemek odasındaki raflar boştu. Dışişleri Bakanlığından biri telefon edip yabancılara nasıl davranılacağını anlatmıştı ve hizmetçiler telaşla koşturuyorlardı.

Sonunda koridordan hepsi göründü ve yemek odasına geçtiler. Babam alışılmamış bir yakınlık gösteriyordu. Herkesi etkileyecek sevgi dolu, konuksever ev sahibi rolündeydi. Başıma vurup 'Bu kızım' dedi ve 'kızıl saçlı' diye ekledi. Churchill güldü ve gençliğinde kendisinin de kızıl saçlı olduğunu söyledi, sonra purosuyla başını göstererek 'Bakın şimdi!' dedi. Kızının Kraliyet Hava Gücünde olduğunu söyledi. Ne dediğini anlıyordum fakat kendim ağzımı açamayacak kadar utanmıştım.

Benimle ilgili olanın hepsi bu. Konuşma gene silahlara, obüslere, uçaklara döndü. Çevirmen V. N. Pavlov'un tam çeviri yaptığını da anlayacak kadar her şeyi

anlıyordum. Ama uzun boylu dinlememe izin verilmedi. Babam beni öptü ve kendi işlerime bakmamı söyledi. Beni Churchill'e neden göstermek istediğini anlamadım. Şimdi anlıyorum galiba. Churchill'e normal bir insan gibi görünmek istemişti. Churchill'i beğendiğini görebilirdiniz.

O ekimde onuncu sınıfa başlıyordum. Öğretmenlerimiz yaşlı, savaş öncesi kuşaktandı. Öğrencilerin yarısı boşaltılmıştı ve birçok yeni insan vardı. Okul soğuktu. Fakat Anna Yasnopolskaya'nın, bütün Moskova'nın en iyi edebiyat öğretmeninin, dersleri kafayı ve yüreği ısıtıyordu. O kış çok geniş bir müfredatımız vardı. Goethe ve Schiller'den başlamıştık. Sonra Çehov ve Gorki'ye geçtik. Sonra Acmeistlerin şiirinden (1) Mayakovsky'e ve Yesenin'e ve bütün Sovyet yazınına geçtik.

O zamanlar sanat dünyasında, müzik, yazın, resim dünyasında yaşıyordum, bunlarla yeni ilgileniyordum ve Anna Yasnopolskaya bize öğretiyordu. Hepimiz sanatı çok ciddiye alıyorduk ve şiire, kahramanca duygulara bayılıyorduk. Harika şiiri 'Ölümcül Yıllar, Kırklar'da David Samoilov şöyle yazıyordu:

Bütün hepsi nasıl yan yana geldi:
Savaş, yıkım, düşler ve gençlik...
Hepsi nasıl etki yaratti
Yalnızca daha sonra uyanmak!

Aleksi Yakovleviç Kapler'le 1942 - 43 kışında tanıştım. Onunla ilişkim babamla ilişkilerimi bozdu.

---

(1) Acmeistler: 1913'te Nikolai Gumilov tarafından sembolizme karşı geliştirilmiş şiir okulu.

16

Aleksi Kapler şimdi iyi ve Moskova'da yaşıyor. Film senaryoları yazıyor, seminerler veriyor ve Sinematografi Enstitüsünde öğretmenlik yapıyor. Filmciliğin eski, tanınmış ustalarından biri. On yıllık sürgün ve hapisten sonra şimdi gene normal bir yaşam sürüyor, kaderin darbesinden kurtulan birçok insan gibi.

1942 - 43 kışında birbirimizi yalnızca birkaç saat görmüştük, on iki yıl sonra 1955'te gene birkaç saat görüşebildik. Hepsi buydu, öğrenci bir kızla kırkında bir adamın açık görüşmesi ve sonra kısa bir görüşme daha.

1942 Ekiminde Vasili, Kapler'i Zubalovo'ya getirdi. Vasili, Kapler'e pilotlar hakkında düşünülmüş bir filmle ilgili bilgi veriyordu. Bu tasarıyla ilgili Roman Karmen (1), M. Slutski, Konstantin Simonov (2) ve Y. Voitekhov'la da görüştü ama iş içki gürültüsünden öteye varmadı. Önce sanırım Kapler'le benim özel bir ilgimiz olmadı. Ama sonra hepimiz Gnezdikovski Sokağında bir galaya davet edildik ve onunla ilk kez konuştuk. Filmlerden söz ettik.

---

(1) Roman Lazareviç Karmen, 1906 - ?: Tanınmış film yönetmeni.

(2) Konstantin Mikhailoviç Simonov, 1915 - Sovyet şair, oyun yazarı ve romancı. 1945'te basılan Stalingrad kuşatmasını anlatan romanı ve savaş boyunca yayınlanan yurtsever şiirleri, yazılarıyla büyük ün kazanmıştı.

Kapler veya tanındığı adıyla Lyusia sinema hakkında bir şeyler bilmemden şaşırmış ve vurmalı danslarıyla, koro kızlarıyla Amerikan filmlerini beğenmememden memnun olmuştu. Kendi seçtiği iyi filmleri bana göstermeyi önerdi. Zubalovo'ya bir daha geldiğinde bize Greta Garbo'nun Kraliçe Christina'sını gösterdi. Çok etkilenmiştim, bu da Kapler'i memnun etti.

Sonra 7 Kasım tatilinde karşılaştık. Daçaya birçok insan gelmişti. Valya Serova ile Simonov, Voitekhov ve L. Tselikovskaya ve Karmen'le karısı, tanınmış Moskova güzeli Nina vardı. Bazı, pilotlar ve daha anımsamadığım birileri vardı. Gürültülü bir yemekten sonra dansa başladık. Kapler beklenmedik bir biçimde bana döndü: 'Fokstrot biliyor musun?' Üstümde terziden yeni aldığım ilk iyi elbisem vardı. Annemin eski lal broşunu takıyordum ve kısa ökçeli ayakkabılar giyiyordum. Herhalde biçimsiz görünüyordum, fakat Kapler iyi dansettiğime beni ikna etti. Çok rahatlamış ve yanında huzur ve sıcaklık hissetmiştim! Bu kocaman, uyumlu adamın yanında, kendime büyük bir güven duygusu duymuştum. Başımı omzuna koymak ve sessizce gözlerimi kapamak istemiştim.

'Neden bugün bu kadar mutsuzsun?' diye sordu, yanıtın ne olabileceğini hiç düşünmedi. Dansetmeyi sürdürdüm ve ona her şeyi anlatmaya başladım. Evde ne kadar yalnız olduğumu söyledim, kardeşim ve öteki akrabalarımla nasıl yabancı kaldığımı anlattım. Annem öleli on yıl olduğunu, gene de onu anımsayan ve konuşabileceğim tek kişi olmadığını söyledim. Hepsi ağzımdan döküldü ve dansı sürdürdük. Plak çalmaya devam ettiler ve kimse bize dikkat etmedi.

O akşam aramızda bir yakınlık başlamıştı. Artık yabancı değil, arkadaştık. Kapler şaşırmış ve etkilenmişti. Çok değişik erkek ve kadınlarla birlikte basit,

doğal bir biçimde ilişki kurma yeteneği vardı. Arkadaş canlısı, iyi huylu biriydi ve her şeyle ilgiliydi. Ama o da biraz yalnız olmalı. Belki onun da birine gereksinimi vardı.

Beyaz Rusya'da gerilla savaşının sürdüğü yerden malzeme toplamaktan yeni dönmüştü. Moskova'da ısınmayan Savoy (şimdi Berlin) Otelinde kalıyor ve çoğu savaş muhabiri olan arkadaşları onu orada görüyorlardı.

Kaçınılmaz biçimde birbirimizden etkilenmiştik. Kapler'in tatilden sonra birkaç gün Moskova'da kalıp, sonra Stalingrad'a gitmesi gerekiyordu. Bu birkaç günde benim sürdürdüğüm yaşam inanılmaz zorluklar çıkarsa da olanaklı olduğu kadar çok görüşmeye çalıştık. Ama Kapler okulun kapısına geliyor, yan binada benim çıkmamı bekliyordu. Onun orda olduğunu bilmek yüreğimi coşkuyla dolduruyordu. Tretyakov Galerisine gider, ısıtılmayan binada savaş sergisine bakardık. Kapanış zilleri çalana kadar orda dolaşırdık, çünkü başka gidecek hiçbir yer yoktu. Tiyatroya da gittik. Aleksander Korneiçuk'un 'Cephe'si yeni başlamıştı. Kapler onun sanatla bir ilgisi olmadığını söyledi. Nedense Maeterlinck'in Mavi Kuş'una da gittik, bir de Bolşoy'da Maça Kraliçesi'ne. Kapler operaya dayanamadığını itiraf etti, fakat fuayede dolaşmak zevkliydi.

Kapler bana Disney'in Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler'ini ve harika Genç Lincoln'u Gnezdnikovski Sokağındaki Sinematografi Bakanlığı odasında gösterdi. Orada yan yana ve yalnız oturabildik.

Kapler bana kitap da getirdi. Hemingway'in Çanlar Kimin İçin Çalıyor romanına tutulmuştu ve bana da verdi. Richard Aldington'dan Bütün İnsanlar Düşmandır ve Hemingway'den Varlık Yokluk'u da getirdi.

Sonra bana ara sıra 'yetişkin' kitapları denilen sevgiyle ilgili kitaplar da verdi, anlayacağıma güveniyordu. O zaman anladım mı emin değilim fakat bu kitapları dün okumuşum gibi canlı anımsıyorum.

Sembolizmden Günümüze Rus Şiiri Antolojisi adlı koca kitabının bir kopyasını da verdi bana. Sevdiği şairlerin yanında küçük işaretler vardı. O zamandan beri Akhmatova (1), Gumilov (2) ve Khodaseviç'in (3) şiirlerini ezberden biliyorum. Harika bir antolojiydi. Evde onu yanımda taşırdım, defalarca beni rahatlatmıştı!

Savaş yüzünden karartılmış karlı Moskova sokaklarında yürüdük, birbirimize ve konuşmaya doyamıyorduk.Talihsiz 'bekçi köpeğim' Mihail Klimov işin sonuna gelmişti. Olanlara çok bozulmuştu, özellikle Kapler onu selamlamayı hiç unutmuyor, dostça sigarasını yakıyordu. Varlığından rahatsız olmuyorduk. O da hiç olmazsa o zaman için bize kötü niyetle bakmıyordu.

Benim için Kapler dünyadaki en akıllı, iyi, harika insandı. Bilgi ve onun bütün ışığını saçıyordu. Yeni tanımaya başladığım benim için yeni olan sanat dünyasını keşfetmeme yardımcı olmuştu. Ben de onun için sürekli bir şaşkınlık kaynağıydım. Onu dinlememi, anlamamı ve sözcüklerini yutmamı, benden bir karşılık alabilmesini olağanüstü buluyordu.

Çok geçmeden Kapler Stalingrad'a gitti. Savaşın arifesiydi. Gördüğü her şeyi bilmek istediğimi biliyordu ve çok şovalyece, cüretkâr bir şey yaptı. Kasım sonların-

---

(1) Anna Akhmatova, 1886 - 1966: Rus şair.

(2) Nikolai Stepanoviç Gumilov, 1886 - 1921: Sovyet hükümeti aleyhtarı bulunarak öldürülen Rus şair.

(3) Vladislav Felitzianoviç Khodaseviç, 1886 - 1939 : Paris'te ölen Rus şair ve eleştirmen.

da Pravda'ya baktığımda 'Stalingrad'dan Yüzbaşı L.'nin Mektupları - Mektup 1' başlıklı özel muhabir A. Kapler'in yazısını gördüm. O zaman bütün dünyanın dikkatle izlediği Stalingrad'da olup bitenleri sevdiği kadına anlatan bir askerin ağzından yazılmıştı.

Gördüğüm anda dondum kaldım. Gazeteyi açınca babamın tepkisinin ne olacağını bilebiliyordum. Üstelik özel ilişkimden haberdar da edilmişti. Bir kez bana hoşgörülemez bir tutum içinde olduğumu sonsuz bir hoşnutsuzlukla ihtar etmişti. Bu uyarıyı görmezlikten gelmiş ve eskisi gibi devam etmiştim ve şimdi bu yazıyı görecek, her şey açığa çıkacaktı. Tretyakov'daki yürüyüşlerimiz ayrıntısıyla anlatılmıştı. Hatta yazıyı 'şimdi Moskova'da herhalde kar yağıyordur. Pencerenden Kremlin'in mazgallarını görebiliyorsundur' diye bitiriyordu. Şimdi ne olacaktı?

Kapler Stalingrad'dan 1943 yılbaşısından hemen önce döndü. Görüşür görüşmez artık beni görmemesini ve telefon etmemesini söyledim. Her şeyin kötü bir sona doğru gittiğini görüyordum. O da kaygılıydı, yazıyı Pravda'ya göndermemesi gerektiğini, arkadaşlarının ona oyun oynadığını söyledi. O da tehlikeli bir dikkati üstümüze topladığımızı anlıyordu ve ayrılmamız gerektiğini kabul etti.

Ocağın geri kalan günlerinde, iki, üç hafta telefonda bir daha konuşmadık. Ama birbirimizi daha çok düşünüyorduk. On iki yıl sonra neler olduğuna ilişkin notlarımızı karşılaştırabildik. Kapler o haftalarda hep sedirde yatmıştı. Dışarı çıkmamış ve hep telefona bakmıştı.

İlk yumuşayan ben oldum. Ona telefon ettim ve her şey yeniden başladı. Her gün en az bir saat telefonda konuşuyorduk. Evde herkes korku içindeydi.

Kapler'in aklını başına getirmek için karar alındı. General Vlasik'in sağ kolu ve büyük yardımcısı, babamın muhafızlarından Albay Rumyantsev Kapler'i telefonla aradı. Bizim hakkımızda bilinecek her şeyi hatta fazlasını biliyorlardı. Rumyantsev Kapler'e diplomatik biçimde tayin olup mümkün olan en uzak yere gidebileceğini söyledi. Kapler de cehennem olmasını söyleyip telefonu kapadı.

Bütün Şubat ayı sinemaya, tiyatroya gittik veya sokaklarda yürüdük. Üstümüzdeki bulutların gittikçe kararduğını anlıyorduk. Şubatın sonu on yedinci yaş günümdü. O gün sessizce başbaşa kalmayı özlüyorduk fakat nasıl yapabileceğimizi bilmiyorduk. Birbirimizin evine gidemezdik, daha başka bir yer bulmalıydık. İstasyonunun yanında Vasili'nin hava kuvvetlerinden bazı arkadaşlarının toplandığı boş bir ev vardı. Ben yalnız gitmedim, 'bekçi köpeğim' Klimov yanımdaydı. O gün okuldan çıkıp tam ters yöne sapınca korkmuştu. Yan odada gazete okuyor gibi yapıp kapısı sonuna kadar açık olan odada ne olduğunu gözlüyordu.

Ne oluyordu? Artık ikimiz de konuşmayı sürdüremeyecek durumdaydık. Sessizce artık son olduğunu bilerek birbirimizi öptük. Kapler kötü biteceğini biliyordu ve ayrılmaya karar vermişti. Taşkent'e Beyaz Rusyalı partizanların savaşını anlatan 'Anavatanı Savunmak' diye bir film yapmak için atanmıştı. Mutlu ve aynı anda kederliydik. Birbirimizin gözüne baktık ve öpüştük. Sonsuz mutluyduk. Ama gözlerimizden yaş akıyordu.

Heyhat, seyredenler her şeyi kendilerince değiştirdiler, kendi davranışlarının kurallarına ve kıstaslarına uydurdular. Verdikleri raporlarda da gerçeklerin yanlış yorumlarını doldurdular. Yani o gün, yaş günüm 28 Şu-

batta bizim ne olacağımıza ilişkin karar çoktan alınmıştı.

Eve yıkılmış, yorgun döndüm, önsezilerimden sıkıntılıydım. 'bekçi köpeğim' arkamdan seğirtiyordu, o da bundan sonra başma gelebileceklerden titriyordu.

Kapler birkaç gün içinde Moskova'yı terketmeyi umarak eve toplanmaya gitti. Ertesi gün onu görmeye Tatyana Tess gitti. On iki yıl sonra bana orada nasıl üzgün, yıkılmış oturduğunu anlattılar.

2 Mart 1943'te, ertesi gün, çıkıp gidecekken, odasına iki adam geldi ve birlikte gelmesini söylediler. Doğrudan Lubianka Hapishanesine gittiler. Orada Kapler işlerin istendiği gibi gittiğinden emin olmak isteyen ünlü generalimiz Vlasik'i gördü. Ve her şey de istendiği gibiydi. Kepler getirilmiş ve tutuklandığı söylenmişti. Bahane yabancılarla ilişki kurduğuydu. Gerçekten birkaç kez dışarıya gitmişti ve Moskova'daki nerdeyse bütün yabancı muhabirleri bilirdi. Bu doğruydu ve reddedilemezdi. Onu istedikleri gibi suçlamak için bu yeterdi. Elbette benim adım hiç geçmedi. Ve Kapler başka bir yaşama, on yıl sürecek bir yaşama başladı.

3 Mart sabahı, okula gitmeye hazırlanırken, babam umulmadık, daha önce hiç yapmadığı bir biçimde geldi. Hızla odama daldı. Bakışı dadımı döşemeye mıhlamak için yeterliydi. Babamın böyle baktığını daha önce hiç görmemiştim. Genellikle sözlerini ve duygularını kontrol ederdi. Şimdi, öfkeden boğulmuş haldeydi. 'Nerede onlar, neredeler?' diye köpürüyordu. 'Yazarından gelen mektuplar nerede?'

'Yazar' sözcüğünü söylerken sesindeki aşağılamayı anlatamam. 'Bütün öyküyü biliyorum! Bütün telefon konuşmalarınız burda!', cebine vurdu. 'Haydi, ver şunları! Senin Kapler'in İngiliz casusu. Tutuklandı!'

Kapler'in bana yazdığı her şeyi masamdan çıkardım, mektupları, bana Stalingrad'dan getirdiği imzalı fotoğraflar. Not defterleri, kısa öykü denemeleri, Sostakoviç üstüne yeni bir senaryo. Bir de elveda mektubu vardı. Onu unutmayayım diye yaş günümde vermişti.

Sonunda konuşabildim ve 'Ama onu seviyorum' diye itiraz ettim.

'Sevmek!' diye anlatamayacağım bir nefretle bağırdı. Yaşamında ilk kez yüzüme iki tokat attı. 'Bak, dadı, ne kadar düşmüş!' Artık kendini tutamıyordu. 'Savaş sürüyor ve ortalıkta bu işin .....!' Başka sözcük bulamamış kaba köylü sözünü kullanmıştı.

'Hayır, hayır, hayır!' dadımın bütün diyebildiği buydu, köşede durmuş şişman eliyle korkutucu bir şeyi savıyor gibiydi, 'hayır, hayır!'

'Ne demek hayır?' babam hâlâ öfke içindeydi ama bana vurmakla biraz yatışmıştı ve daha sakin konuşuyordu. 'Ne demek hayır, her şeyi biliyorum.' Bana baktı ve beni yerin dibine geçiren şeyler söyledi.'Kendine bir bak. Seni kim ister? Seni aptal! Çevresi kadınla dolu'. Bunu söyleyip gitti. Yemek odasına gitti ve bütün mektuplarımı götürdü, kendi gözleriyle okuyacaktı.

Mahvolmuştum. Son sözleri can evimden vurmuştu. Gözümde Kapler'i küçük düşürmek için her şeyi söyleyebilirdi ve bir şey elde edemezdi. Ama bana 'kendine bak' deyince kimsenin beni istemeyeceğini kavradım. Kapler beni gerçekten sevmiş olabilir miydi? Gerçekten onun için bir anlamım olur muydu?

Babam 'Senin Kapler'in İngiliz casusu' dediğinde ne olduğunu kavrayamamıştım. O çıktıktan sonra mekanik olarak okula hazırlandım. Ancak ondan sonra Kapler'e ne olabileceğini kavradım. Düşte gibiydim.

Öğleden sonra okuldan döndüğümde hâlâ şaşkın-

dım. Bana 'baban yemek odasında seni görmek istiyor' dediler. Sessizce gittim. Babam Kapler'in mektuplarını ve fotoğraflarını yırtıyor ve çöpe atıyordu. 'Yazar!' diye söylendi, 'doğru dürüst Rusça yazamıyor! Kendine bir Rus bile bulamıyor!' Kapler'in Yahudi olması onu en çok kızdıran şeylerden biriydi.

Artık bir şey hissetmiyordum. Tek sözcük söylemedim ve odama gittim. Bundan sonra babamla uzun zaman yabancı olduk. Aylarca konuşmadık ve o yaza kadar birbirimizi görmedik. Ondan sonra bile ilişkimiz eskisi gibi olmadı. Artık eski sevilen kız değildim.

Kapler beş yıllığına kuzeye gönderilmişti. Vorkuta' da (1) yaşadı ve tiyatroda çalışmasına izin verildi. Cezasını bitirdikten sonra Kiev'e gitmeye karar verdi, ailesi oradaydı ve Moskova'ya dönmesi yasaktı. Çok riskli olmasına karşın gene de Moskova'ya geldi. Yıl 1948'di.

Moskova'da birkaç gün kaldıktan sonra Kiev trenine bindi. Sivil polisler arkasından gelip onu sonraki istasyonda indirdiler. Bir kez daha çıktığı yoldan başka bir yola yöneltiliyordu. Bu kez Vortuka gibi bir şehre gönderilmedi, toplama kampına gitti. İnta (2) yakınlarındaki berbat kampta madende çalışmaya mahkûm olmuştu. Moskova'ya gitme yasağını çiğnediği için beş yıl vermişlerdi. Beş yıl madende çalıştı.

Mart 1953'te cezası biterken Vorkuta'ya dönme izni istedi. Orda tiyatroda çalışabilir ve yerleşebilirdi. Beklenmedik biçimde gene Moskova'ya Lubianka hapishanesine getirildi.

---

(1) Vorkuta: Komi Özerk Cumhuriyeti'nde Peçora havzasında kömür madeni. Toplama kampı merkezi.

(2) İnta: Peçora kömür havzasında Komi Özerk Cumhuriyeti'nde başka bir kasaba. Birçok mahkûm buraya çalışmaya gönderilirdi.

Kısa bir zaman sonra Temmuz 1953'te bırakıldı. Bu kez ona 'Serbestsin. Evine gidebilirsin. Adresin ne? Kime telefon etmek istersin?' diye sormuşlardı.

Ve hapishaneden çıkıp Moskova sokaklarında yürüdü, yıllarca görmediği temmuz güneşinde yanan sokakları ve bulvarları dolaştı.

On yıl Kapler hakkında güvenilir hiçbir şey duymadım. Yaşadığım biçim gizlice arkadaşlarıyla görüşmeme olanak vermiyordu. Yalnız 'yabancılarla ilişki kurduğu' için kuzeye gönderildiğini biliyordum. 1948'de kısa bir zaman Moskova'da kaldığını bile öğrenemedim.

Kapler'in bana verdiği mutluluk anlarının anısından başka bir şeyim yok.

Sonra 3 Mart 1953 geldi. Babamın odama gelip yüzüme çılgınlık içinde vurmasının üstünden on yıl geçmişti. Şimdi ölüm yatağının başındaydım. Koşuşturan doktorları seyrediyordum ama düşüncelerim gidip geliyordu. Kapler'i düşündüm. Tutuklandığından beri tam on yıl olmuştu. Ne olmuştu? Şu anda ne yapıyordu?

Bir yıl sonra, Kremlin'deki İkinci Sovyet Yazarları Kongresinde St. George Salonunda Kapler'le karşılaştım. Birbirimizi görmeyeli on bir yıl olmuştu.

17

1941 baharında mezun oldum. Martın üçünden sonra babamla dört ay buluşmamış, telefonla da konuşmamıştık. Sonunda temmuzda ona telefon edip mezun olduğumu söyledim. 'Kalk gel' diye homurdandı. Ona diplomamı gösterdim ve üniversiteye girip edebiyat okumak istediğimi söyledim. Öğretmenim Anna Yasnopolskaya beni teşvik etmişti ve edebiyatla ilgimi sürdürmek istiyordum.

'Şu edebiyatçı tiplerden biri olmak istiyorsun!' diye hoşnutsuz bir tonda babam homurdandı. 'Şu bohemlerden biri olmak istiyorsun! Onlar eğitimsizdir ve sen de onlar gibi olmak istiyorsun. Hayır, sen iyi bir eğitim almalısın, tarih olsun. Yazarların da toplumsal tarihe gereksinimi vardır. Tarih öğren. Sonra ne istiyorsan yapabilirsin'.

Durumun özeti buydu. Dogmatikti ve bir arkadaşımla edebiyat sınavlarına hazırlanmaya başlamıştık bile, ama bir kez daha babamın yetkesine uydum ve tarihe gittim.

Hiç pişman olmadım. Tarih gerçekten yararlı oldu. Ama babamın göremediği şey ben 'eğitim görmüş Marksist' olmadım, umduğu olmadı. Bu kesinlikle üniversitede tarih çalışmamın farklı gelişmesiyle ilgili.

Bir kez daha evde sıkılıyordum ve sessizlik içindeydim. Zubalovo 1943 baharında kapatılmıştı, çünkü ba-

bamın dediği gibi orayı günah sığınağına çevirmiştik. O yaz dedemler güneyden gelince 'çamlık' dedikleri evde dinlenmeye gittiler.

Yakov'un küçük kızı Gulia annesiyle gene buluşmuştu. Kadın esir düşen birinin akrabası olarak iki yıl bunun cezasını çekmişti. (Yakov gibi yaralanarak bile olsa, esir düşen herkes 'isteyerek düşmana teslim olmak'tan suçlu sayılıyordu. Böylece hükümet milyonlarca subay ve adamından elini çekmiş ve savaş boyunca onlarla ilgili bir yükümlülüğü reddetmişti. Savaş bitince çoğunun geri dönmek istememesi düşündürücü değil mi?

Vasily de benim gibi 'ahlak bozukluğu' nedeniyle Zubalovo'dan sürülmüştü. Ayrıca babam Savunma Bakanı yetkisiyle kişisel bir emirle Vasili'ye on gün hücre hapsi vermişti. (1)

Evde de işler karmakarışıktı. Beni sevindiren birşey, Aleksandra Nakaşidze'nin atılmasıydı. Beni izlemesi, mektuplarımı, yazılarımı alması, Kapler'le konuşmalarımı dinlemesi, hepsi onu kurtarmaya yetmemişti. Babam onun aptallığından bıkmıştı. Üstelik görevini de yapamamıştı. Beni duygusallıktan korumayı beceremişti. Çok geçmeden oldukça yüksek görevli bir Gürcüyle evlendi ve bizi tamamen terketti. Kendi adına memnundu.

1943 sonbaharında 'bekçi köpeğim' Mikhail Klimov da görevinden alınmıştı. Üniversiteye başladığımda babama bu tür korumayı kaldırmasını, öğrencilerden utan-

(1) Stalin savaş sırasında başbakanlık göreviyle birlikte savunma bakanlığını da almıştı.

dığımı söyleyip yalvardım. Beni şaşırtarak babam anladı ve kabul etti.

Tek kalan dadımdı ve 1956'da ölene kadar benimle kaldı. Odamın yanındaki odasında her zamanki gibi dikiş dikerdi, makinasının tıkırtılarını duyardım. Sessizce odama girer, önüme soyulmuş elma veya çayla yağlı ekmek koyardı. Ben kitaplarıma gömülmüş, otururdum.

Artık babamı çok seyrek görüyordum. Akşam yemeği için gelmeyi kesti ve her akşam aynı çevreyle Kuntsevo'ya gitmeye başladı. Savaş bitiyordu. Dönüş noktasına ulaşılmıştı.

1944 baharında evlendim. İlk kocam Grigori Morozov Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde öğrenciydi. Onu okul günlerinden tanıyordum. Yahudiydi ve babam bundan hoşlanmadı. Fakat, tekrar uzaklaşmak istemeyerek evliliği kabul etti ve izin verdi.

Bir gün özellikle bu konuyu konuşmak için ona gittim. Çok konuşmadık, o zamanlar benim için onunla konuşmak bile zordu. Onu kırmıştım ve artık benden hoşlanmıyordu.

Mayıstı. Daçanın dışında çiçekler tomurcuklanmıştı. Kiraz ağaçları göz kamaştırıcı bir beyazlık içindeydi, arılar vızlıyordu Her şey sakindi. 'Demek evlenmek istiyorsun, öyle mi?' dedi. Uzun zaman ağaçlara baktı ve bir şey demedi. 'Evet, bahar geldi' dedi aniden. 'Canın ne isterse, cehenneme.'

Anlamlı bir konuşmaydı, çünkü engel olmayacağını gösteriyordu. Sözleri kadar da uygun davrandı. Sonraki üç yıl iyi geçti. Barış içinde çalışmalarımızı sürdürdük. Bir çocuğum oldu ve fazla uğraşmam da gerekmedi. Uzun zaman hem benim dadım, hem de Yakov'un kızı Gulia'nın dadısı tarafından bakıldı. Bunun anlamı da iyi bir babanın sağlayacağı her şeyin bize verilmiş olduğuydu.

Kremlin dışında bir daire verilmişti. Babam evliliğimle ilgili tek koşul öne sürmüştü, kocam evine adım atmayacaktı. Memnun bile olmuştuk. Gerçekten bize veremeyeceği bir tek şey vardı, sevgisi, sıcaklığı, gerçek bir aile ilişkisi. Bir kez bile kocamla karşılaşmadı ve hiç görüşmeyeceğini söyledi.

'Çok hesaplı bir adam, şu senin genç adamın' dedi. 'Bir düşün. Cephe berbat. İnsanlar öldürülüyor. Bir de ona bak. Evde oturuyor'.

Ses çıkarmadım ve buluşmaları için ısrar etmedim. Öyle olsa çok daha kötü olabilirdi.

Babamı çok seyrek görüyordum. Bahardaki görüşmemizden sonra tekrar buluştuğumuzda yarım yıl geçmişti, sonbahardı. Ona çocuğum olacağını söyledim. Yumuşadı ve bize tekrar Zubalovo'ya gitme izni verdi. 'Kır havaşına gereksinimin var' dedi.

Gene oraya gitmeye başladık, ikimiz. Ne kadar boştu! Vasili bölüğü sonra da karargâhı ile cephedeydi. Yükseldikçe yükseliyordu. General oldu. Şeref rütbeleri, madalyalar aldı. Ve gittikçe daha çok içiyordu.

9 Mayıs sabahı erkenden radyo savaşın bittiğini bildirince babama telefon ettim. Çok heyecanlanmıştım. Moskova coşmuştu. Çok erkendi ama herkes bunun zafer günü olduğunu biliyordu. 'Zaferimiz için kutlarım baba.' Konuşamıyordum. Sevinçten ağlamak istedim.

'Evet, kazandık' diye yanıtladı. 'Teşekkürler. Sana da tebrikler! Nasılsın?' O gün Moskova'daki herkes gibi çok iyiydim!

Kocamla tanıdığımız herkesi dairemize davet ettik. Her yer doldu. Herkes dans ediyor, şarkı söylüyor, şampanya içiyordu. Sokaklar dolmuştu. Dışarı çıkmaya korkuyordum, çünkü iki haftaya kadar bebek bekliyordum.

Gerçekte kolay bir doğum oldu. 1945 Mayısında herkes sevinçli ve mutluydu.

Babamı Ağustos'ta, Potsdam Konferansından dönene kadar görmedim. Daçasına gittiğimde her zamanki ziyaretçileri vardı. Amerika'nın ilk atom bombasını Japonya'ya attığını söylediler. Herkes bununla meşguldü ve babam bana aldırmadı.

Ve benim de önemli haberlerim vardı, en azından bana göre! Oğlum olmuştu. Üç aylık olmuştu bile. Adı Josef'di. (*) Fakat çevremizde olup bitenlere göre bu çok küçük bir şeydi. Yani, kimse aldırmadı. Üstelik, kardeşim kocamla ilgili babama kötü bir şeyler söylemişti, babam soğuk, ilgisiz ve uzaktı.

Bundan sonra birbirimizi görmemiz için biraz zaman geçti. Babam hastalandı ve aylarca hasta yattı. Savaş yıllarının gerilimi ve yorgunluğu ve yaşı kendini gösteriyordu. O zaman altmış altı yaşındaydı.

1945 - 46 kışında onu gördüğümü anımsamıyorum, ama belki de görmüşümdür. Üniversitede kaybettiğim yılı tamamlıyordum. Bebekten dolayı bir yıl kaybetmiştim. Kocamla Moskova'daki dairemizde yaşıyorduk ve ikimiz de üniversitedeydik. Bebeğimiz Josef iki dadıyla Zubalovo'daydı, benimki ve kendisininkiyle. Anlaşıldığına göre babam gereksinimim olan her şeye sahip olduğumu, ondan isteyebileceğim hiçbir şey olmadığını düşünüyordu. Kocamla hiçbir koşulda karşılaşmamaya karar vermişti.

Babam benden boşanmamı hiç istemedi. Böyle bir isteğini hiç dile getirmedi. Üç yıl sonra, 1947 baharında kişisel nedenlerle ayrıldık. Daha sonra babamın bo-

(*) Kayınpederimin adı da Josef'ti. Oğlum iki dedesinin adını almıştı.

şanmam için ısrar ettiği dedikodusunu duyunca bu nedenle çok şaşırmıştım.

Bu zaman içinde babamı iki kez gördüm. 1946 yazında 1937'den beri ilk kez tatile çıktı. Arabayla seyahat etti. Bütün konvoy o zamanlar hâlâ çok kötü olan yollara düştüler. (Kısa zaman sonra Kırım'da Simferopol'a karayolu inşaatına başladılar.) Konvoy yol boyu şehirlerde durdu. Bölge sekreterleri ve Komünist Partinin eyalet komiteleri konaklama gecelerinde beraber oldular. Babam halkın nasıl yaşadığını gözleriyle görmek istemişti. Bütün gördüğü de savaştan yıkılmış yerlerdi.

Kâhya Valeçka bütün yolculuklarına katılmıştı ve daha sonra bana babamın halkın hâlâ izbelerde yaşadığını ve her şeyin yıkıntı halinde olduğunu görmekten nasıl üzüldüğünü anlatmıştı. Gene bana daha sonra yükselen parti önderlerinin güneyde onu görmeye geldiklerini ve Ukrayna'nın tarım durumu hakkında raporlar verdiklerini de anlatmıştı. Öyle büyük kavun karpuz getirmişlerdi ki kollarınızla saramazdınız. Ukrayna'nın nasıl zengin olduğunu göstermek için meyveler, sebzeler, altın başaklar getirmişlerdi. Bu arada, liderlerden birinin şoförü, adı da Nikita Kruşçev'miş, hizmetçilere Ukrayna'da nasıl kıtlık olduğunu anlatmış. Köylerde yiyecek hiçbir şey yokmuş ve köylü kadınlar sabanlara ineklerini koşuyorlarmış.

Valeçka yüzünden aşağı gözyaşları dökülerek 'utanmamaları garip' diye ağlıyordu. 'Babanı her şeyde aldatıyorlardı! Şimdi de bunun için onu suçluyorlar!'

Bu geziden sonra güneyde daha çok tatil evleri yapılmaya başlandı. Şimdi onlara 'hükümet daçaları' deniliyordu. Onları bütün Politbüro üyelerinin kullanacağı düşünülmüştü ama gerçekte yalnız Molotov, Jda-

nov (1) ve babam kullanıyordu. Novi Afon'da bir daça yapılmıştı, Sokum yakınlarında gene bir tane ve Ritsa gölünde de bir grup. Kuzeyde Novgorod eyaletinde de Valday tepelerinde bir başka daça inşa edilmişti.

Elbette babam hiçbir zaman onaylamadığı ilk kocamdan boşanınca memnun olmuştu. Bundan sonra bana karşı tutumu yumuşadı ama çok sürmedi. Onun için başarısızlık nedeni idim ve hiç de istediği gibi olmamıştım. Ama oğlumu seviyordu.

1947 Ağustosunda beni Soçi'de Kholodnaya Reçka'ya davet etti. Üç hafta orda kaldık. Yıllardır ilk kez birlikte oluyorduk. Hoş, üzüntü verici ve yorucuydu. Gene onun günün yarısında uyumak, öğleden sonra üçte yemek, sonra arkadaşlarla gecenin bir yarısına kadar oturmak programına uyamamıştım.

Onunla konuşmak zordu. Garip gelebilir ama konuşacak bir şeyimiz yoktu. Yalnız kaldığımızda konuşacak bir şey bulmak için beynimi zorlardım. Kendimi hep koca bir dağın eteklerinde oturuyormuş gibi hissederdim. O yukardaydı, ona sesleniyordum, enerjimin her gramını kullanıyordum, ona ulaşmak istiyordum fakat bütün ulaşabilen kopuk kopuk bir iki sözcüktü. Bana da birkaç dağınık sözcük ulaşıyordu ve böyle de konuşulamaz. Yürüyüşe çıkınca daha iyi oluyordu. Ona gazete ve dergileri sesli okumamdan hoşlanıyordu. Yaş-

(1) Andrey Aleksandroviç Jdanov, 1896 - 1948 1934 - 44 Leningrad Parti örgütü başkanı, 1939'dan sonra Politbüro üyesi. Merkez Komitenin ideolojiyle ilgili sekreteri olarak savaştan sonraki Batı etkilerine, formalizm ve objektivizme karşı kampanyaları yürüttü. Kozmopolitlikle savaştı. Kalpten ölmeden önce Stalin'in halefi olarak düşünülüyordu.

lanmıştı. Barış ve sessizlik istiyordu. Ama kendisi de ne istediğini tam bilmiyordu. Akşamları sevdiği savaş öncesi filmleri, Volga Volga'yı ve Şarlo'nun filmlerini seyrederdik.

Akşam yemeğine herkes gelirdi: Beria, Malenkov, Jdanov, Bulganin, ötekiler. Dünyada hiçbir şey yokmuş gibi oturup üç dört saat eski öyküleri dinlemeyi sıkıcı ve yorucu bulurdum. Beni bıktırırdı ve yatmaya giderdim. Geç saatlere kadar otururlardı. (*)

Çok geçmeden Moskova'ya ve üniversiteye döndüm. Bir kez daha Kremlin'deki ıssız dairemizde yaşıyordum. Mezar gibiydi. Vasili'nin kendi dairesi vardı. Aleksandra Nakaşidze'nin görevi emniyette yüzbaşı veya binbaşı olan İvan Borodaçev adlı birine verilmişti. Kendisine teslim edilen hazineyi kutsal sayıyor, babamın kitaplığından okumak için yemek odasına götürdüğüm kitapları bile not defterine yazıyordu. Oğlum ve dadım benimleydi ve dadım her zamanki gibi ben çalışırken elma soyup getiriyordu.

O sonbahar babamdan uzun, çok uzun zamandan beri ilk kez mektup aldım. Savaş öncesi yılların bir yankısıydı ve gene de biraz değişikti.

Merhaba Svetka!

Mektubunu aldım. Babanı unutmaman çok hoş. Ben iyiyim. Her şey iyi. Yalnızlık çekmiyorum. Sana bazı küçük armağanlar, mandalina gönderiyorum. Öperim.

11 Ekim 1947

(*) Milovan Djilas Stalin'le Konuşmalar adlı kitabında bu akşam konuşmalarını çok güzel anlatmıştır.

Bu yıllar, 1947'den 49'a kadar çok kasvetliydi. Yaşamım korkutucu derecede tecrit olmuştu. Mihail Klimov'un topuğumun dibinden ayrılmasının üzerinden yıllar geçmişti fakat hâlâ her adımım gözetleniyordu. Küçük Josef Zubalovo'da doğal bir biçimde büyüyordu ve bazen haftalarca onu görmüyordum. Evle üniversite arasında sürünüyordum. Konservatuara sık sık fakat tiyatroya seyrek gidiyordum. Çok insan tanımıyordum ve yeni kimselerle tanışmam olanaksızdı.

Sık sık, özellikle Andrey Jdanov'un ölümünden sonra Jdanov'ların evine gidiyordum. Kederli kaleme göre Jdanov'ların evi çok neşeli görünüyordu. Her pazar okul ve üniversiteden ikimizin de tanıdığı Yuri Jdanov'un arkadaşları oraya geliyordu. Benim yalnız, yitik varlığımda bir vaha gibiydi. Oraya gitmekten hoşlanırdım. Babam Andrey Jdanov'dan çok hoşlanırdı. Oğlunu da sayardı ve bir gün iki ailenin evlilikle bağlanacağını hep ummuştu. 1949 baharında ortak bir sağduyu ile, ama özel bir sevgi olmadan bu oldu. Onun evine taşınmakla biraz özgürlük kazanabilirim ve yoksun olduğum insanlara yaklaşabilirim diye düşündüm.

Ama babamın başka düşünceleri olmalıydı. Aniden Kuntsevo'daki daçaya ikinci bir kat eklendiğini öğrendim. Bir gün Zubalovo'ya geldi. Odadan odaya homurdanıp dolandı ve 'Ne için Jdanov'lara taşınmak istiyorsun? Ordaki kadınlar seni canlı canlı yer' dedi, 'o evde çok kadın var'. Evlilik kararlaştırılmıştı fakat ben önce üniversiteyi bitirmek, sonra Jdanov'lara taşınmak istiyordum. Babam Jdanov'lardaki herkesi tanıyordu ve ne dul eşine ne de kızkardeşlerine dayanamıyordu. Telaşlandım, çünkü ne olursa olsun babamın evinde yaşamak istemiyordum ve Yuri Adreyeviç'in de dünyada böyle bir şeyi kabul etmeyeceğini biliyordum.

Yaşlandıkça babam yalnızlık çekmeye başlamıştı. Artık o kadar herkesten uzaklaşmış ve yücelmişti ki boşlukta yaşıyor gibiydi. Konuşacağı bir insan yoktu.

1948'de beni, oğlum Josef ve zaman zaman sorduğu Yakov'un küçük kızı Gulia ile Kırım'a gönderdi. Oraya gittikten bir zaman sonra ondan bir mektup aldım. 'Onunda gel ve güneye birlikte gidelim. Öperim. Babacığın.' Hepimizi bir önceki yıl gibi Kholodnaya Reçka'ya istiyordu. Ama ben kararımı vermiştim. Ağustosu dadım ve oğlumla Zubalovo'da geçirecektim, bu da onu kırdı.

Onu görmeye güneye daha sonra 1948 Kasımında gittim. Sıcak ve güneşliydi. Denizden esiyordu ve göz okşuyordu. Güller açmıştı, paltosuz dolaşılıyordu. Babam bana kızmıştı. Beni masaya çağırdı, haşladı ve herkesin içinde parazit dedi. Benden daha bir hayır görmediğini söyledi. Herkes susmuştu ve utanmıştı. Ben de ne diyeceğimi bilmiyordum ve susuyordum.

Ertesi gün aniden benimle ilk kez annem ve nasıl öldüğü konusunda konuştu. Yalnızdık. Ölüm yıldönümü, 8 Kasım hep 7 Kasım tatiline denk düşüyordu. Bayramı hep mahvoluyordu ve son yıllarında kasımı güneyde geçirmeye çalıştı.

Ne yapacağımı bilmiyordum. Ne diyeceğimi bilmiyordum, konudan korkuyordum. İkimiz uzun süren bir öğle yemeğindeydik. Her zamanki gibi iyi şarap ve bol meyve vardı. 'Ne berbat küçük bir tabancaydı' dedi, aniden kızmıştı ve parmaklarıyla bana ne kadar küçük olduğunu gösterdi. 'Bir şey değildi, bir oyuncaktı. Ona Pavluşa getirmişti. Birine verecek ne güzel şey!'

Başka sanıklar aradı. Nedenini ve suçlamayı yıka-

cak birini arıyordu. Gittikçe ona daha çok koyuyordu. Anlaşıldığı kadarıyla yaşlandıkça annemi daha sık düşünüyordu. Aniden Polina Zhemçuzhina'yı ve anneme ne kadar yakın olduğunu anımsadı, Molotov'un karısını. Onda kötü etkisi olduğuna karar verdi. Sonra annemin ölmeden önce okuduğu Yeşil Şapka'yı lânetlemeye başladı. Öteki önemli nedenler üstünde durmak ve birlikte yaşamlarını zorlaştıran şeyleri düşünmek istemiyordu. Basit, doğrudan bir etki arıyordu, sanki hepsi buydu. Benim için acı ve zordu. İlk kez benimle bu konuda bir yetişkin gibi ve bana tam —pek de tam değil ama— güveni varmış gibi konuştuğunu hissettim. Ama bu tür güvendense yerin dibine geçeydim.

O 1948 Kasımında Moskova'ya birlikte, trenle döndük. Babam kompartmanıma gelip baktığında Art dergisindeki fotoğraflara göz atıyordum. 'Nedir o?' diye sordu. Ressam Repin'in çizgileri ve çalışmalarıydı. Aniden 'onları görmedim bile' diye öyle üzgün bir biçimde söyledi ki, çok kötü oldum.

Bir an babam aniden Tretyakov Galerisine gitse veya halka kapalı olduğu bir gün yalnız ona açık olduğunda orayı bir gezse ne olurdu diye düşündüm. Allahım, bunun üstüne neler söylenirdi! Ne saçmalıklar anlatılırdı. Ne tartışmalar çıkardı. Herhalde babam birçok insan gibi zaman geçirebileceği bir şekilde orasının kendisine açık olmadığının bilincindeydi. Onun için boşveriyordu. Belki çekiniyordu. Bilmiyorum. Ama halktan çekinmezdi ve bugün duyulan 'halkı sevmezdi' gibi ikiyüzlü deyişler bana saçma geliyor.

Çeşitli istasyonlara indiğimizde peronda dolaşıyorduk. Babam lokomotife kadar gider ve demiryolu işçilerini selamlardı. Tek bir yolcu göremezdiniz. Özel trendi

ve tek yolcu perona bırakılmazdı. Uğursuz, üzücü, rahatsız eden bir görünümdü. Bunu kim düşünmüştü? Bu oyunları kim hazırlamıştı? Kendisi değil. Kendisinin hapis kaldığı ve yalnızlıktan, boşluktan, arkadaşsızlıktan boğulduğu bir düzendi bu.

Moskova'ya vardığımızda müthiş rahatsızdım. Tren istasyona girmeden önce, Moskova dışında durdu, otomobillerimiz oraya geldi. Gene, şehirden kaçıyorduk, çünkü orda insanlar vardı. General Vlasik, konyaktan şişmiş ve azametli, ileri geri koşturuyordu. Hepsi devlet parasıyla şişmiş muhafızların general ve albayları da oflayıp pufluyorlardı. Bütün konvoy ordaydı, maiyet, zevat ve tufeyliler. Babam onları görünce dişlerini gıcırdattı ve onları azarlamak için hiçbir fırsatı kaçırmadı, onlara kaba sözlerle bağırdı. Evde hizmetçilere hiç bu türlü davranmazdı.

Ben Kremlin'e gittim o da Kuntsevo'ya. Kendime gelmem birkaç gün aldı. Onunla olmak zordu. Bana büyük bir sinir gücüne mal oluyordu. Birbirimizden çok ayrıydık ve bunu ikimiz de biliyorduk. Her birimiz evine dönüp ötekinden kurtulacağı anı bekliyordu. Her birimiz ötekinden rahatsız oluyor ve bozuluyordu. İkimiz de acı çekiyorduk ve üzülüyorduk. Yaşamın neden bu kadar saçma olması gereksin? İkimiz de ötekinin suçlu olduğunu düşünüyorduk.

1948 sonunda yeni bir tutuklama dalgası yaşandı. İki teyzem, Pavel dayı ve Redens'in dulları ve onları tanıyanlar hapse gönderildi. J. G. Morozov, ilk kocamın babası da tutuklanmıştı. Sonra 'kozmopolit' denilen insanlara karşı bir kampanya başlatıldı ve yeni insanlar tutuklandı. Molotov'un karısını bile Molotov'a indirdikleri korkunç darbeden çekinmeden tutukladılar. Lo-

zovski tutuklandı, Mikhoels (1) öldürüldü. Hepsi 'Siyonist hücre' olduğu iddiasıyla bir araya toplanmıştı.

Babam bana çok geçmeden 'şu senin ilk kocan siyonistlerce yoluna çıkarılmış' dedi. 'Baba' diye itiraz etmeye çalıştım, 'gençler siyonizme o kadar önem veremezler'. 'Hayır, anlamıyorsun' diye kesin yanıt verdi. 'Bütün eski kuşak siyonizme bulaşmıştır ve şimdi de gençlere öğretiyorlar'. Onla tartışmanın yararı yoktu.

Sorunca teyzelerimin de neden suçlu olduğunu söyledi. 'Çok konuştular. Çok biliyorlar ve çok konuştular. Ve düşmanlara yaradı'. Acımasızdı, olabildiği kadar tüm dünyaya acımasızdı.

Her yerde düşman görüyordu. Suçlama ve kin tutma hastalığına yakalanmıştı, yalnızlığın ve tecrit olmanın sonucuydu.

Bir gün bana bütün içtenliğiyle 'sen kendin de Sovyet aleyhtarı cümleler kullanıyorsun' dedi. İtiraz etmeye veya bunu nerden çıkardığını sormaya çalışmadım.

Evden uzaklaşmak istiyordum, neresi olduğu önemli değildi. Son sınavlarıma 1949 baharında girdim ve Yuri Andreyeviç Jdanov'la evlendim. Küçük Josef'le Jdanov'ların Kremlin'deki dairesine gittik.

Babam çok yanılmamıştı. Jdanov'lar hiç de düşündüğüm kadar rahat ve hoş değildi. Evimiz kasvetli, boş, durgun ve rahatsızdı. Orada yaşamak kolay değildi ama bir şey hiçbir zaman olmadı, bayağılık yoktu.

---

(1) Solomon Mihailoviç Mikhoels, 1890 1948 Tanınmış Yahudi aktör ve yönetmen, Moskova'da Yahudi Devlet Tiyatrosunun 1929'dan 1948'de kapanana kadar sanat yönetmeni. Kozmopolitlikle mücadele kampanyasında tiyatro kapatılmış, birkaç ay sonra Mikhoels anlaşılmayan biçimde ölmüştür.

Fakat, şimdi de kendimi bir gösterinin, dışa dönük ikiyüzlülüğün içinde bulmuştum, buna 'Parti anlayışı' diyorlar, öte yandan kadın cinsinin açgözlü davranışlarını da bırakmıyorlardı. Kamyon dolusu eşyaları vardı. Bütün eşya, vazoları, koltuk örtüleri, duvarlardaki değersiz natürmortlar hepsi kaba ve zevksizdi. Evi Zinaida Jdanov yönetiyordu, Parti bağnazlığını kişiliğinde temsil eden dul kadın ile bir burjuva kadının kendini beğenmişliğinin karışımı. Biz evlendikten sonra kocamın arkadaşları giderek daha az gelmeye başladılar ve sonunda çevremiz ailenin kendisi kadar daraldı ve umutsuz, dayanılmaz bir boşluğa dönüştü.

1949 - 1952 herkes gibi benim için de çok zordu. Tüm ülke soluk almak istiyordu. Herkes için işler dayanılmaz olmuştu. En ortodoks Parti ruhu benim yaşadığım evde hüküm sürüyordu, fakat onun benim bildiğim eski partililerin hiçbiriyle ve dedem, anneannem, annem, Svanidze'lerle ortak hiçbir yanı yoktu. İkiyüzlüydü, gösteri için bir karikatürdü.

Kocam Yuri bile, üniversiteyi bitirmesine ve orda en sevilen kişilerden biri olmasına karşın Merkez Komiteye karşı çaresiz kalıyordu. Nelere bulaştığını bilmiyordu, düşünemiyordu. (1) Evde çok kalmazdı. Eve geç gelirdi, o yıllarda on birlere kadar çalışmak olağandı. Kendi tasaları vardı ve doğuştan duygusuzluğuyla benim üzüntü ve düşüncelerime dikkat edemezdi. Eve gelince de tamamıyla annesinin yönetimi altındaydı.

---

(1) Merkez Komitenin Bilimsel Seksiyonuna seçilen Zhdanov Lysenko'yu eleştiren bir konuşma yapmıştı. 7 Ağustos 1948' de Pravda'da Yuri Zhdanov'un Stalin'den 'deneysizlik ve olgunlaşmamaktan' doğan bu 'yanlış'dan dolayı özür dileyen mektubu yayınlandı.

Ona 'yaşlı akıllı baykuş' derdi ve onun fikirleri, zevkleriyle yaşamayı benimserdi.

Ben daha kolay yetiştirilme biçimimle kısa zamanda orayı soluk alınamaz bir yer olarak buldum. Yaşlı dadıma gelip bizimle oturmasını söyledim. Bana yakın olan ve beni seven tek kişi oydu. Ama bana 'onun gibi cahil bir kadının orada yapacak hiçbir şeyi olmadığını' söylediler. 'Yalnızca Josef'i şımartırmış.' Ve dadım Zubalovo'da hizmetçilerin bölümünde küçük bir odada kaldı.

Onu görmeye gittiğimde çay içer, reçel yerdik. Bana hastalıklarını anlatırdı, yaşadıklarımızdan konuşurduk. İki üç kez Jdanov'ların sayfiye evi Uspenskoye'e geldi fakat ona çok kaba davrandılar —küçük Josef dışında, hep 'nine' diyerek kendisini ona attı— ve acele ayrılmak zorunda kaldı. Böyle davranılmaya alışık değildi. Yaşamı boyunca, kim için çalışsa, aileden biri sayılmıştı. Devrimden önce çalıştığı soylu aileler bile ona Jdanov'lardan iyi davranmışlardı. Onuru kırılmıştı.

Babamı uzun, çok uzun bir zaman görmedim. 1949 - 50 kışında oldukça hastaydım. Çocuk bekliyordum ve birincisinin tersine çok sıkıntım vardı. Baharda hastaneye gittim. Bir buçuk ay sonra küçük, zayıf Katya'm ile Uspenskoye'e döndüm. Yalnız ve hasta olmak beni bitirmişti ve ikinci evliliğimin yanlışlığını görüyor, yaşamak zorunda olduğum evden de hiç hoşlanmıyordum.

Svetlana Molotov, çocukluğumdan beri tanıdığım arkadaşım hastanede yandaki yatağa düşmüş. O da bir kız doğurdu. İki gün sonra babası bütün babalar gibi kızını görmeye geldi. Uzun hastalıktan dolayı sinirlerim boşanma noktasındaydı ve karşılaştırma da beni

kendi adıma çok üzmüştü. O gece babama ne kadar kötü olduğumu bildiren keder dolu bir mektup yazdım. İki gün sonra bir yanıt aldım ve yanıt alabilmekten de memnun oldum. Ondan aldığım son mektup buydu:

Sevgili Svetoçka!

Mektubunu aldım. Böyle hafif atlattığın için çok sevinçliyim. Böbrek rahatsızlığı ciddi iştir. Çocuğun olmasına denecek bir şey yok. Seni terkettiğim düşüncesine nereden kapıldın? İnsanların düşlerinde gördüğü şeylere benziyor. Düşlerine inanmamanı öğütlerim. Kendine dikkat et. Kızına da dikkat et. Devletin premature de olsa insanlara gereksinimi var. Yakında görüşürüz, bir parça sabırlı ol. Svetoçka'mı öperim.

10 Mayıs 1950 Babacığın

Mektuba memnun olmuştum. Yanıt almak beni memnun etmişti, çünkü özellikle bunu beklemiyordum. Ama devletin şimdiden küçük Katya'ya gereksinimi olması beni rahatsız etti, yaşayıp yaşamayacağı hâlâ kuşkuluydu. Ve birbirimizi öyle 'yakında' görmeyeceğimizden de oldukça emindim.

Babamla gene bir araya gelmemiz bir yıl sonra, 1951 yazında oldu. Beni Borzhomi, Gürcistan'a istetti, ben de iki haftalığına gittim. Dinleniyordu ve hoş kokulu Gürcistan havasından, Kura Irmağının kaldığımız Likani Sarayından serin serin akışından zevk alıyordu. Onu oraya çeken bir şey olduğunu hissettim. O zaman yetmiş ikisindeydi. Ama parkta yürürken adımları canlıydı, şişman muhafızlar, generaller ona yetişmek için koşturuyorlardı. Aniden döner ve onlarla karşılaşırdı. Kızgınlıktan patlardı, ıvır zıvır işle meşgul birini hemen orda haşlardı.

Yazları hep yaptığı gibi öğle ve akşam yemeklerini bir ağacın altında yiyordu. Hizmetçilere kendisine Kura'dan taze balık getirmelerini söyledi. Çocukluğundan balıkların Gürcüce adlarını anımsayabiliyordu ve onları anımsamak onu mutlu ediyordu. Ama çok konuşmadı. Duygularından söz etmeyi sevmezdi ve bunun 'kadınların' işi olduğunun söylerdi.

Söylediği tek şey Vasili doğduktan sonra, 1922'de annemle Likani Sarayında kaldıklarıydı. Ayrıntılara girmedi.

'Saray' prenslerden birine ait bir av köşkü imiş. Yapılışı ve görünüşü zevksizdi fakat Kura Irmağında konumu çok güzeldi. Kıyılardan biri dikti ve kayalarla doluydu ve eski bir şatonun harabeleri yükseliyordu, Gürcistan'da sık görülen bir manzara. Öteki kıyı daha yumuşaktı. Küçük bir dağın vadisinde orman ve park vardı ve av sahası da ordaydı. Hizmetçi yerleri o kadar sıkışıktı ki ev yalnızca babamı rahat ettirmek için yapılmış gibiydi. General ve kumandanlar istedikleri gibi küfretsinler, her zamanki gibi babam evin zevkini çıkarıyordu.

Babam bu gezisinden tatsız anılar edindi, çünkü halkın birikip kendisine gösteri yapmasına ve 'hurra' diye bağırmasına dayanamadı. Her seferinde bunla karşılaştığında yüzü rahatsızlıkla seyirirdi. Burda, Kutaisi istasyonunda hemşehrileri onu öyle karşıladılar ve trenden inip arabasına binemedi. Halk gerçekten kendisini tekerlerin önüne atıyordu. Toplanmış bağırıyorlar, çiçekler atıyorlar, çocuklarını omuzlarında kaldırıyorlardı. Başka bir yerde değilse bile burda sıcak kanlı, yağcılıktan uzak, içtendiler. Hiç olmazsa burda davranışları yürekten geliyordu ama babam gene de

kızmıştı. O zamana kadar istasyonların boş ve seyahat ettiği yolların temizlenmiş olmasına alışmıştı. İnsanların arabasına koşturup bağırmalarına alışmamıştı. Bu tür bir duygunun içten olabileceğini unutmuştu ve dayanamıyordu.

Bundan sonra Borzhomi'den Bakuriani'ye gitmek istedi fakat yarı yoldan döndü. Geldiği ilk köyde yolda halılar vardı. Köylüler yola atladılar ve arabayı durdurdular. Babam inip onların ziyafet sofrasına katılmak zorunda kaldı. Şükürler olsun ben onunla değildim. Utancımdan ölürdüm.

Bolşoy Tiyatrosunda sade 'saygı'dan bile müthiş utanırdım, veya babamın yetmişinci yaş günü onuruna verilen şölende. Hep babamın her an bir sözle herkesi bozacağından korkardım ve yüzünün rahatsızlıktan seğirdiğini görürdüm. 'Ağızlarını açıp aptallar gibi bağırıyorlar' derdi kızgın bir küçük görmeyle. Bu tür bir 'saygı'daki ikiyüzlülüğü görebiliyor muydu? Sanırım, çünkü ikiyüzlülüğe karşı şaşırtıcı bir duyarlığı vardı ve ona yalan söylemek olanaksızdı. Herhalde artık içten içe o kadar yalnızlaşmış ve boşalmıştı ki insanların içtenlikle sevgi duyabileceğine Gürcistan'da basit köylülerin gösteri yapacaklarına inanmanın zor olduğu bir yerde bile inanmıyordu.

Anlaşıldığına göre Gürcüler herkese Moskova'daki gizli polisten bağımsız olduklarını ve istedikleri gibi duygularını ifade edebileceklerini göstermeye kararlıydılar. Sonuç olarak babam Tiflis veya Gori'ye gidemedi, oysa çok istiyordu. Borzhomi'de kendi ününün tutsağı olarak oturdu ve av sahasının dışına çıkmadı.

O yıl döndüğünde sonbaharın sonlarıydı, ben Moskova'ya ondan önce varmıştım. Borzhomi'den ayrıl-

dıktan sonra Gori'de babamın doğduğu yerde Vasili'yle birlikte durduk. Biran kendimi de orada doğmuş sandım.

Gori, Kura kıvrımında tepesi ormanlık bir yükseltinin vadisinde. Köy eteklerde. Heryerde bahçeler, güneş ve bağlar var ve gümüş Kura sığ, akıyor. Dağlar bir koyak oluşturup Ateni köyünü sarıyor. Burda harika şaraplar ve on birinci yüzyıl freskleriyle klasik Gürcü mimarisinin bir kilisesi var.

Bu kiliseyi bağların, şeftali ve armut bahçelerinin ortasında görünce yüreğim çarptı. Dünyadaki her yerden daha çok güneş alan mavi göğü ve verimli toprağı ile bir kâse gibi. Ne yazık ki ziyaretimiz resmi tören ve Stalin evi ve müzesi denilen yerin gezilmesiyle birleşti. Ev fakir ayakkabıcı kulübesinden başka bir şey değil. Ama Beria üstüne mermer pavyon yaptırmış ve evi Moskova'nın metro istasyonlarından birine çevirmiş. Mermerin altından küçük mezbeleyi açıkça görebiliyorsunuz ve herhalde olduğu gibi bırakılması gerekiyordu, mermersiz öyküsünü çok daha iyi anlatırdı. Her şey kutsal emanete çevrilmişti. Bizi gezdirenler huşuyla titriyorlardı. Ben utançla acı çekiyordum ve hemen ordan çıkmaktan başka bir şey düşünemiyordum.

O sonbahar Gürcistan'dayken ninem Yekaterina'yı düşündüm. Tiflis'te St. David Kilisesi yanında St. David tepesinde yazar Griboyedov'un yanında yatıyor. Bozulmamış ve harcanmamış bir güzelliği var.

1934'ü, Yakov, Vasili ve benim babaannemi görmeye gönderilişimizi anımsadım. Halen hastaydı. Belki ziyaretin hazırlayıcısı Beria'ydı çünkü onun evinde kaldık. Bir hafta kadar Tiflis'deki muhteşem dairesinde ve aynı zenginlikteki şehir dışındaki daçasında, yalnızca yarım saat de babaannemin yanında kaldık.

Park içinde güzel eski bir sarayda kalıyordu. Odası küçük ve karanlıktı, tavanı alçaktı, pencereleri avluya bakıyordu. Bir köşede demir karyola ve perde vardı. Oda yaşlı kadınların giyindiği gibi kara elbiseli kadınlarla doluydu ve dar karyolada yaşlı bir kadın tünemişti. Ona götürüldük. Kemikli ve nasırlı elleriyle ikimizi de çekinerek kucakladı. Bizi öptü ve birkaç sözcükle Gürcüce konuştu. Tek anlayan Yakov'du. Biz sessiz dururken o yanıtladı.

Açık renk gözleri olduğunu, ellerinin ve solgun yüzünün çillerle kaplanmış olduğunu anımsıyorum. Başı bağlıydı ama babamın dediği gibi kızıl saçlı olduğunu biliyordum. Gürcüler, bu arada, kızıl saçı güzellik sayarlar. Odadaki yaşlı kadınlar da onun arkadaşlarıydı. Hepsi sırayla bizi öptüler ve benim babaanneme benzediğimi söylediler. Bize bir tabak sert şeker sundu. Gözyaşları yanaklarından aşağı yuvarlanıyordu.

Orada fazla kalamadık çünkü gerçek anlamıyla birbirimizin dilini konuşmuyorduk.

Çok canlı anımsadığım bir sahne var. Beria'nın karısı Nina bizimle gelmişti. Babaannemin yanma oturmuştu ve onunla sürekli bir şeylerden konuşuyordu. Gene de birbirlerini küçük gördüklerine eminim. Oda boş boş duran insanlarla doluydu. Pencere kenarında çiçek demetleri vardı ve oda hâlâ kokuyordu. Sessizce ayrıldık ve 'saray'ı bir daha ziyaret etmedik. O zaman yalnız sekiz yaşımda olmama karşın babaannemin neden öyle fakir olduğunu düşünmüştüm. Öyle berbat bir karyola görmemiştim, gerçi bizim de evde mantıklı rahatlığımızdan başka bir lüksümüzün olmadığını söylemeliyim.

Babaannemin kendi ilkeleri vardı. Bunlar yaşlı,

Tanrı'dan korkan, dürüst ve zor bir yaşam süren, onurlu birinin ilkeleriydi. Yaşamını değiştirmek onun aklına en son gelecek şeydi. İnatçılığı, katı kuralları, sarsılmaz, erkek gibi kişiliğiyle ve kendi ilkeleriyle, üstelik, onları babama da geçirerek, yaşayıp öldü. Babam babasından çok ona benzerdi.

Son ziyaretimde gömüldüğü yere gittim. Mezarında, sessiz ve sakin durup onun yaşamını ve çok içten bağlı olduğu Tanrı'yı düşünmemezlik edebilir miydim?

18

Bugünlerde babamın kendisini Tanrı olarak gördüğü yolunda bir şeyler okuyup duyduğumda onu iyi tanıyanların böyle bir şey söyleyebilmeleri beni şaşırtıyor.

Babamın özellikle demokrat olmadığı doğruydu fakat kendisini asla Tanrı gibi görmedi.

Sonuna doğru yaşamı iyice yalnızlaşmıştı, 1951 sonbaharındaki güney gezisi onun son gezisiydi. Bir daha Moskova'dan ayrılmadı ve bütün zamanını nerdeyse Kuntsevo'da geçirdi. Kuntsevo bu arada tekrar tekrar yapılmıştı. Son yıllarında ana binanın yanına küçük ahşap bir yapı eklenmişti, orda hava daha iyiydi. Genellikle gününü şömineli büyük odada geçiriyordu. Lükse aldırmadığı için odada lüks hiçbir şey yoktu, yalnız ahşap doğramalar ve kıymetli halılar vardı.

Dünyanın her yanından kendisine gönderilen hediyeleri bir yerde toplamış ve müzeye bağışlamıştı (1). Denildiği gibi bu ikiyüzlülük veya gösteriş değildi, sadece değerli eşyalar yığınını ne yapacağını bilemiyordu. Dünyanın her yerinden resimler, çiniler, eşyalar, silahlar, elbiseler, yerel zanaatkârlık örnekleri geliyordu.

---

(1) 1949 Aralığında Stalin'in yetmişinci yaş günü dolayısıyla dünyanın her yanından kendisine hediyeler gönderilmişti.

Zaman zaman onlardan birini, bir Romen veya Bulgar folklor elbisesini bana verirdi. Ama genelde bana gönderilen şeylerin bile kişisel olarak kullanılmasını yanlış bulurdu. Belki onların gönderilmesindeki düşüncenin simgesel olduğunu düşünür, onlara karşı da simgelermiş gibi davranmak gerektiğini hissederdi.

1950'de Moskova'da Hediyeler Müzesi açıldı. Daha babam sağken ve daha sonra tanıdığım kadınlar bana 'Ne güzel mobilyalar!' veya 'Ne güzel pikap! Onu alamadın mı?' derlerdi. Ama bu söz konusu değildi.

Gürcistan'a son gezisinden sonra babamı yalnızca iki kez gördüm. 1952 sonbaharında 7 Kasımın yıldönümünde çocuklarımı nasıl onun daçasına götürdüğümü daha önce anlatmıştım. Aynı yıl 21 Aralıkta yetmiş üç yaşının yıldönümü için oraya gittim. Ölümünde çağrılmadan önce son kez onu görüşüm buydu.

Kötü görünüşünden üzülmüştüm (*). Hastalığına teslim olmuş olmalıydı. Belki yüksek tansiyonunu hissetmişti, aniden sigarayı bırakmıştı ve halinden memnundu. Bu oldukça irade gerektirmiş olmalı çünkü elli, altmış yıldır içerdi. Herhalde tansiyonundaki artışın farkındaydı fakat ona bakan hiçbir doktor yoktu. Vinogradov, güvendiği tek doktor tutuklanmıştı ve başkasını yanına sokmazdı.

Bazı uyduruk önlemler alıyor, birkaç hap atıyor veya suya birkaç damla tentürdiyot damlatıyordu. Dahası, hiçbir doktorun izin vermeyeceği bir şey yapmıştı:

(*) 1952 Ekimindeki On Dokuzuncu Parti Kongresinden sonra iki kez emekli olmak için Merkez Komiteye başvurmuştu. Herhalde hasta olduğu için. Ne olursa olsun emekli olmak istediği o zaman Merkez Komitede olan herkes tarafından biliniyordu.

onu son görüşümden iki ay sonra ve krizden yirmi dört saat önce daçanın yanındaki hamama gitmiş ve Sibirya'dan beri alıştığı gibi buhara girmişti. Dünyada buna izin verecek doktor bulunmazdı ama onun doktoru yoktu.

Son kez 'Kremlin doktorları davası' açılmıştı. Babamın kâhyası bana, babamın bu olayın aldığı biçimden rahatsız olduğunu anlattı. Akşam masada tartışılırken konuşmaları duymuş. Her zamanki gibi masanın başında bekliyormuş ve babam doktorların dürüst olmadıklarına inanmadığını, onlar aleyhindeki tek raporun da doktor Timaşuk'tan geldiğini söylemiş (1). Her zaman olduğu gibi herkes susmuş.

Babamın kâhyası taraf tutar. Babamın adına en küçük gölgenin bile düşmesini istemez. Fakat gene de onu dinlemek, anlattıklarından doğru olabilecek özü çıkarmak gerekir, çünkü ben uzaktayken o on sekiz yıl babamla aynı evdeydi.

Birçok insan beni gidip onu daha sık görmediğim için eleştiriyordu. 'Neden gidip babanı görmüyorsun?' diye sorarlardı. 'Onu ara ve görüşmek istediğini söyle. Hayır derse tekrar ara. Er geç zaman bulacaktır'.

Belki haklıydılar. Belki kolay vazgeçiyordum. Ama hep kızgın bir sesle 'meşgulüm' der ve huzursuzlukla telefonu kapatırdı. Onu tekrar arayacak gücü bulmam için uzun zaman geçmesi gerekirdi. Ben tekrar arayabilene kadar aylar geçerdi.

Son olarak ona gidişimi anlatacağım, elbette son

(1) Lidia Timaşuk: 1952'de Stalin'e Kremlin doktorlarıyla ilgili mektup yazan karanlık kadın. 1953'ün 20 Ocağında Dr. Timaşuk'a ihbarı nedeniyle Lenin Madalyası verildi. Pravda, 4 Nisan 1953'de doktorlar bırakılınca madalyanın da geri alındığını bildirdi.

olduğunu bilemezdim. Her zamanki masada oturduk ve her zamanki insanlar vardı (*). Yıllardır duyduğum aynı konuşmalar, eski şakalar, aynı keskin mırıldanmalar.

Babamın o gün sigara içmeyişinin dışında olağan solgunluğundan uzak bir kırmızılığı vardı. Tansiyonu çoktan yükselmiş olmalıydı. Ama her zaman yaptığı gibi hafif Gürcü şarabından yudumluyordu. Odada her şey bana garip gelmişti, duvarlardaki berbat yazar portreleri, 'Zaporozhe Kazaklarının Yanıtı' adlı tablo, dergilerden alınmış çocuk fotoğrafları. Garip olan şeylerden biri de duvarlarına bir şeyler asmak isteyen birinin kendisine gönderilmiş binlerce resimden birini bile asmamış olmasıydı. Evet, Çin işi iğne oyası parlak kocaman bir kaplan köşede asılıydı ama o savaştan önce de ordaydı.

Masada her şey eskisi gibiydi, tek bir yenilik yoktu. Dış dünya sanki yokmuş gibiydi. Orda oturan insanların o gün dünyanın hiçbir yerinden taze bir bilgi, bir soluk almadıkları gerçekten doğru olabilir miydi? Bu insanların aslında herkesten çok olaylara ilişkin yaklaşımları vardı ama onu göstermiyorlardı.

(*) Sona doğru 'her zamanki' insanlar Beria, Malenkov, Bulganin ve Mikoyan'dı. Kruşçev zaman zaman görünürdü. Molotov, karısı 1949'da tutuklandıktan sonra devre dışı kalmıştı. Babamın son hastalığında bile çağrılmamıştı. Babamın ölümünden kısa bir zaman önce bile bazı eski dostları itibarlarını yitirmişlerdi. 1952 kışında yılların dostu Vlasik hapse gönderilmiş, özel sekreteri Poskrebyşev yirmi yıldan sonra değiştirilmişti. (1)

(1) Alexander N. Poskrebyşev, 1891 - 1966: 1917'den beri parti üyesi, 1922 veya 29'te Parti Sekreteryasında çalışmaya başladı. 1930'larda Stalin'in kişisel sekretaryasındaydı.

Ben çıkarken babam beni yanına çağırıp para vermek istedi. Savaşta ve 1947 para reformundan sonra bunu yapmaya başlamıştı, artık Politbüro üyelerinin akrabalarının masrafları devletçe karşılanmıyordu. Daha önce üniversite bursumdan başka param olmamıştı ve oldukça iyi ücreti olan dadımdan borç almak zorunda kalıyordum.

Ama 1947'den sonra rastlaştığımız nadir zamanlarda babam bana 'Paraya gereksinimin var mı?' diye sorardı, ben de 'elbette hayır' diye yanıtlardım, 'rol yapıyorsun' derdi, 'ne kadar gereksinmen var?'. Ne demem gerektiğini bilemezdim. Aklından ne geçirdiğini veya verilecek paranın ne kadar zaman için düşünüldüğünü bilemezdim. Kendisi yeni paranın değerinin ne olduğunu ve fiyatları bilmezdi. Bildiği tek fiyat devrim öncesi fiyatlardı, yüz rublenin yekûn tuttuğu zamanlardı. Bana iki üç bin ruble verdiğinde ben bunun altı aylık, bir aylık veya iki haftalık mı olduğunu düşünürken o bana milyonlar verdiğini sanırdı.

Her ay maaşını paket içinde masasından alırdı. Tasarruf hesabı olup olmadığını bilmiyorum ama sanırım yoktu. Hiç para harcamazdı, harcayacak yeri ve alacağı bir şey yoktu. Gereksinim duyduğu her şey, yiyeceği, elbiseleri, daçaları, hizmetçileri hükümet tarafından ödeniyordu. Gizli polisin bu konuyla ilgili bir muhasebe bölümü vardı. Ne kadar harcandığını ve ne kadar para gittiğini Tanrı bilir. Babam bilmezdi.

Ara sıra kumandanlarına, muhafız generallerine Vlasik gibilerine kızar, küfretmeye başlardı: 'Parazitler! Burda hazineler kazanıyorsunuz. Elinizde ne kadar para dolandığını bilmiyorum sanmayın!'

Ama gerçekte bunu bilmezdi. Sezgileri ona çok pa-

ra gittiğini söylüyordu, hepsi buydu. Ara sıra ev işlerine ne kadar para gittiğini öğrenmek isterdi ama bundan bir şey çıkmazdı, çünkü ona verdikleri rakamlar hileliydi. Çok kızardı ama bir şey bulamazdı. Bütün güç ondaydı fakat çevresinde büyüyen korkutucu düzende büyük bir kovandaymış gibi hareketsiz kalırdı, bu düzeni bozamayacak veya yönetemeyecek kadar çaresizdi. General Vlasik babamın adıyla milyonlar yaptı. Bu parayı yeni evlere, özel trenlerle yaptığı gezilere harcadı. Ve babam ne kadar para harcandığını, kime ne kadar verildiğini tam bulamayacak durumdaydı.

Aynı biçimde, benim de para gereksinimim olduğunu seziyordu. Son yıllarında Toplumsal Bilimler Akademisinde öğrenciyken ve burs alırken görece iyi durumdaydım. Ama babam zaman zaman 'Yaşa'nın kızına ver' talimatıyla bana para verirdi.

O kış benim için çok şey yaptı. İkinci kocamdan boşandığım ve Zhdanov ailesini terkettiğim yıldı. Babam artık bana Kremlin'den çıkıp şehirde yaşamak iznini verdi ve bugün yaşadığımız daire verildi.

Tek şart koşmuştu, o da tam ona göreydi. Tamam dedi, istediğin gibi yaşayabilirsin. Ama artık hükümet daçası veya arabası kullanamazsın. 'İşte para. Git, kendine araba al ama önce bana ehliyetini göster'. Benim için bu tutum iyiydi, çünkü biraz özgür olmak ve başka insanların arasına karışmak şansım olmuştu. Bir daha Kremlin'deki dairemizde yaşamak istemiyordum.

Zhdanov'ları terketmek istediğimi söylediğimde babam itiraz etmedi. Bütün dediği 'istediğin gibi yap' oldu. Gene de boşanmam hoşuna gitmemişti.

Arada bir bana kızarak sorardı: 'Sen nesin, parazit, sana verilenle yaşıyorsun.' Dairem ve yemeklerim

için para ödediğimi öğrenince biraz sakinleşti. Kendi daireme taşınınca memnun oldu. Kendime bakabileceğimi hissetti. Hiç kimse onun kadar çocukları kendilerine yetsin diye uğraşmamıştır. 'Daireler, arabalar, daçalar, bunları kendinizin sanmayın. Hiçbiri sizin değil', bana tekrar tekrar böyle derdi.

Şimdi bana 'Yaşa'nın kızına ver' diye hatırlatarak son kez para veriyordu.

Böyle ayrıldım. Pazar günü gene gelmek istiyordum, Martın birinde, fakat telefonla ona ulaşamadım. Karışık bir sistemdi. Önce muhafızını aramam gerekiyordu. Görevli olan her kimse bana 'hareket var' veya 'hareket yok' derdi. Bunun anlamı babamın uyuduğu veya odasında okuduğu veya en azından bahçede dolaşmadığıydı. 'Hareket yok' dendiğinde onunla konuşamazdım. Düzeni çok baş aşağı olduğu için günün hangi saati olursa olsun uyuyor olabilirdi.

Ertesi gün, 2 Mart 1953'te Akademide sınıftan çağrıldım ve Kuntsevo'ya gitmem söylendi. Ama size bunları anlattım. Bununla başlamıştım.

Ama hepsi bu değil. Henüz mektuplarıma son vermeye hazır değilim.

19

1952, 2 Martında Vasili de çağrılmıştı. O da çok kalabalık odada birkaç saat oturdu. Ama sarhoştu, o zamanlar hep böyleydi ve çok geçmeden gitti. İçmeye devam etti ve hizmetçilerin bölümünde karışıklık çıkardı. Doktorlara bağırmaya, babamı öldürdüklerini veya öldürmek istediklerini söylemeye başladı. Sonra eve gitti.

O zaman Kurmay okuluna gidiyordu. Babam Vasili'nin cahilliğine kızmıştı ve onu oraya gitmeye zorlamıştı. Ama kardeşim artık çalışabilecek durumda değildi, alkolik olmuştu.

Yaşamı zaten trajikti. Kişi kültüne yol açan aynı düzenin ve çevrenin ürünü, kurbanıydı. Kült yaratan düzen Vasili'nin de görülmeye değer bir kariyer yapmasına yol açmıştı. Savaşa yirmisinde teğmen olarak başlamış ve yirmi dördünde yüzbaşı olarak bitirmişti. Yükseldikçe yükseldi. Sorumlu olanlar onun gerçek yetenekleriyle gücü ve zayıflıkları kadar uğraşmadılar. Tek dertleri babamın gözüne girmekti.

Vasili 1947'de Doğu Almanya'dan Moskova'ya atandı ve Moskova Askeri Sahasına havacılık bölümü kumandanı yapıldı. Bu çok büyük bir sorumluluktu. Gene de herkes alkolik olduğunu biliyordu. Öyle hastaydı ki artık kendi uçağını kullanamıyordu. Kimsenin aldırdığı yoktu.

Babam onun durumunu gördü. Onu acımasızca azarladı. Onu küçülttü ve çocuk gibi herkesin önünde

haşladı ama elbette bir yararı olmadı. Vasili hastaydı ve tedaviye gereksinimi vardı. Ama tedavi olmak istemiyordu ve kimse önermeye cesaret edemiyordu. Önem verdiği tek yetke babamdı. Başka kimsenin dikkate değdiğine bile inanmıyordu. Spor dünyasından karanlık tiplerle çevrilmişti, masörler, futbolcular, antrenörler, müteşebbisler... Ve bütün bu kişiler onu her çeşit 'pazarlığın' içine soktular. Örneğin hokey ve futbola hile karıştırılması, halkın sırtından yüzme havuzları, Kültür ve Spor Sarayları yaptırılması gibi... Elinde askeri bütçeden çok büyük miktarlarda para vardı.

Büyük bir hükümet daçasında oturuyordu. Kalabalık kadrosu, tavlası, köpek kulübeleri, hepsi hükümetçe ödeniyordu. Her şey ona serbestti ve istediğini alıyordu. Vlasik bile onunla içiyordu ve onun hoşuna gidecek her şeyi yapıyordu. Vasili babama onun için iyi birkaç sözcük edebilirdi.

Vasily bir yerde durmadı. Entrikalara karıştı ve babamın sevgisini kullandı. Onun gözünden düşenler hemen tekmeleniyor hatta hapse bile atılıyordu. Onun her türlü ayrıcalığı vardı. Vlasik'ten de büyüklerle, örneğin Beria, Abakumov (1), Bulganin'le yarışıyordu. Onu parmaklarında oynatıyorlardı. Ona madalyalar, yükseldikçe yükselen rütbeler, atlar, arabalar, ayrıcalıklar, her şeyi veriyorlardı. Ona gereksinimleri oldukça onu şımarttılar, yozlaştırdılar. Ama babam ölüp de ona gereksinimleri kalmayınca hemen onu terkettiler, unuttular.

---

(1) Viktor S. Abakumov: 1920 - 22'de Ukrayna'da ÇEKA'da çalıştı, Urallar ve batı Sibirya'da OGPU'nun başkanı oldu. Savaşta karşı istihbarat örgütü SMERSH'in başkanıydı. 1946 - 51'de Devlet Emniyet Teşkilatı Bakanı. 1954 Aralığında yargılanıp öldürüldü.

1952'de babam kendisi onu Moskova'daki görevinden uzaklaştırdı. O yıl 1 Mayıs rüzgârlı ve kapalıydı ve Kızıl Meydan üstünden uçuş kaldırılmıştı. Fakat Vasili emirlere karşı çıktı ve kendisi uçuş emretti. Felaketti. Pilotlar havada duramıyorlardı, nerdeyse Tarih Müzesinin kulelerini yıkacaklardı. Birkaçı düştü. Pilotlar ve uçaklar yok oldu.

Duyulmamış bir disiplinsizlikti, trajik sonuçları olmuştu. Vasili'nin Moskova askeri sahasındaki havacılık görevinden alınması emrini babam imzaladı.

Kumandanlık yapamayacak bir generali ne yapacaklardı? Babam onun da uzun zamandır görüşmediği çocukluk arkadaşı Artyom Sergeyev gibi Kurmay okuluna gitmesini istedi. 'Ben yetmiş yaşındayım' diyordu babam, ona okuduğu tarih, yazın, askerlikle ilgili kitapları gösteriyordu, 'öğrenmeye devam ediyorum'.

Vasili akademiye girmeyi kabul etti. Ama oraya adımını atmadı. Elinden gelmiyordu. Gereksindiği şey geç kalınmadan hastaneye götürülmek ve alkol tedavisine alınmaktı. Ama isteği dışında bir generali kim buna zorlayabilirdi? Elbette Stalin adını taşıyan bir general olduğunu söylemeye de gerek yok.

Evde oturup içiyordu. Çok sürmez, bir yudum votkayla sedire devrilir, uyur kalırdı.

Kendisini çok sarsan babamızın ölümüne kadar bu durumda kaldı. Babamızın 'zehirlendiği'ne veya 'öldürüldüğü'ne emindi. Onsuz varolması olanaksız olan dünyanın sarsıldığını görüyor ve korkuyordu.

Cenazeden önce korkunç durumdaydı ve davranışları daha da üzücü oluyordu. Suçlamadığı hiç kimse yoktu. Hükümeti, doktorları, gördüğü herkesi yanlış tutumlarından ve doğru dürüst cenaze töreni düzenlememekten suçluyordu. Atıp tutuyor, çılgınca bağırı-

yordu, böyle yapmakla bir şey elde edemeyeceğinin farkında değildi. Kendi yerinin ne olduğunu unutmuştu ve tahtı alan veliaht gibi davranıyordu. Megalomani diye bir şey varsa, onda vardı.

Savunma Bakanlığına çağrıldı ve sakinleşmesi istendi. Ona askeri bölgelerden birinin kumandanlığını teklif ettiler. Hemen reddetti. Moskova askeri bölgesinde havacılık kumandanlığından başka görev kabul etmeyecekti. Aşağısı kurtarmazdı! Moskova'dan uzak bir görev verdiler. Genè reddetti. «Savunma Bakanlığının emrini red mi ediyorsun?» dediler. «Kendini artık subay olarak görmüyor musun?» «Hayır,» dedi. Bakan kızgınlıkla, «O zaman yıldızlarını çıkar» diye yanıtladı. (*)

Böylece ordudan ayrıldı, emekli general olarak evde oturup içmekten başka yapacak bir şeyi yoktu.

Üçüncü karısını defetti ve ikinci karısını geri dönmeye ikna etti. Ama artık kadının onu terkettiği zamandan daha da dayanılmaz olmuştu. Tamamıyla yalnızdı. Arkadaşı ve mesleği olmayan bir alkoliğe artık kimsenin gereksinimi yoktu.

Bu noktada aklını bütünüyle yitirdi. 1953 Nisan ayını lokantalara gidip kim varsa onunla içmekle geçirdi. Herkesi suçluyor, ihbar ediyor, daha sonra neler demiş olduğunu hiç anımsamıyordu. Onu işler kötüye varacak diye uyardılar fakat onlara cehenneme gidin, dedi. Artık işlerin değişmiş olduğunu ve eski durumunda bulunmadığını unutmuştu. 1953, 28 Nisanında yabancılarla içtikten sonra tutuklandı.

Her şey ilk soruşturmada ortaya çıktı: karanlık işler, harcamalar, mevki ve rütbesini kullanma. Görev-

(*) O sırada bakan Bulganin'di.

deyken emrindekilere karşı yumruklarını kullandığı ortaya çıktı. Başkalarının tutuklanmasına veya ölümüne yol açan entrikalar da gün ışığına çıktı. Kardeşim yüzünden zarara uğrayan Hava Kuvvetlerinden general A. A. Novikov (1) hapisten çıkmıştı ve öyküyü anlatmış olmalıydı. Şimdi herkes ve her şey Vasili'nin aleyhindeydi. Hiç kimse onun tarafını tutmadığı gibi herkes yangına körükle gidiyordu. Herkes onun aleyhinde kanıtlar veriyordu: eski yaverleri, yardımcıları, onunla geçinemeyen generaller, hatta Savunma Bakanının kendisi bile. On kişiyi hapse attıracak suçlama vardı.

Askeri mahkeme sekiz yıl hapis cezası verdi. Vasili buna inanamadı. Hükümeti mektup bombardımanına tuttu, umutsuz, bütün suçlamaları itiraf eden, hatta tehdit eden mektuplar yazdı. Kim olduğunu veya nerede olduğunu unutmuştu ve artık bir değeri olmadığını anlayamıyordu.

Sonunda ona acıdılar. 1954 - 55 kışında askeri hastaneye gönderildi. Ordan sivil hastaneye sonra Barvikha Sanatoryumuna ordan da eve gidecekti. Bana bunları Nikita Kruşçev söylemişti. 1954 Aralığında gidip kendisiyle görüşmemi istedi, Vasili'nin iyileşebilmesi için ona yardımcı olmaya çalışıyordu.

Ne yazık ki bunların hiçbiri gerçekleşmedi. Eski arkadaşları onu görmeye hastaneye gelmeye başladılar, antrenörler, atletler, futbolcular, adları kötüye çıkmış bir sürü Gürcü. Ona votka getirdiler ve onun dengesini

---

Aleksander Aleksandroviç Novikov, 1900 — : İkinci Dünya Savaşı sırasında Leningrad cephesinde hava kuvvetleri kumandanı. Sovyetler Birliği Hava Mareşali ve Savunma Komiseri 1942 - 1946. Savaştan sonra itibarını yitirdi. 1954'te Hava Kuvvetleri Mareşali, 1956'da Yüksek Havacılık Akademisi başkanı oldu.

gene bozdular. Sözlerini unutup eski külhanbeyi yollara döndü. İnsanları tehdit etmeye, olanaksız olanları istemeye başladı.

Sonuçta hastaneden eve değil Vladimir hapishanesine gitti. Askeri kurulun cezası uygulanacaktı.

1956 Ocağında Vladimir'e (1) onu görmeye gittim. Üçüncü karısı, onun için yapabileceği her şeyi yapan Kapitolina benimle geldi.

Bu azap verici ziyareti yaşadıkça anımsayacağım. Müdürün odasında buluştuk. Eski günlerden kalma babamın kocaman bir fotoğrafı duvarda asılıydı. Müdür resmin altında, masasının arkasında oturuyordu. Vasili, Kapitolina ve ben karşıda sedirdeydik. Müdür zaman zaman bize göz atıyordu. Ne olduğunu anlamaya çalışırken beyninden neler geçiriyordu.

Müdür kısa boylu, sarışın biriydi. Keçe çizmeleri eskimiş, parçalanmıştı. Kararmış, dertli bir memurdu. Üçümüz, Vasili ve başkentten gelme pahalı kürkler içindeki iki kadın önünde oturduk. Müdürün kafası karışmıştı, yüzünden aklının karıştığı anlaşılıyordu.

Vasili, Kapitolina ve bana onu dışarı çıkarabilmek için herkesle görüşmemizi, telefon etmemizi söyledi. Umutsuzluğunu saklamaya çalışmadı. Açıkça yardım alabileceği, başvurabileceği birini arıyordu. Hükümet üyelerine teker teker yazmış, onlara eski günlerden bahsetmiş, artık gerçekleri gördüğünü, davranışlarının daha iyi olacağını söylemişti.

Kapitolina metanetli kadındı. Ona mektup yazmamasını, sabırlı olmasını ve biraz beklemesini söyledi. Fazla beklemesi gerekmeyecekti. Kendisine sahip olma-

(1) Vladimir: Moskova'nın 110 mil kuzeydoğusunda hapishanenin bulunduğu kasaba.

sını, onurlu davranmasını ve sakin olmasını söyledi. Vasili ona saldırdı, 'Ben yardım istiyorum, sen sakin olmamı söylüyorsun!'. Sonra bana döndü ve yardımcı olabileceklerin adlarını vermeye başladı. 'Eğer bunlara sen yazarsan daha iyi olur' dedi, 'senin söylemen benimkinden daha etkili olur'.

Daha sonra birkaç kez bana kime yazmam gerektiğini, kimden yardım isteyeceğimi bildiren mektuplar yazdı. Çinlilerle bile ilişki kurmaktan söz ediyordu. 'Bana yardım ederler' diyordu, çok yanıldığını da sanmıyorum. Kapitolina'yla ben elbette dediklerini yapmadık. Ben en azından Kruşçev'in ona yardım etmeye çalıştığını biliyordum.

Vasili 1960 Ocağına kadar Vladimir'de kaldı. O ay Kruşçev beni tekrar çağırdı. Ne yapabileceğini ve nasıl yardımcı olabileceğini düşünüyordu. Biri Vasili'ye Moskova'yı terkedip başka yerde yaşamasının önerilmesini düşünmüştü. Karısına ve ailesine kendisiyle birleşmelerini önerecek, iş bulup adını değiştirecekti.

Kruşçev'e kardeşimin bunu kabul edeceğini sanmadığımı söyledim. Vasili'nin alkolikliğinin hastalık olduğunu, yaptıklarından ve söylediklerinden sağlıklı bir insan gibi sorumlu tutulamayacağını açıklamaya çalıştım. Ama onu ikna edemedim.

Kısa bir zaman sonra Kruşçev Vasili'yi çağırdı ve bir saatten çok görüştüler. Daha sonra Vasili bile Kruşçev'in kendisine 'baba' gibi davrandığını söyledi. Birbirlerini öptüler ve ikisi de ağladı. Buluşma Vasili için iyi oldu. Moskova'da kalacaktı, kendisine Frunze tarafından bir daire ve Zhukovka'da benimkine yakın bir daça verilecekti. General rütbesi ve emekli aylığı geri veriliyor, kendi arabasını kullanma izni çıkıyordu. Gene Komünist Parti üyesi sayılacaktı ve madalyaları da kendisine geri verilecekti. Bunlara karşılık kendisinden

istenen bir işe girmesi ve kendisine ve başkalarına sorun getirecek davranışlarda bulunmamasıydı.

Bir şey daha istemişlerdi. Konuşmanın başında Vasili Gürcistan'a gitmek istemişti. Kruşçev ondan bunu yapmamasını istemişti.

Moskova'da üç ay, ocak, şubat, martta yaşadı. Tam eskisi gibi olması için yeterli zaman değildi. Gürcistan'dan karanlık tipler gene çevresini sardı. Onu Aragvi Lokantasına sürüklediler ve orda içtiler. Onu övüp göklere çıkardılar. Gene kendisi için veliahtmış gibi düşünmeye başladı. Bunun kadar hiçbir şey ona zarar veremezdi. Gürcüler onu istiyorlar mıydı? O zaman gidip orda yaşayacaktı. Bunlara daire, eşya denilebilir miydi, kendisine böyle eşya verilmesi hakaret demekti. Gürcüler ona Sokum yakınlarında daça yapacaklardı. Oraya gider, alıştığı biçimde yaşardı. Yaşı belirsiz Gürcü bir kadın ortaya çıkmış ve ona kendisiyle evlenmesini, Sokum'da yaşamalarını önermişti.

O zaman büyümüş bir oğlu, bir kızı vardı. Onu vazgeçirmek için ellerinden geleni yaptılar. Gürcü asalaklardan kurtulması ve yağcılıklarına kulak vermemesi için onu ikna etmeye çalıştılar. Sonunun kötü olacağı konusunda onu uyardılar. Onlara kendisinin daha iyisini bildiğini, ne yapması gerektiği konusunda ona birşey söyleyemeyeceklerini bildirdi.

Gerçekten de sonuç felaket oldu. Gene içiyordu. Ayakta duramıyordu. İçki arkadaşları ona acımadan içki dayıyorlardı. Sonunda nisanda 'tedavi' için Kislovodsk'a gitti. Kızı Nadya onunla beraberdi. Eskisi gibi içtiğini, külhanbeyi davranışlarını sürdürdüğünü, herkese karıştığını, bütün Kislovodsk'un onu seyrettiğini yazıyordu. Gürcistan'dan birkaç kişi arabalarıyla gelip onu almak istediler. Onlarla gitmedi, fakat ortadan kayboldu, beş gün sonra gene Kislovodsk'da ortaya çık-

tı. Beş gün demiryolu bekçisi bir kadının evinde kalmıştı. Moskova'ya döndü, fakat çok kalmadı, nisan sonunda gene yok oldu.

Sonra eski cezasını çekmeye hapse konulduğunu, normal yaşantısına dönmesi için izin verilmeden önceki sekiz yılını yatmaya başladığını öğrendik. Şimdi, davranışları uygunsuz olduğu için cezasını çekmesi 'istenmişti'.

Fakat cezasını bitirmedi. 1961 baharında kötü sağlık nedenleriyle Moskova'daki Lefortovo hapishanesinden çıkarıldı. Karaciğer bozukluğu, mide ülseri ve tam bir yıkımla karşı karşıyaydı. Hemen hiçbir şey yememiş, karnını içkiyle doldurmuştu.

Bu kez eskisinden daha sıkı koşullarla bırakılmıştı. Moskova ve Gürcistan dışında her yerde oturabilirdi. Her nedense Kazan'ı seçti. Kendisiyle birlikte, hastanede tesadüfen karşılaştığı bir kadını, Maşa adlı hemşireyi de götürdü. Kazan'da ona tek odalı bir yer verilmiş ve general maaşı gene bağlanmıştı. Fakat zihnen ve fizik olarak artık yıkılmıştı.

1962 yılında 19 Martta öldü. Birkaç Gürcüyle sürekli içiyordu ve hiç ayık olmamıştı. Otopsi vücudunun alkolden tamamıyla çürüdüğünü göstermişti. Daha kırk bir yaşındaydı.

İlk evliliğinden olan oğlu ve kızıyla üçüncü karısı Kapitolina cenazesine gittiler. Tek gerçek arkadaşı Kapitolina'ydı.

Bütün Kazan şehri cenazeye gelmişti. Halk Kapitolina ve iki çocuğu orda görünce şaşırmıştı, çünkü Maşa halkı evliliğine inandırmış ve onun 'sadık arkadaşı' rolünü oynamıştı. Çocukları bile mezara yaklaştırmadı.

Şimdi Kazan General V. İ. Çugaşvili'nin mezarıyla övünüyor. Taşında Maşa'nın gösterişli 'yalnız ve yalnız o' cümlesi var.

20

Herhalde şimdiye kadar anlattığım sayısız ölümle yorulmuşsundur. Yaşamı iyi bitmiş tek kişi tanıyor muyum? Sanki babam karanlık bir çemberin ortasındaydı ve içine giren veya yaklaşan yok oluyor, mahvoluyor veya şöyle veya böyle zarar görüyordu.

Şimdi öleli on yıl oluyor. Yengelerim Evgenia Alliluyeva, Pavel'in dul eşi, Anna Alliluyeva, Redens'in dul eşi, annemin kardeşi hapisten döndüler. Svanidzelerin yaşdaşım oğulları Kazakistan'daki sürgünden döndü. Binlerce insan, yaşamayı her nasılsa becermiş, binlercesi geri döndü. Binlerce insanın hapisten ve sürgünden dönüşü tarihsel bir dönüm noktası. Ölümün yaşama dönüşü tasarlanması zor bir iş.

Benim yaşamım bile, bir anlamda, babam yaşadıkça, normal olamazdı. Eskiden şimdiki gibi özgürlüğüm olabilir miydi? İstediğim yere izinsiz gidebilir miydim? İstediğimle arkadaşlık edebilir miydim? Çocuklarım özgür, gözetim altında olmadan yaşayabilir miydi? Hepimiz nefes alıyoruz. Hepimizin üstünden ağır bir taş kalkmış gibi. Ama ne yazık ki birçok şey de aynı kaldı. Rusya durgunluk ve gelenekle çok ağırlaşmış. Eski biçimler çok güçlü.

Ama Rusya'da iyi olan şey, kötü olandan çok gene, geleneksel ve değişmeden kalan şeyler. Belki Rusya'ya gücünü ve kendisinin gerçekliğini koruma kuvvetini veren de bu sonsuz iyilik.

Dadım Aleksandra Andreevna yaşamımın ilk otuz yılında benimleydi. Eğer bu insanın yakın, sürekli sı-

caklığı olmasa aklımı yitirebilirdim. Acısını çektiğim bu kadar kayıptan sonra dadımın veya benim ve çocuklarımın deyişiyle 'Nine'nin ölümü benim için ilk gerçek kayıp oldu, ilk kez benim gerçekten yakınım olan, akrabalık hissi duyduğum ve beni de seven birini yitiriyordum. 1956'da yengelerimin hapisten dönüşüne, babamın ve dedemle anneannemin ölümüne tanık olduktan sonra öldü. Herkesten daha çok aile üyesiydi. Ölümünden bir yıl önce yetmiş yaşını kutlamıştık. Mutlu bir olaydı, birbirleriyle dargın olanları bile yıllar sonra bir araya getirmişti. Herbiri onu seviyordu, o da hepsini seviyordu.

'Nine' benim için dadıdan fazla biriydi. Sıradan bir dadının yetenek ve niteliklerinden fazlasına sahipti, üstelik onları geliştirmek için şansı da olmamıştı.

Aleksandra Andreevna, Ryazan bölgesinde Maria Behr'de doğmuştu. Orda on üç yaşındayken hizmetçi olarak çalışmaya başlamıştı. Devrimden önce dadımın yaşamı bu ailenin ve onların St. Petersburg'daki akrabalarının yanında geçmişti. Onlar için hizmetçi, aşçı ve son olarak dadılık yapmıştı. Nikolai Yevreinov'un yanında da uzun zaman çalışmıştı. (1) Ünlü tiyatro yönetmeni ve eleştirmenin oğluna bakmıştı. O yıllarda çekilmiş fotoğraflar dadımı güzel bir Petersburg hizmetçisi olarak gösteriyor. Yüksek yakası ve tepesinde topuzu var. Artık bakışlarında köylülük kalmamış.

Canlı, kavrayışlı bir kızdı ve çabuk öğreniyordu. Dönemin liberal aydınları olan patronları ona güzel

(1) Nikolai Nikolayeviç Yevreinov, 1879 - 1953 : Moskova Sanat Tiyatrosu yöntemlerine karşı çıkan tiyatro yönetmeni ve oyun yazarı. Oscar Wilde'in anlayışına yakın görüşleri vardı. 1920'lerde göç ederek Avrupa ve Amerika'da oyunlar verdi.

giyinmenin ve saçını topuz yapmanın dışında başka şeyler de öğretmişlerdi. Ona okuma yazma öğrettiler ve Rus yazınını tanımasına yardım ettiler.

Gelişmiş bir okur değildi. Kitapların kahramanları onun için yaşayan insanlardı, yazılan her şey onun için gerçekti. Ona göre yazılanlar uydurulmuş olaylar değildi. Dostoyevski'nin İnsancıklar'ının veya Gorki'nin Ana'sının yaşayan insanlar olduğundan bir an kuşku duymadı.

1930'da annem yaşarken Gorki Zubalovo'ya babamı görmeye gelmişti. Voroşilov dadımı kapıdaki bir yarıktan onları seyrederken yakalayınca ona 'Gorki'yi görmeyi çok istediğini' söylemişti. Voroşilov onu odaya sürükledi. Gorki ona hangi kitaplarını okuduğunu sordu ve hemen bütün kitaplarının adları sayılınca şaşırdı. En çok hangisini sevdiğini sordu. 'Bir kadına doğumda nasıl yardım ettiğinizi anlatan öykü' diye yanıtladı dadım. Gerçekten 'Doğum' adlı öykü onun en çok sevdiğiydi. Gorki çok memnun olmuştu, dadımın elini hararetle sıktı. Dadım onu hep sevgiyle anar ve bu öyküyü anlatmaktan hoşlanırdı.

Şair Demyan Bedni'yi de evimizde görmüştü fakat onun şiirlerini sevmediği gibi 'kötü' biri olduğunu da söylerdi. (1)

Devrime kadar Yevreinov'larla birlikte kaldı, sonra onlar Paris'e gittiler. Onun da kendileriyle gelmesini istiyorlardı ama o ülkesini terketmedi. Oğullarından küçüğü 1920'lerde ülkeyi kavuran açlıkta öldü. Birkaç yıl köyünde kalmak zorundaydı ama artık köye dayanamıyordu, şehir yaşamına alışmıştı, köyde duracak hali yoktu. Köyü 'çamur ve çöplük' olarak görüyordu ve ordaki cahilliğe, batıl inançlara, önyargılara dayana-

(1) Demyan Bedni, 1883 - 1945 : Sovyet döneminin 'proleter' şairi.

mıyordu. Her türlü çiftlik işinde uzmandı fakat artık bunları yapmak istemiyordu. Toprağın onun için bir çekiciliği kalmamıştı. Üstelik oğluna iyi bir eğitim vermek istiyordu, bunun için de şehirde çalışıp iyi para kazanması gerekliydi.

Bu nedenle hep küçümsediği Moskova'ya geldi. St. Petersburg'a çok alışmıştı ve sürekli başka bir yeri küçümsüyordu. (1955'te ilk kez Leningrad'a gittiğimde ne kadar memnun olduğunu anımsıyorum. Bana evlerinin yakınındaki bütün sokak adlarını söylemiş, alışveriş ettiği fırını tarif etmişti. Bebek arabasıyla oturduğu yerleri, canlı balık aldığı Neva kıyısındaki balıkçıyı anlatmıştı. Ona Neva'nın ve yerleşim yerlerinin kartlarını aldım ve birlikte onlara uzun uzun baktık. Hepsini anımsıyordu ve duygulanmıştı. 'Moskova Leningrad'ın yanında köy gibi' der dururdu, 'Moskova'yı inşa etmeyi sürdürebilirler ama hiçbir zaman onunla karşılaştırılamaz.)

Ama 1920'lerde seçim hakkı yoktu, Moskova'da yaşayacaktı, önce Samarin ailesiyle, sonra Dr. Malkin'in ailesiyle. Annem onu Malkin'lerden ayrılıp bize gelmeye ikna etti.

1926 baharında benim doğumumdan hemen sonra bize geldi. Ev halkında taptığı üç kişi vardı. Biri annemdi. İkincisi herkes tarafından sevilen Buharin'di. Her yazı karısı ve küçük kızıyla Zubalovo'da bizim yanımızda geçiriyordu. Son olarak dadım, dedem Alliluyev'i severdi. Annemin zamanında ev halkı onun için çok cana yakındı.

'Nine' St. Petersburg'da çok iyi eğitim görmüştü. İşini iyi biliyordu, eve gelen herkese karşı saygılıydı, işini çabuk, akıllı yapardı, patronlarının özel yaşamına karışmaz, hepsine aynı saygıyı gösterir, onları hiçbir zaman şikâyet etmez ve dedikodularını yapmaz-

dı. Kimseyle tartışmazdı ve herkesle iyi geçinmede çok hünerliydi. Onu sevmeyen bir tek kişi vardı o da Lidia Georgiyevna'ydı, onun işten atılmasını istemiş sonra da cezasını çekmişti. Babam 'nine'yi severdi ve ona saygı duyardı.

Ben çok küçükken bana çocuk öyküleri okurdu. Öğretmen olarak büyük yeteneği vardı ve her şeyi oyuna çevirmeyi çok iyi bilirdi. Bana ve çocuklarıma okuma yazma öğreten odur. Belki de St. Petersburg'daki hanımından çok şey öğrenmişti. Bana saymayı öğretişini anımsıyorum. Yan yana takılmış, çeşitli renklerde boyanmış çamurdan toplar vardı. Onları ayrı ayrı yığınlar yapar, karıştırır, gene ayırırdık. Öğretmenim bile olmadan bana saymayı böyle öğretmişti. Sonra beni okul öncesi müzik derslerine Lomov'lara götürdü. Belki oynadığımız müzik oyununu burda öğrenmişti. Onunla masaya otururduk. İyi kulağı vardı, masada parmaklarıyla bir makamı çıkarırdı ve benden şarkıyı bilmemi isterdi. Birçok şarkı söylerdi ve bundan çok zevk alırdı. Sayısız çocuk öyküsü, halk şiiri, şarkısı, köy deyişleri bilirdi ve bunlar ondan taşardı, onu dinlemek bir zevkti.

Dili harika kullanırdı. Rusçası saf, güzel ve bugün pek duyulmayan bir dilbilgisi mükemmelliğindeydi. Çok iyi bir şive elbette bu köylü ağzı değil St. Petersburg ağzıydı ve pek yerinde kullandığı deyişleri vardı. Bunları nerden öğrendiğini bilemiyorum, belki kendisi uydurmuştu. Örnek olarak ölmeden önce şöyle söylediğini anımsıyorum: 'iki dalkavuğun bir Mokey'i vardı, şimdi Mokey dalkavuk oldu'. Bunu söylerken kıkırdamıştı.

Eski Kremlin, yani 1920'lerin, 30'ların Kremlin'i çok kalabalıktı, birçok da çocuk vardı. Ne zaman beni arabamla çıkarsa öteki çocuklar çevremizi sarar, onun öykülerini dinlerlerdi. Eteri Ordzhonikidze, Lyalya Ul-

yanova, Dodik Menzhinski dadımın bilmediği var mıydı?

Yaşamında birçok şeye tanık olmuştu. St. Petersburg'da yalnız yanında çalıştığı insanları değil ayrıca onların çevrelerini de biliyordu. Bunlar da sanat çevresinden insanlardı, Yevreinov, Trubetskoi, Lanserret ve Musin - Puşkinler, Goeringler, van Dervis ve ötekilerdi. Bir kez ona ressam Serov'un kitabını göstermiştim. (1) Gerçekten o günün St. Petersburg'uyla ilgili bütün aydınları içeren bir kitaptı ve dadım tanıdığı bir çoğunun resmini ve adını söyledi. Anlatacak sayısız öyküsü vardı. Eve kimler gelirdi, ne giyinirlerdi, tiyatroya Şhaliapin'i dinlemeye nasıl giderlerdi, ne yerlerdi, çocuklar nasıl yetiştirilirdi. Nasıl hem evin reisleri, hem hanımlar ondan aşk mektuplarını gizli gizli taşımasını isterlerdi.

Sovyet sözcüklerini kapmıştı ve yanında çalıştığı hanımlara 'burjuva' derdi. Fakat onlarla ilgili anlattığı öykülerde bir kötülük duygusu yoktu. Tersine eski hanımı Zinadia Yevreinov'u saygıyla anardı. Samarin için de duyguları aynıydı. Kendisinin de onlara çok şey verdiğini bilirdi. Fakat onların da kendisine çok şey verdiklerini, çok şeyi öğrenme ve görme şansı yakaladığını bilirdi.

Sonra bize geldi, o zamanın ne de olsa daha da demokratik Kremlin havasına. Yeni çevresinde bütünüyle farklı insanlarla karşılaştı. Bunlar da üst tabakadandı fakat St. Petersburg'da gördüklerinden başka türlüydüler. O günlerin Kremlin'iyle ilgili çok güzel öyküler bilirdi, Troçki'nin 'karıları', Buharin'in 'karıları' ve Clara Zetkin; babamın Ernst Thaelmann'ı kabul edişi, Menzhinski kız kardeşler ve Dzerhinski aile-

(1) Valentin Aleksandroviç Serov, 1865 - 1922 : Rus ressam.

si (1). Zamanının ayaklı tarihiydi. Mezarına ne çok şey götürdü!

Annemin ölümünden sonra değişmeden kalan tek şey dadımdı. Ailenin ve evin siperiydi, eğer öyle olmasaydı bunlar yaşamımdan tamamıyla çıkacaktı.

Yaşamı çocuklarla geçmişti, bu nedenle kendisi de biraz çocuklaşmıştı. Ne olursa olsun her zaman yumuşak, sakin, nazikti. Her sabah bana kahvaltımı hazırlar beni okula yolcularda. Her gün okuldan dönüşte yemeğimi hazır ederdi. Ben ödevimi yaparken odasında, benimkinin yanında, oturur, yapması gereken işlerle uğraşırdı. Gece beni yatırırdı. Onun öpücükleri ve sözleriyle uykuya dalardım ('bitanem, hazinem, küçük kuşum) ve onun öpücükleri ve sözleriyle (kalk bitanem, kalk küçük kuşum) uyanırdım. Her güne onun becerikli, sevecen elleriyle başlardım.

Yaşamını geniş, ayrımlaştırıcı bir zevkle, her şeyi görme açlığıyla, yapabildiği kadarıyla her şeyi öğrenip deneme isteğiyle sürdürdü.

Her türlü bağnazlıktan, dinden uzaktı. Gençliğinde çok dindarmış ama sonra ibadeti bırakmış ve köydeki batıl inançlar önyargılarla karışık dini bırakmış. Artık Tanrı'ya inanmadığını söylerdi, ama ben inandığından kuşkulanırdım. Ölürken bana bir tür günah çıkartmak istediğini biliyorum, bana annemden söz etmişti.

---

(1) Clara Zetkin, 1857 - 1933: Alman Komünist Partisinin ve Komintern'in kurucularından. 1923 - 1927'de S.S.C.B.'de yaşadı.
Ernst Thaelmann, 1886 - 1944 Alman Komünist Partisi başkanı.
Vyaçeslav Rudoloviç Menzhinski, 1874 - 1934, OGPU (Gizli Emniyet Kuruluşu)'nun 1923'te başkanıydı, 1926'da Dzherzhinski'den sonra ikinci başkan oldu.

Devrimden önce evlenmişti ve bir ailesi vardı. Sonra kocası savaşa gitmiş ve açlık yıllarında geri dönmek istememiş. Bu arada sevgili küçük oğlu ölmüş ve açlığın kavurduğu ülkede kocası tarafından terkedilmiş kalmış. Sonra, kocası onun Kremlin'de çalıştığını öğrenince birden onu anımsadı ve gerçekten köylü işbilirliği ile ona Kremlin'e gelmek istediğini bildiren bir sürü mektup yazdı. O sıralar Moskova'da dadımın kendi evi vardı ve oğluyla orda oturuyordu.

Eski kocasını yalnızca küçümsüyordu ve ona karşı katı tavırlıydı. 'Şu işe bak!' demişti, 'Zor yıllar geçirdim ve ondan bir ses çıkmadı. Şimdi birden beni özlüyor. Bırak özlesin. Benim yetiştirecek oğlum var. Onsuz daha iyi olurum'. Kocası birçok yararsız girişimde bulundu ve yanıt alamadı. Sonra ikinci evliliğinden olan iki kızına mektup yazdırıp zor durumda olduklarını ilettirdi, para istetti. Bana onların fotoğraflarını göstermişti. Koca gözlü, boş bakışlı kızlardı. 'Şunlara bak, onları neye çevirmiş!' diye gülmüştü.

Ama onlara acıdı ve kendi akrabalarına yaptığı gibi onlara da düzenli para gönderdi. Öldüğünde ancak birkaç rublesi vardı. Tasarruf etmemiş ve bir köşeye bir şey koymamıştı. Ona göre hiçbir zaman yaşayacak kadar kazanılamazdı.

'Nine' büyük taktik sahibiydi fakat aynı zamanda çok onurluydu. Babamın onda sevdiği şeylerden biri de hiç hizmetçi yanı olmamasıydı. Onun gözünde herkes eşitti. Onun için 'efendi', 'hanım' sözleri yeterliydi. Bunun ötesinde patronlarının önemli kişiler olup olmaması onun için birdi.

Zhdanov'lardan başkası ona 'yaşlı cahil kadın' demeye cesaret edemedi. Daha önce, devrimden önce bile ona böyle saygısız davranıldığını sanmıyorum.

Savaş sırasında hatta savaştan önce bile herkes evde askeri kayda tabi tutulmuştu. 'Nine' resmen gizli polis memuru olmuştu. Daha önce ücretini annem ödüyordu. Nine çavuş rütbesi almaktan çok eğleniyordu. Her rastlaştığında aşçıyı selamlıyor ve 'dikkat', 'başüstüne' gibi sözler ediyordu. Bütün işi anlamsız bir şaka veya oyun olarak almıştı. Bu aptal kurallara bulaşmak istemiyordu. Bana bakıyordu ve işini iyi yapıyordu. Kendisine verdikleri rütbeye aldıracak hali yoktu. Yaşamda istediklerini görmüştü ve büyük değişiklikler yaşamıştı. 'Önce rütbeleri kaldırdılar sonra gene getirdiler' derdi (1). Ama onun için yaşam aynen devam ediyordu ve o da işini yapıyordu, yani çocuklara bakıyor ve çevresinde ne olursa olsun bizleri sevip insanlara yardımcı oluyordu.

Yaşamının sonuna doğru sürekli hastaydı. Kalp spazmı geçiriyordu ve fazla kiloluydu. Yüz kiloyu geçtikten sonra tartılmaktan vazgeçmişti çünkü bu ancak onu üzmeye yarıyordu. Yemeye devam etti ve eskiden sağlıklı bir zevk olan şey yıllar geçtikçe tutku olmaya başladı. Yemek kitabını roman gibi okur, okurken 'İşte böyle yapılır! Tamam! Samarin'lerde dondurmayı böyle yapardık.' diye bağırırdı, 'Biz içine konyak da koyardık. Sonra yakardık,' diye bağırırdı. Masaya götürürken alevler çıkardı'. Son iki yılını torunuyla Plotnikov Sokağında kendi evinde geçirdi. Sık sık Sobaçya Polshçadka'da yürüyüşe çıkardı. Bütün Arbat emeklileri dernek üyeleri gibi orda toplanırlardı. Onlara na-

(1) Kızıl Ordu'da ve öteki örgütlerde rütbeler 1917 Devriminden sonra kaldırılmış, İkinci Dünya Savaşı'nda rütbe uygulaması gene başlamıştı.

sıl kulebiaki ve balık turtası yaptığını anlatırdı (1). Onu dinlemek bile sizi yemiş kadar yapardı.

Son hastalığına merak neden olmuştu. Bir gün Zubalovo'da televizyon seyrediyordu. Spiker birdenbire Burma Başbakanı U nu'nun geldiğini ve Voroşilov'un havaalanında onu karşılayacağını söyledi. Nine bu U Nu'nun nasıl bir şey olduğunu ve Voroşilov'un yaşlanıp yaşlanmadığını görmek merakına kapıldı. Yaşını, kilosunu unutup, kalbini, ağrıyan bacaklarını unutup koşmaya başladı. Eşikte takılıp düştü. Kolu kırılmış ve çok korkmuştu.

Son hastalığı böyle başladı. Ölmeden bir hafta önce onu gördüm. Benden bir parça güzel taze levrek istedi. Sonra şehirden çıktım. Şubatın dördünde torunu telefon etti. Telefonda ağlayarak bana haberi verdi. 'Ninem bana pencereyi açmamı söyledi, bir saniye için döndüm, arkamı döndüğümde artık soluk almıyordu!'.

Yeni bir umutsuzluğun içine düşerek hemen Moskova'ya döndüm. O zamana kadar ölüme alışmış olacağımı düşünebilirsiniz. Ama hayır, yüreğimden bir parça kopmuş gibiydim.

Oğluyla konuştuk, 'Nine'yi Novo - Deviçi'de (*) annemin yanına gömmeyi kararlaştırdık. Ama bunu nasıl yapacağımızı bilmiyorduk. Moskova Şehir Sovyetinden ve şehir Parti Komitesinden çeşitli adamların telefonları bende vardı fakat onlara ulaşamıyordum ve artık 'Nine'nin kim olduğunu anlatmak da kolay değildi. Sonunda Voroşilov'un karısına telefon ettim ve dadımın öldüğünü söyledim. Hepsi onu tanır ve sayarlardı. Voroşilov'un kendisi telefona geldi, ağlıyordu ve

(1) Kulebiaki: Et, balık veya lahanayla yapılan pasta.

(*) Novo - Deviçi resmi mezarlık sayıldığından oraya birinin gömülmesi hükümetteki yetkililerin izniyle olabiliyordu.

üzülmüştü. 'Elbette, elbette' deyip durdu, 'Onun gömüleceği tek yer orası. Ben emir vereceğim, hepsi halledilir'.

Böylece dadımı annemin yanına gömdük. Nine'nin yeğenleri ve bütün akrabaları ordaydı. Hepimiz onu öpüp ağladık. Onun alnını ve elini öptüm. Bunu yaparken ölümden korku ve çekinme duymadım, yalnızca dünyada en yakınım olan ve ötekilerin yaptığı gibi beni terkeden biri için engin bir sevgi ve melankoli hissediyordum.

Bunu yazarken ağlıyorum. Dostum, Nine'nin benim için kim olduğunu görebiliyor musun? Onu kaybetmenin acısını şimdi de hissediyorum. Yapraklarını güneşe geren sağlıklı, koruyucu yaşam ağacı gibiydi, yağmurda yıkanır, güneşte parlardı, onu kırıp devirmek isteyen bütün fırtınalara karşın çiçek açmış, meyve vermişti. Nine gitti ama onun neşesi ve yaşam sevinci hâlâ benimle. Çocuklarım da onun sıcaklığını ve iyiliğini unutmayacaklar. Onu bilen hiç kimse onu unutmaz. İyi olan bir şey unutulabilir mi?

Yaşamda iyi olan şeyi unutmayın. Bizim savaşı gören ve toplama kamplarına (Alman ve Sovyet) atılan, Çarlık ve Sovyet rejiminde hapislere düşen, yirminci yüzyılın tüm korkunçluğunu yaşayan insanlarımız çocukluğun iyi yüzünü hiçbir zaman unutmazlar. Her birinin yaşamın tüm acıları içinde anımsayacakları, güç alacakları güneşli bir köşesi vardır. Ancak böyle tesellileri olmayanlara acırım. Katılaşmış, acımasız olanların bile bir yerlerinde, başkalarından saklı, çarpık ruhlarının derinliklerinde gizledikleri anıları vardır.

İyi her zaman kazanır. İyi hep zafere ulaşır, gerçi çoğunlukla geç kalır, en iyi insanlar nedensiz, mantıksız, haksız yere yok olduktan sonra görünür.

***

Sana yazdığım mektuplara işte böyle son vermek istiyorum, dostum.

Yazmam için ısrarına teşekkür ederim. Bu kadar ağır anıları yazmayı kendi başıma yüklenemezdim. Şimdi bu ağır yükü üstümden attığımdan sonunda dağın eteklerine tırmanmış, zirveye varmış, daha önceki yükseklikleri yukardan seyrediyormuş gibi hissediyorum. Dağ sıraları her yana uzanıyor, vadilerde ırmaklar fışkırıyor, güneş her şeyin üstünde parlıyor. Teşekkürler, dostum.

Benim için bir şey daha yaptın. Yaşamımı bana bir kez daha yaşattın. Uzun zaman önce ölmüş olanları, sevdiklerimi bir kez daha görmemi sağladın. Babam için taşıdığım çelişkili, zorlu duygularımla bir kez daha boğuşmaya zorlandım. Sevgi ve korku, kısıtlama ve ceza duygularıyla. Geçmiş gene her yandan üstüme çullandı ve üstüme gelen bu gölgeler, hayaletlerle konuşacak gücüm yok sandım.

Onları tekrar görmek çok iyi oldu. Ama bu düş gibi hayaller bitince gene ortalığı korku kapladı. Tekrar onların seslerini duymak istedim ama sesleri çıkmadı ve kayboldular.

Kendileriyle birlikte romantik idealizmi mezarlarına götüren devrimin ilk şövalyeleri ne kadar değerli, sıcak kanlı insanlardı. Onlar devrimin ozanları, kurbanları, kör dervişleri ve şehitleriydiler.

Kendilerini devrime adayanlar, ilerlemeyi hızlandırmak, yarını bugünden getirmek isteyenler, iyiyi kötülükle elde etmek isteyenler ve tarihin tekerlerini hızlandırmayı amaçlayanlar amaçlarına eriştiler mi? Milyonlarca insan, yetenekli can nedensiz yere yok edildi, kurban oldu. Bu kaybın masalı, değil yirmi mektupta, kitapta da anlatılamaz. Bu insanlar, insanların yü-

reklerinde bıraktıkları iz yerine insanlığa yaşayarak hizmet etseler daha iyi değil miydi?

Tarih değerli bir yargıçtır. Kimin iyiliğe hizmet ettiğine kimin hiçliğe, boşluğa çalıştığına karar vermek benim değil tarihin işi. Benim gerçekten buna hakkım yok.

Benim bütün sahip olduğum şey vicdanım. Ve vicdan bana iğneyi başkalarına batırmadan önce çuvaldızı kendime batırmayı söylüyor. Ben de dahil hatası bulunmayan kimse de yoktur.

Hepimiz olan her şeyden sorumluyuz. Yargılamayı bizden sonra gelenler, bizim gördüğümüz halleri ve insanları görmeyenler yapsın. Bu da bizim zamanımızı Korkunç İvan'ın zamanı gibi uzak ve açıklanamaz gören insanlara kalsın. Ama dönemimizi 'ilerici' diye adlandıracaklarını veya 'Rusya için iyi oldu' diyeceklerini sanmıyorum. Biraz zor...

Diyeceklerini diyecekler. Dedikleri de yeni ve inandırıcı olacak. Aptalca sızlanmak yerine yeni bir amacı dile getirecekler. Ülkelerinin tarihinde bu sayfayı acı, pişmanlık, şaşkınlıkla okuyacaklar, bu duygularla kendi yaşamlarını farklı yaşamaya çalışacaklar.

Ama umarım iyi olanın hiçbir zaman ölmediğini unutmayacaklar, onun en karanlık zamanlarda insanların yüreğinde yaşadığını ve hiç kimsenin aramadığı bir yerde saklandığını, hiçbir zaman ölüp gitmediğini veya yok olmadığını bilecekler.

Karışık dünyamızda canlı olan, yaşam veren, çiçek açan ve meyve veren her şey yalnız Doğruluk ve İyiliğin erdemi ile yaşar.

Zhukovka
16 Temmuz - 30 Ağustos, 1963

Svetlana Alliluyeva'nın Mektupları

Beria becerikli nedimlerin modern, muhteşem örneklerinden biriydi, Doğulu hainliğin, yağcılığın ve ikiyüzlülüğün somutlaşmış haliydi ve normalde kandırılması çok zor olan babam gibi bir adamı bile şaşırtmayı becermişti. Bu canavarın yapmış olduğu birçok şey şimdi babamın adı üstünde bir lekedir ve birçok şeyden birlikte suçludurlar.

DÜŞÜN